

mladika

2012

10

CENA 4,00 €

Lida Turk

STANKO VUK –
VRNITEV ... V SMRT

Ivo Jevnikar

Letošnji 11. november
v Škrbini

Božična pripoved

UVODNIK

Mojca Polona Vaupotič

ARHITEKTURA KRASA

KAZALO

Božična pripoved	1
Olga Paušič: V vrtincu	2
Vladimir Kos: Zagovor modro- belega adventa	4
Pod črto	5
Peter Merkù: Moje življenje v Nemčiji (XXXVIII)	6
Vladimir Kos: Božič Se bliža – kako naj mirujem?	7
Irena Žerjal: Peta Avenija in smrtne zagate (9)	8
Lida Turk: Stanko Vuk – vrnitev ... v smrt	9
Lucia Podgornik: Izgubljeno otročvo (4)	15
Erika Jazbar: Pogovor s Tonetom Štirnom	17
Ivo Jevnikar: Letošnji 11. november v Škrbini	24
Saša Martelanc: Obiski pri prof. Radu Bednariku	27
Mojca Polona Vaupotič: Arhitektura Krasa	30
Antena	32
Ocene: T. Kokalj, J. Kolarič: Zima z ognjenim šalom (M. Slavec); Mozaik v kovčku Majde Artačeve (I. Žerjal); In stoletje bo zardelo (R. Švent)	42
Irena Žerjal: Meditacija o poeziji	46
Knjižnica Dušana Černeteta (106)	48

*Blagoslovljen božič in
srečno novo leto 2012*

Uprava in uredništvo Mladike

Sporočilo uredništva

Zaradi obilice gradiva, smo morali nekaj člankov prihraniti za prihodnjo številko, ki bo izšla januarja. Prizadetim sodelavcem se opravičujemo.

SLIKA NA PLATNICI: V tržaški stolnici sv. Justa je bila 18. novembra tradicionalna Hvaležnica slovenskih vernikov. Somaševanje je vodil nadškof Crepaldi. Oltar so s svojimi darovi okrasili tržaški verniki (foto KROMA).

Uredništvo in uprava:
34133 Trst, Italija, ulica Donizetti 3
tel. 040-3480818; fax 040-633307
uprava@mladika.com; redakcija@mladika.com
www.mladika.com

Oblikovanje: Matej Susič

Izdaja: Mladika z.z. o.z.

Registrirana pri trgovinski zbornici v Trstu dne
21.4.1999 pod številko 114276. Vpisana v se-
znam ROC dne 15.10.2005 pod številko 11721.

Član USPI (Zveze italijanskega
periodičnega tiska)

Reg. na sodišču v Trstu št.193 dne
6.4.1957 • ISSN 1124 – 657X

Tisk: Graphart Printing srl - Trst

Izhajanje revije podpira Urad Vlade RS
za Slovence v zamejstvu in po svetu.

UREDNIŠKI ODBOR: David Bandelj, Ivo Jevnikar, Marij Maver (odgovorni urednik), Saša Martelanc, Sergij Pahor, Mitja Petaros, Nadia Roncelli, Matjaž Rustja, Tomaž Simčič, Breda Susič, Neva Zaghet, Zora Tavčar, Evelina Umek in Ivan Žerjal.

SVET REVIJE: Lojzka Bratuž, Silvija Callin, Jadranka Cergol, Peter Černic, Marija Češčut, Danilo Čotar, Liljana Filipčič, Diomira Fabjan Bajc, Lučka Kremžar De Luisa, Peter Močnik, Milan Nemas, Adrijan Pahor, Štefan Pahor, Bruna Pertot, Marijan Pertot, Ivan Peterlin, Alojz Rebula, Peter Rustja, Ester Sferco, Marko Tavčar, Edvard Žerjal in člani uredniškega odbora.

Posamezna številka Mladike stane 4,00 €. Celoletna naročnina za Italijo 30,00 €; po letalski pošti: Evropa 50,00 €, Amerika 60,00 €, Avstralija 65,00 €.

Za plačilo lahko uporabite poštni tekoči račun 11131331 – Mladika - Trst. Na banki pa: Zadruga kraška banka - Banca di Credito Cooperativo del Carso (IBAN: IT58 5089 2802 2010 - 1000 0016 916; SWIFT: CCTSIT-2TXXX).

BOŽIČNA PRIPOVED

Gospod Bog bo obrisal solze z vseh obrazov in z vse zemlje bo odstranil sramoto svojega ljudstva, kajti Gospod je govoril.

Tisti dan bodo rekli:

Glejte, to je naš Bog, čakali smo ga in nas je odrešil.

To je Gospod, ki smo ga čakali,

radujmo in veselimo se, da nas je odrešil (Iz 25, 8-9).

Nekega dne ni mogel več molčati, trdi Pripoved!

Ko je videl, da ni nikogar, se je sklonil On sam.

Kot prvi. Med nas je stopil, da se vrže med bogove, hrup in vrenje sveta. Prihaja sredi etične megle in moralnega propada, škandalov, prepиров, vojn, korupcije, takšnih in drugačnih mafij in združb, ki dopuščajo politični in celo religiozni »kasti« dostop v neposredno bližino Petrovega naslednika. Sredi vsega tega vpije glas Pripovedi: ne morem več. Vse gre na račun nemočnih. Zato je na njihovi strani: previdno in obzirno. Govori jim: jaz sem, ki hočem znova postati glas tvoje vesti.

Ljudstvo, ki je hodilo v temi,

je zagledalo veliko luč,

nad prebivalci v deželi smrtne sence

je zasvetila luč (Iz 9, 1).

V tej vesti, ki je lastna vsakemu človeku, se je rodila vizija Novosti. Svojo obliko, telo in bližino je dobila v »Knezu miru«, antipodu »Gospodarju sveta«. Herodova morilska roka vedno znova sega po njem, ki je edini poln duha spoznanja, potrpežljivosti in zvestobe. Edini, ki lahko izpolni tisočletno hrepenenje človekovega srca; edini, v katerem lahko najde človek ljubezen, ki ustvarja odnose in povezuje.

Recite njim, ki so plahega srca: »Bodite močni, nikar se ne bojte!

Glejte, vaš Bog!

Maščevanje prihaja, Božje povračilo, on prihaja, da vas reši!«

Tedaj bodo spregledale oči slepih, gluhih se bodo odprla ušesa (Iz 35, 3-5).

Izraelova Pripoved je edina, ki posreduje človeku ta Glas, to Upanje, to Prihodnost. Edina, ki odpira nove možnosti – vizijo novega sveta, novega

človeštva. Zatrjuje: zemlja ne more biti monopol nekaterih, močnih in velikih.

Nihče ne more gospodovati drugemu – med vami ne sme biti Tujca. Svoja srca odprite ljubezni. In kdor vzame kot poroštvo od brata njegov plašč, naj ga vrne pred večerom. Morda je plašč njegovo edino pokrivalo. Nihče med vami ni Bog: samo jaz, vendar to ni pomembno. Ne gre namreč zame: gre za lačne, uboge, jetnike, bolne, za otroke brez staršev, begunce, za ženo brez moža, umirajočega na cesti ali sirske ulicah. Gre za zapuščene, ostarele, osamljene, za pijančka, ki zmerja za tvojim hrbtom, ker mu nisi hotel dati prispevka za njegov kozarček. Oni so, ki kažejo iskrenost tvojega srca, Oni so Bog. Kajti: kdor koli sprejme katerega takih v mojem imenu, mene sprejme; in kdor mene sprejme, ne sprejme mene, ampak tistega, ki me je poslal. In še: Resnično povem vam: Karkoli ste storili enemu teh mojih najmanjših bratov, ste meni storili... Kar niste storili enemu od teh najmanjših, tudi meni niste storili... (Prim Mt, 30-46).

Ne bojte se, hrabri Pripoved, ker nobeden med vami ni bog. Vsi bogovi in vse moči niso nenadomestljive. Niso moči narave, večni zakon, zadnja in dokončna resnica. Nič drugega niso kot ljudje, kot ti in jaz. Lahko jih razkrinkamo, pokažemo na njihove slabosti, hinavščino, sprenevedanje, brebriznost, pokvarjenost. Lahko jih premagamo, če so naši nameni pošteni in srce čisto. Ne bojte se, kliče Pripoved. Jaz sem svet premagal, oznanja Dete. In glejte, z vami sem vse dni do konca sveta. Te besede, sporoča Pripoved, morate zapisati v svoja srca, na vaše mize, na vrata svojih hiš, na svoja usta, na svoje čelo, na svoje roke. Povsod.

Kajti dete nam je rojeno, sin nam je dan.

Oblast je na njegovih ramah, imenuje se:

čudoviti svetovalec, močni Bog,

Večni Oče, Knez miru. Oblast se bo širila in miru ne bo konca...

Vzpostavil ga bo in utrdil s pravico in pravičnostjo od zdaj in na veke (Iz 9, 5-6).

Olga Paušič

V vrtincu

Novela je bila priporočena na 40. literarnem natečaju revije Mladika

ONA

Danes je moj dan – sem si dejala, ko me je no-tranja budilka iztrgala iz naročja prijetnih sanj, ki so se začele s poletom preko Atlantika in proti jutru končale s srečnim pristankom v Limi na obali Pacifika. Pogosto v sanjah letim in vselej me po srečnem pristanku na trdnih tleh zdrami prijeten občutek, da sem tako zelo živa, kot že dolgo ne. Takrat vem, da bo dan, ki prihaja, samo moj, poln zanimivih vsebin in vreden, da se veselim vsakega trenutka!

Po obvezni jutranji kavi v topli intimi lastne družbe sem krenila v mestno knjižnico, kjer 'delam', odkar sem upokojenka, kot prostovoljka, deklica za marsikaj, najraje kot pravljíčarka za najmlajše ali kot moderatorka literarnih večerov. Ljubim knjige, pisan svet neskončnih možnosti, ki vznemirljivo spreminja moj odnos do sveta, odkar pomnim, in spodbuja domišljijo, da pogosto tudi sama kaj ustvarim – in to me neznansko osrečuje.

Ja, danes je res MOJ dan.

ON

Končno doma! Pot iz Ljubljane v Lendavo se res vleče, vleče ... Kljub avtocesti, ki so jo Pomurcem zgradili pred leti. Ljubi bog, pomislim, kako naj ji povem? Strah me je samega sebe in tega, kar prinašam s seboj iz Ljubljane!

Šele ko odklenem vhodna vrata blokovskega stanovanja in stopim v temeljito osnaženo, z adventnim vencem okrašeno svetlo kuhinjo, me prešine, da je to moj pravi dom. Luknja v Ljubljani, za katero plačujem z Meto več kot petsto evrov najemnine, nikoli ni bila to, kar sem upal, da bo. Nič v Ljubljani ni bilo to, kar sem upal, da bo!

Najraje bi se zjokal od ganjenosti. Kako dobro dene – biti doma!

Sprehodim se po dolgem hodniku, pokukam v otroško sobo, ki si jo je preuredila v kabinet in likalnico, stopim v spalnico, kjer diši po sveži posteljnini, v kopalnici obstanem pred zrcalom in se skoraj zgrozim ob pogledu nase: zmršeni lasje, strnišče na bra-

di, podočnjaki, siva koža, motni pogled, ki sprašuje: Sem to res jaz?

ONA

Bi sploh kaj kuhala? – razmišljam, ko se vračam iz mesta. Prijateljica Mimi mi dela družbo, skupaj sva obredli bližnje trgovine, iščoč zlat okrasni trak za zaljšanje daril. December je tu, darila imam že v omari, samo zaviti jih je treba. In seveda ...

„Ni mi jasno, zakaj se tako ženeš!” me iztrga iz misli spremljevalka. „V ponedeljek imaš spet pravljíčno uro, v sredo boš nadomeščala knjižničarko Ireno ... Upokojena si, ženska!”

„Upokojena, upokojena, a živa. Če bom nehala migati, bom mrtva, nekoristna!” ji veselo odvrnem Tako mislim. Vedno sem bila v toku dogajanja, koristna sebi in drugim. Z upokojitvijo se nič ni spremenilo! Ne bi mogla živeti v praznem vsakdanjiku.

„Prideta otroka danes ali jutri?” sprašuje Mimi. Tako sem se zamislila, da sem skoraj pozabila nanjo.

„Jutri, kolikor vem,” odgovorim. „Fantov nisem videla že debel mesec, vnukinje Ane pa skoraj dva.” Mimi rada pove, da sem zajec. Imam avto, a si ne drznem voziti v Maribor ali Ljubljano, kjer živita sinova z družinama. Saj ima prav. A dejstvo je, da se bojim semaforjev, velikih prometnih križišč, zavijanja v levo, predvsem pa bočnega parkiranja. Zanič voznica sem. Dejstvo.

„Jutri ob devetih na kavi?” vpraša še, preden se razideva. Nepotrebno vprašanje, saj se dobivava vsak dan ob isti uri na istem kraju. Mimi ljubi rutino.

ONADVA

Ropot ključa, ki ne more odpreti že odprte ključavnice, ga strese iz stanja otrplosti. Kot da bi bil v šoku. Brž stopi do vhodnih vrat in jih odpre. Moja iztegnjena roka, ki še vedno drži ključce med prsti, se presenečena povesi. In čutim, da moj obraz zažari, kot bi se v meni prižgalo nekakšno notranje sonce.

„To pa je presenečenje!” veselo povem z glasom, polnim nežne topline in ljubezni. Togo stoje med

podboji se prepusti mojim rokam, ki se ga oklenejo s tistim posebnim trdnim objemom, ki je zaščitniški in materinski obenem. „Jutri bi te čakala, a sem te vesela že danes.”

On pa nič. Besede ne pridejo iz zadržanega grla. Še vedno ga davi groza pred samim seboj.

„V Murski Soboti sem imel opravke ...” Končno zadaha.

„Zgaran se mi zdiš,” rečem zamišljeno, zaskrbljeno, ga s toplo dlanjo pobožam po licih, potem pa že pristavim kotliček za čaj. „Boš jasminovega ali rožnega? Imam še nekaj masala čaja iz Nepala. Te dni bo star pet let ...”

„Kdo bo star pet let?” zine on, ker mi ni sledil. Misli mu begajo kot prestrašen trop srnjadi.

„No, čaj! Pred petimi leti smo ga kupili v Nepal, se spomniš? Zadnje potovanje z Edijem, preden me je zapustil.”

„Mama, ti si zapustila njega!” me popravi. Rahlo ga tišči na smeh. Stara zgodba je slišati iz mojih ust zmerom bolj čudna, kot je bila v resnici. Edi me ni zapustil, še zdaj me je ljubil kot pred mnogo leti, a sem ga zaradi brezveznega skoka čez plot preprosto vrgla iz družinskega stanovanja. Potem sem si pa izmišljala vse sorte, največkrat sem se obesila na varianto, da me je Edi zapustil zaradi nezdržljivosti značajev.

„Pa si ga kaj videl ... Edija, tvojega očeta?” sem podrezala, kot da bi me v resnici sploh ne zanimalo.

„Seveda, vsak dan ga srečujem. Ljubljana ni tako velika ... dobro mu gre, fino službo ima ... pogosto pogazi na našo Ano.”

Strmo ga pogledam, za trenutek nejeverno, zamišljeno odmajujem z glavo, nato pa odmahnem z roko, kot bi hotela pregnati kakšen nesmisel.

„Masalo bova pila,” sklenem in pripravim skodelici čaja.

Sedeva h kuhinjski mizi, ki jo krasi dišeč adventni venec. Med vejice smrečja, bršljana in zimzelena sem zataknila cimetovo skorjo, drobne mandarine pa pretaknila z nageljnovimi žbicami. Tako kot nekoč, ko je bil še otrok ... moj prvorojenec ...

ONA

Čutim, da je nekaj hudo narobe! Že to, da je prišel sam, brez Mete in hčerke Ane, je čudno! Naj ga vprašam? Ne bom, danes mi je usojen lep dan, srečno smo pristali v Limi ... Ne bom kvarila dneva z zoprnimi. Vesela sem, da bova preživela popoldan in večer v dvoje. Tako redko mi je dano. Tako rada ga imam ... tega velikega sina! In ponosna sem nanj. Ko

razmišljam o njem, se mi zdi, da se napihujem kot balon in bom vsak hip poletela od vznesenosti! Kot bi bila v vrtincu izjemnih čustev.

„Greva v kino?” ga skušam, ko pokosiva in pomije posodo. Začuden se zabode vame.

„V kino? Misliš ... v Mursko Soboti?”

„Pa ja, v Lendavi kina še kmalu ne bomo imeli, žal.”

„Si pa res hecna! Na televizorju imaš sto šestdeset kanalov, vsaj polovica jih vrtil samo filme ... in ti bi šla v kino!” Vidim, da se mu prižgejo v rjavih očeh tiste ljubke iskricice, ki so najbrž očarale tudi Meto, da se je zalepila nanj.

„Ja, dajva, pojdiva v kino. Rada bi videla Jutranjo zarjo ...”

„Vampirje in volkodlake? Mama, ne prepoznam te več!”

„Knjiga mi je bila precej všeč. Rada bi videla, kaj so napravili iz nje ...”

Zvonek smeh, objame me in skupaj se reživa kot smrkavca, ki sta ušpicila prvovrstno oslarijo. Da, to je moj veliki fant!

Odpeljeva se v strupeno mrzel, meglen večer. Šele pol petih je, pa že trda tema. Uživam, ko imam šoferja in mi ni treba paziti na cesto, prometne znake, ampak se lahko prepustim prijetnemu občutku lebdjenja na ravni cesti desno od prekinjene bele črte ...

Greva pogledat Jutranjo zarjo ...

ON

Videl je, da je bila nad filmom pošteno razočarana, in tudi njemu se je zdela ekranizacija totalno butasta. Komaj je čakal, da bo zmazka konec in razmišljal le o tem, da mora spregovoriti. Čim prej, tem bolje bo za oba! Med vožnjo domov? Dvajset minut od Murske Sobote do Lendave bi moralo zadoščati, da reši svoj problem ali ga vsaj odkrito izpove. Vedno ga je razumela, vedno znala pomagati, svetovati, se vživljati v njegove težave.

Motor avtomobila je enakomerno predel in miril napetost v njem.

Gledala je predse in mrmrala jezne kritike o filmu ...

„Poslušaj, mama, pravzaprav sem prišel domov, da ...”

„Res sem vesela, da si prišel! Ljubim presenečenje! Si lahko misliš, da je Mimi preko nekega kataloga prejela darilni bon za brezplačnih štirinajst dni potovanja po vzhodni Turčiji? Sklenili sva, da greva skupaj na pot – najbrž februarja. Za eno osebo mora-

va plačati, vsaka polovico zneska ... takšen je dogovor. Super, ne?"

„Imaš toliko prihrankov? Pokojnina ni ravno sijajna ...”

„Nisem ti povedala ... seveda, od kod bi vedel ... prevzela sem lektoriranje lokalnega časopisa, za honorar, jasno. Lahko si privoščim.”

Pogrelo ga je! Materi je šlo preprosto vse odlično od rok. Vedno je bilo tako.

„Poklicna deformacija pač. Vse življenje sem popravljala presnete šolske spise, poročila o domačem branju ... pogrešala sem to. Z obema rokama sem zgrabila ponujeno priložnost.”

Veseli smeh je napolnil notranjost avtomobila. Jezus, v njej je bilo toliko energije! V njem pa puščava, do neba segajoča gora skrbi, strahu in napetosti. Je-

zik mu je ohromel, preprosto ni zmožgal dovolj moči, da bi ji povedal.

ONA

Kakšno jutro! Ko sem pogledala skozi okno, so me pozdravile prve letošnje snežinke. Ljubke plešalke so storile, da je postal zunanji svet pravljičar. Skoraj. Pomislila sem, da moram pohiteti z zajtrkom, ker sva dva in ker mi bo danes gotovo povedal, kaj ga muči. Čutim, da ima skrbi, da bi nekaj rad od mene, sicer ne bi prišel domov sam, brez Mete in Ane.

Ne, ne bom spraševala, sam naj se odloči ...

Sprehodim se do pekarije po rogljičke in še topel kruh. V prodajalni srečam Mimi, ki je tudi vsa evforična nad belino zimskega jutra.

„Greva na čaj?” veselo vzklikne. Seveda greva. Do kavarne je nekaj sto metrov, ne bom se preveč zamudila. Kot razigrana otročaja brcava zgodnje kupčke snega, da frči naokoli.

„Jan je doma,” ji povem. Najbrž zasluti resnobo v mojem glasu, ker zaustavi korak in se zastrmi vame.

„Se je kaj zgodilo? Kje sta Meta in Ana?”

„Sam je prišel. Sklepam, da mi ima nekaj pomembnega povedati.”

„Nič ne slutiš?”

„Niti malo.”

„Ni jim lahko te čase ... mladim. Ni služb, ni stanovanj, predragi vrtci ...”

„Saj tudi nam ni bilo tako zelo lahko,” se ujemim. Pomislim, kako bedno stanovanje sva imela z Edijem, garsonjerico ... in to debelih deset let. Službe so pa le bile, boljše možnosti za družine, a tako zelo lahko, kot pravijo ljudje, pa spet ni bilo. Kaj neki torej muči dragega sina Jana? Vprašanje se je zavrtalo vame kot zla slutnja.

Komaj sem čakala, da spijsava čaj in lahko krenem z rogljički in še toplim kruhom domov.

„Jutri ob devetih?”

Mimino retorično vprašanje sem preprosto preslišala.

ONADVA

Gledal je snežinke in pomislil na Meto, na Ano, kako sedita ob oknu in sanjarita, medtem ko se zunaj dela zimski dan. Še dobro, da ju ima. Ljubil ju je bolj kot vse drugo in zanju bi storil vse, kar lahko človek stori. A vendar ... vse ima svoje meje. Nekje je treba zarezati odločilni rez – to mu je postalo v dolgi,

Vladimir Kos

Zagovor modro-belega adventa

*Če pesem je – pesem,
resničnost ustvarja:
po njenih besedah se svet spremeni
v razsežnosti, ki jih ponuja kot zarja,
ki zmeraj drugače naš dan nam zlati.*

*Če pesem je – pesem,
resničnost spoštuje,
v resničnost zaljubljena poje na glas.
Tako kot srebro se v denarce prekuje,
prekuje stvari, da so ritmičen kras.*

*Če pesem je – pesem,
pri srcu ostane:
srce se lahko z njo sveta veseli,
na novo odkritega; včasih mu rane
pomaga celiti, pojoč z Angeli.*

*Če pesem je – pesem,
z besed klarineto
zavriska od sreče v advent osorej.
Umetnik vesolja bo tudi to leto
rodil se med nami v vrhun epopej.*

neprespani noči pod domačo streho polagoma zelo jasno! ZDAJ mu je bilo končno jasno.

Ravno si je zapenjal plašč in si ovijal šal okrog vratu ter pograbil torbo, da bi krenil, pobegnil, se vrnil v svoj svet enako poln skrbi, kot je bil prišel, ko sem odprla vrata in se odločno postavila med njeega in njegov potuhnjeni namen, da bi strahopetno pobegnil. Spogledala sva se, prekrizala pogleda kot mečevalca na bojnem polju.

„Kar ušel bi ... brez pojasnila?“ sem rekla z zadržanim glasom.

„Hotel sem ti nekaj povedati ... te prositi ... rotiti ali še kaj več, a sem spoznal, da nimam pravice!“

Potisnila sem ga nazaj v stanovanje. Ni se upiral. Zdel se mi je tako zelo nebogljjen kot takrat pred mnogo leti, ko sem ga ujela pri tatvini.

„Sedi in povej vse lepo po vrsti,“ sem zahtevala. Počutila sem se močnejša od njega. Oblečen v plašč in s šalom okrog vratu je sedel h kuhinjski mizi. Sedla sem k njemu in ga prijela za roki. Moji sta bili topli, njegovi ledeni.

„Vse se da rešiti, verjemi. Torej, kaj te tako zelo mori?“

Rada bi, da bi bil moj glas vedrejši, spodbudnejši – pa ni šlo.

Globok vzdih je bil za uvod, potem se je usul nepovezan, zmeden plaz besed: „Dobil sem službo v Murski Soboti ... Meta je spet noseča ... v Soboti ni praznih stanovanj ... idealno bi bilo živeti v tvojem stanovanju, če bi se bila ti pripravljena ... preseliti v dom za starejše občane ...“

Zdi se mi, da mi pade z vsako njegovo besedo na glavo težka, morilska opeka ...

Besede preskakujejo ovire mojih misli, spotikajo se druga ob drugo, kot v vrtincu: dom za ostarele ... preseliti se ... ječa ... samota ... smrt ... Vse je pomešano!

„A ... tako si si zamislil rešitev svojih težav ...?“

Gledava se in lep čas molčiva. Vidim, da mu je hudo.

„Oprosti, vso noč me je mučilo ... spoznal sem, da nimam pravice ... da je kruto sploh izgovoriti kaj takega ... zato sem hotel izginiti in odnesti skrbi s sabo ...“

Kako to boli! Gledam ga, vsega skrušenega, potolčenega, razočaranega, osramočenega ... Tako rada bi ga objela, stisnila k sebi in izbrisala vse hudo iz njegove razbolele duše. A ne morem. Ta hip preveč boli!

„Oprosti, rad te imam, zelo rad, saj veš ... grozno je bilo sploh razmišljati v tej smeri. Tako polna življenja si in načrtov in ... in ... jaz ...“ Dalje ni zmožel. Naglo se je dvignil s stola, pograbil potovalko in krenil proti vhodnim vratom. Čutila sem, da mu v mislih sledim, da je moj korak skoraj tako uren kot njegov ... v resnici sem pa togo stala, opirajoč se z dlanmi ob kuhinjsko mizo.

Drobni biseri mavrice čustev z nevidne vrvice, ki naju je trdno vezala minulih devetindvajset let, so se razsuli v vse smeri tisti hip, ko je zaprl vrata za sabo.

Jih bova zmogla zbrati in znova nanizati?

POD ČRTO

OB LETOŠNJI PRVI PREMIERI

In tako smo stopili v 110. leto slovenskega gledališča v Trstu. Slovesno, a ne prav praznično. Po enourni proslavi, ki jo je spretno vodil Danijel Malalan, z nastopom harf in strogo dvojezičnimi prevodi vseh govorov in napovedi smo stopili v dvorano Kulturnega doma, ki je bila vsaj v parterju popolnoma zasedena, kot je zadnje čase le redkokdaj. Pričakovali smo slovesni praznični drugi del večera, prvo predstavo letošnje sezone, ki smo jo končno ob pol desetih tudi dočakali.

Dobra, trpka in žalostna predstava je kruto predstavila današnjo slovensko (matično) uspešno družbo. Že zaradi od nas nekoliko odmaknjene teme in izvedbe je vprašljivo, ali je bila prav ta predstava najbolj primerna za začetek sezone in slavnostno otvoritev ob 110-letnici slovenskega gledališča v Trstu. Umazano perilo smo oprali pred uglednimi italijanskimi gosti. Radi bi pa to obletnico proslavljali res praznično in s svetlim pogledom v prihodnost. Ali res ne zmore slovenski avtor lepšega pogleda na naš svet in je res vsa današnja slo-

venska družba tako tragično razpeta med ničem in brezizhodnostjo, pokvarjenostjo in pohlepom? Avtor je gotovo sijajno opisal neko stanje v slovenski družbi, igralci so to sliko dovršeno predstavili, toda ne moremo se sprijazniti s tem, da je vsa današnja družba taka, kajti potem res ni izhoda. Prepričani smo, da ni tako.

Ne preveč dolg in topel aplavz na koncu predstave je nagradil igralce, a je gotovo izražal tudi notranje nelagodje in odpor do take porazne slike današnje slovenske družbe.

Peter Merku

Moje življenje v Nemčiji

XXXVIII. El apagón

Kanarski otoki slovijo sicer kot priljubljen turistični cilj, a so zelo pomembni tudi zaradi ugodnosti, ki jih njihova pristanišča nudijo pomorščakom dolge plovbe. Poljedelstvo pa tudi ni zanemarljivo. Prisotna je seveda tudi vojska in španski tujski legionarji imajo tam svojo vojašnico.

Za vse to in še druge dejavnosti sta seveda potrebni proizvodnja in distribucija dokajšnje količine električne energije. Las Palmas, ki je največji otok, ima kar dve električni centrali. Prvo so zgradili leta 1924 v grškem arhitektonskem stilu in stoji sredi glavnega mesta, druga, bolj moderna Jinámar se nahaja neda-leč od morja. Obe centrali imata dvojno povezavo: preko zračnega voda in preko podzemskega kabla.

V začetku leta 1983 nas je Siemens Madrid vznemirila z novico, da dve naši zaščiti na strani centrale Guanarteme nista reagirali, kot bi morali, ko je prišlo do motnje na mreži. Tamkajšnja električna družba UNELCO je bila za nas zelo pomemben kupec, zato je razumljivo, da sem že naslednjo noč prespal v hotelu Iberia v Las Palmas. Drugo jutro me šefov namestnik zaščitnega oddelka José Antonio Torres Santana pospremi na razgovor z izredno prijaznim direktorjem,

Ramón Rodríguez Tomás po imenu. Kratek postanek ... in že sva na poti proti centrali Guanarteme.

Razporedili in priključili smo preskuševalne in merilne naprave ter razjasnili meje moje civilne in zavarovalne odgovornosti, nakar je vodja centrale ukinitel povezavo med zaščitami, ki smo jih nameravali kontrolirati, in močnostnimi stikali, zato da ne bi med preverjanjem nehote sprožili kakšno nezaželeno komando izklopa, ki bi prekinila vod s centralo Jinámar. Preverili smo karakteristiko prve zaščite in ugotovili, da je v redu. Zato smo prekinili delo in odšli na kosilo, ki je bilo po španski navadi kar izdatno.

Mračilo se je že, ko smo se vrnili v centralo, kontrolirali preskuševalne povezave in začeli preverjati merilno karakteristiko druge zaščite. Že pri prvi meritvi je izbruhnil oglušujoč hrup in hitrost generatorjev je začela slišno upadati. Trajalo je kako minuto, dokler so se ustavili. V popolni temi so na vseh koncih in krajih zatulile alarmne sirene in prižgala se je medla rezervna razsvetljava. Slišati je bilo samo pogovor vodje centrale z distribucijskim oddelkom, a četrte ure kasneje so bile tudi baterije prazne in ni bilo

Levo: kratek premor med delom v Guanartemi. Na sredi: Las Palmas dne 30. marca 1977, pred cvetočo agavo. Desno: novica o »apagónu« v lokalnem dnevniku.

Nuevo apagón en la ciudad

Un nuevo apagón, que viene a sumarse a la larga lista de los sufridos en los últimos meses, se produjo sobre las 19.30 de ayer en la ciudad de Las Palmas de Gran Canaria, al romperse una de las dos conexiones que enlazan las centrales de Jinámar y Guanarteme.

El apagón afectó, fundamentalmente, a las zonas de la Avenida Marítima, Plaza de la Feria, Puerto y centro de la ciudad. El servicio comenzó a reponerse paulatinamente por zonas, quedando nuevamente en condiciones la casi totalidad unos veinte minutos después, aunque algunas barriadas estuvieron cerca de una hora sin fluido eléctrico, según se quejaron a CANARIAS7 varios vecinos.

Razgled iz hotela Iberia na Atlantski ocean.

več mogoče telefonirati. V centrali so zato vključili radijsko postajo.

Kaj se je bilo zgodilo? Ko smo zjutraj začeli delati, je vodja centrale iz previdnosti izključil vklopne komande močnostnih stikal. Medtem ko smo bili pri kosilu, jih je nekdo ponovno vključil, misleč da so dela končana. Zaradi pomanjkljivega sporazumevanja se je zgodilo to, kar nisem ne prej ne kasneje nikoli več doživel. Šele po večkratnem poskušanju nam je uspelo zopet vključiti generatorje. Ves vmesni čas so v pristanišču gorele izključno luči na ladjah, ki so bile tam zasidrane, medtem ko je bilo mesto v popolni temi. Ta čas so prihiteli državni policisti, katerim sem moral pokazati svoj potni list. Situacija je bila naravnost kočljiva, kot sem šele naknadno zvedel. Baskovska teroristična organizacija ETA militar je namreč prav za tisto noč bila napovedala atentat!

Med tistim neskončnim presledkom v temi se mi je približal vodja električne oskrbe in me z drgetajočim glasom vprašal, kaj nameravam storiti oziroma reči. Ne da bi spoh pomišljal, sem odvrnil: resnico ... ko se on začne jokati. Razumel sem, da bi on, mlad družinski oče, bil pri priči odpuščen, ko bi se izkazalo, da je krivda njegova. Prav gotovo sva oba prestala skrajno nemirno noč, saj nisva vedela, kaj naju še čaka.

Naslednjega dne so me peljali v glavno direkcijo UNELC-a. Sprejel me je predsednik nadzornega sveta, ki je bil močno razburjen, ker so časopisi že poročali o najnovejšem pripetljaju, ki ga je bilo treba prišteti dolgemu seznamu zadnjih mesecev. 'Apagón', kot pravijo v Španiji temu, kar drugi imenujejo 'black out', oziroma nenadni izpad elektrike na širšem področju, je lahko življenjske važnosti še posebno za bolnišnice, šole, policijo in podobno. Temu primeren je bil tudi ton predsednika nadzornega sveta.

Sam sem prevzel odgovornost in krivil naše aparate za nevšečnost, čeprav v resnici niso mogli nič za to.

Pa je tudi ta ploha šla mimo in samo najbližjim španskim kolegom sem zaupal, kako je v resnici bilo.

Med povratno vožnjo me je začel mučiti dvom, ali sem pametno ravnal. S tem, da sem indirektno priznal, da naši aparati niso najbolj zanesljivi, sem nemara nehote pomagal naši konkurenci ... a v Erlangenu mi bodo to odpustili, sem upal. Da sem le obvaroval pred nesrečo mlado družinico! To bodo gotovo upoštevali.

Komaj sem bil spet v uradu, se je moj šef Johann Jäger pozanimal, kako je bilo v Španiji. Brez oklevanja sem se takoj razbremenil, rekoč da sem pustil v temi celo mesto Las Palmas de Gran Canaria. Ves vesel mi zakliče: „Sie auch, Sie auch!“ (Tudi Vi, tudi Vi!) in mi pove, da se je njemu enako zgodilo pred leti v Innsbrucku, in sicer na dan pred začetkom zimskih olimpijskih iger!

Tudi ta "apagón" se je torej srečno zaključil brez kakršnihkoli žrtev, a ostal živo v spominu tudi še po tridesetih letih.

Vladimir Kos

Božič se bliža – kako naj mirujem?

**Ko pesem to harfi srca besedujem,
računam, da kje jo spet vržejo v koš...
A Božič se bliža; kako naj mirujem,
ko svod se svetlika med barvami rož.**

**Srce mi je vrt in ves čas ga odpiram:
bo v utici zibel za Dete – dovolj?
To Detece Božje se nič ne upira,
že zdaj se daruje mogočnosti volj.**

**Oj, Detece Božje, prihajaš? Te čutim.
K ubogemu pevcu prihajaš živet.
Odstranil lažnive malike bom v uti.
O, pridi! Še dolgo ne hodi umret!**

**Ko pesem to harfi srca besedujem,
že čujem: je pevec pri pameti še?
A Detece Božje prijaha, Ga čujem...
Snežinke Ga nosijo k uti v srce.**

Irena Žerjal

Peta Avenija in smrtne zagate

(ali »marmelada newyorških kolačev« – 9. del)

Polka na sodih smodnika

»Grozno, nič ne razumejo, ker nočejo razumeti, in ker imajo stare aristokrate, ki jih podpirajo, se izgovarjajo na tradicionalno odklanjanje dvojezičnosti v mestu tem!«

Evica žlobudra dokaj glasno v telefon, prav v zgodnje nedeljsko jutro. Seveda me jezi, ker moji še spijo in jim kuham zajtrk, ki je vsaj ob nedeljah dostojen. Ton v soprančku moje prijateljice je tako vznemirjiv, da popolnoma razumem njene muke.

»Hvala, da si mi povedala, kaj se dogaja onkraj naših vsakdanjih krogov. Veš, tam v vaših konzultah, kjer je mešanica jezikovnih prepričanj...«

To moje odmaknjeno stališče Evico še bolj raztogoti.

»In ti, ki poučuješ naš jezik, kako moreš ostati ob zaničevanju tega jezika tako hladnokrvna?«

»Oprosti, dolga leta sem prenašala omaloževanje in se jezila, razburjala, osivela, skoraj pobedastela, zdaj pa imam formulo, ki mi pomaga, da si ne skvarim življenja pred nepričakovanimi izzivi!«

Evica joče v telefon, pravzaprav z jokavim glaskom razlaga, kaj vse je morala slišati in z argumenti zavreči, da so sklenili, da bo zapisnik v njenem, še pred desetletjem pretežno slovenskim mestnim predelom, tudi v slovenščini. Ko je bil sklep potrjen in dokončno sprejet tudi za prihodnost, je hitela domov, da navdušeno pretipka in prevede besedilo. V preddverju velike sedežne palače pa jo je pričakala razburljiva scena; dva pripadnika iste stranke, ki sta glasovala nesoglasno, kar pomeni, da je Delja P. po rodu iz Trsta, glasovala za slovenščino, medtem ko je inženir Deviani glasoval proti. Besnela sta oba, posebno inženir, ki si je od svoje stranke za tako stališče obetal silno pohvalo, saj jim je predsedoval prav tisti človek, ki je v mladosti pretepal Slovence na njihovih shodih in je vedno zagovarjal najhujše napise proti slovenščini tako v podhodih kot v bolj javnih krajih.

»Ah,« ji zagotavljam, »boš videla, da bo vse minilo, ko bodo politične volitve mimo in si bodo delili stolčke.«

»Spet nisi razumela! Slovenščino hočejo odpraviti, mojo slovenščino!«

»Počasi, saj je ne morejo odpraviti! Je proti vsem mednarodnim dogovorom.«

»To je tisto! Oni mislijo, da trenutno vlada v mestu taka struktura, ki dopušča samo italijanščino. Pa tu smo v predelu, kjer je bilo vse slovensko še v petdesetih letih. Pridi pogledat, kakšen kulturni dom je tu nastal.«

»Seveda, sem ga videla! Praznega in opustelega! Mladi hodijo po diskotekah, in redkokdo prihaja k pevskim vajam. Društveno delo usiha, ljudje se umikajo pred televizorje, dnevnik izgublja bralce...«

»Kaj zdaj naštevaš podatke o našem propadanju, ko pa vsi vemo, kako smo v stiski...«

»Zakaj ne začnejo s starimi veseloigrami, ki sta jih napisala kar precej, tako Josip Tavčar kot drugi iz prejšnjega stoletja. Vsak čas postavlja svoja pravila. Ne smemo tarnati prav zdaj, ko nismo na stopnji take revščine, ki je bila v povojnem času vidna povsod.«

»In meni, hočeš reči, se godi še najbolje, pa se jezim in silim v spore s someščani, ki so bili vedno enako sovražni do slovenščine; skrajšneži celo do vseh slovanskih jezikov, vseh, kar je bil ugotovil že naš mili profesor Turnšek ter je z lesenim kovčkom odpotoval na Koroško.«

»Ampak tam se je tudi bil z novimi grozami!«

»Usoda intelektualcev, tudi miroljubnih, takih, ki nikdar ne pretiravajo. Mar nisi opazila, da se peštajo v ospredje povsem neuki, neizobraženi, važiči!«

»Saj, da nam skušajo meriti čas in prostor napol pismeni, a zelo zvijačni osebk!«

»To je pač komsomolska moda, ostanek vidaljevstva!«

»No, počasi, počasi! S takimi spori niti mi niti mlajši ljudje nimajo več nič skupnega...«

»Včasih je treba upoštevati vskoke iz preteklosti tudi v naš čas.«

»Da, mi pa vse to stoično prenašamo!«

Evica vsega pač ne prenaša, ampak se razburja, rada bi pač, da bi se znova videvali na prireditvah, kjer mrgoli vedrih mladih obrazov z olikanim obnašanjem in obvladovanjem brezhibne lepe slovenščine.

Čeprav spoštujem nove generacije, vem, kaj si lahko od večine obetam, a nočem zahtevati preveč. Kaj naj si pravzaprav mlad človek od sveta obeta, če je nekako v zraku pregovor »denar je sveta gospodar«, v stanovanjskih hišah z več družinami pa je kvečjemu ena, ki se zaveda, da je tudi slovenščina »prestižni« jezik.

(dalje)

Lida Turk

Stanko Vuk – vrnitev ... v smrt

Zemlja na zahodu: Naše življenje

Zvečer stojim ob kalu za romarsko cerkvico. Mornik piha mrzlo, zato pa leži na gladini premnogo jagnedovih listov in divje gosi čofotajo v ločju.

Voda ima nešteto mrzlih večernih barv, v katere se zlivajo oblaki, rupe s svojimi ostrimi travami, bori in vlažen rjav mah, ki raste na dnu kala.

Rjavi bregovi Krasa so se vzdignili pod prvo večerno zvezdo.

Noč.

Hipoma se je rezko vzdignil petelinji krik. Potem tišina kakor po umoru.

Tam nad Krasom pa zvezda sveti.

Tako je vnesel v slovensko literaturo pejsaž slovenskega zahoda Stanko Vuk, pesnik goriškega Krasa, ki že prehaja v veliko ravnino, pesnik vlažne in mahovne zemlje med motno vodo jezera, počasne Vipave in slutnjo Soče, ki kdaj pa kdaj že slano zadiši.

Stanko Vuk, pesnik in pisatelj, se je rodil 12. novembra 1912 v Mirnu. V letu, ki se izteka, poteka stoletnica njegovega rojstva. Spomin nanj obudimo z zapisom, ki sloni z manjšimi dodatki predvsem na intervjuju, ki je bil posnet v Mirnu pred nekaj več kot desetimi leti. Kot kulturni in politični delavec je bil Stanko eden od šestdesetih obtožencev, ki so jim sodili leta 1941 v Trstu. V obsodbi, ki jo je izreklo sodišče, je označen kot krščanski socialc v sklopu skupine nacionalistov, ki so jo sestavljali predvsem izobraženci. V njenih vrstah zasledimo več slovenskih mož, ki se niso zapisali v zgodovino *samo* zaradi prisotnosti na drugem tržaškem procesu.

Mirenski pesnik spada med tiste, ki vojne niso preživeli. Umrli so v zaporu, v taborišču, v vojnih spopadih. Vrnitev pod Kras je naslov novele, ki je bila uvrščena v njegovo zbirko *Zemlja na zahodu*. Iz zapora se je vrnil februarja 1944, a to ni bila vrnitev pod Kras, ampak vrnitev v ... smrt. Enaintridesetleten je umrl nasilne smrti 10. marca 1944 v Trstu v svojem stanovanju v Ulici Rossetti, zadet od

strelnega orožja, ki ga je *nekdo* sprožil in ni prizanesel njegovi mladi ženi Danici Tomažič ne znancu, ki je bil slučajno na obisku. Zločin je še nepojasnen in bo verjetno tak tudi ostal.

Stanko Vuk je bil svak Pinka Tomažiča in v času, ki je minil, so se poleg petih obsojenih na smrt, zapisali v kolektivni spomin kot protagonisti tudi drugi obtoženci, tako tudi Stanko, Pinkov svak: Pino in Stanko, dva mlada človeka, ki sta si bila v mnogočem, predvsem pa politično daleč, ki pa ju je v svaštvo povezala Danica. Ne eden ne drugi nista dočakala svobode in počivata v skupnem grobu. Proces je šel za nekatere v zgodovino kot Tomažičev, večkrat slišimo, hkrati pa je Stanko Vuk zaradi svojega intelektualnega lika, zaradi ljubezenske zgodbe z Danico, zaradi tenkočutnega pesništva in literarne nadarjenosti, ki se ni utegnila izpeti, zaradi bogate pisemske zapuščine, s katero sta dva mladoporočenca tri leta in pol hranila svojo ljubezensko zgodbo, eden izmed najbolj znanih obsojencev.

Stankova pisma Danici so bila prevedena v slovenščino in objavljena v raznih publikacijah, njuna ljubezenska zgodba je nudila snov za dramske prikaze in za roman, uspešnico tržaško-istrskega pisatelja Fulvia Tomizze, ki je v tem delu razkril italijanskim bralcem njuno tragično zgodbo in posredno seznanil italijanske bralce z asimilacijskim pritiskom, ki ga je fašistična Italija izvajala nad primorskimi Slovenci v temnem dvajsetletju. Več je spominskih zapisov, esejev, priložnostnih člankov in zgodovinskih razprav, ki so jih Stanku Vuku posvetili ugledni pisci.

Kot literat se je Vuk vpisal v slovensko literarno zgodovino z antologijo, ki sta jo leta 1959 pripravila Milko Matičetov in Lino Legiša ter ji dala naslov *Zemlja na zahodu*. Naslov je izbral sam Vuk, ko je sanjal in upal, da bo svoje prozne zapise, ki so bili delno že objavljeni v časopisih in literarnih revijah ter v ciklostiliranih ilegalnih listih, izdal v samostojni zbirki.

Izbor pisem, ki sta jih urednika *Zemlje na zahodu* vključila v knjigo, razkriva Stanka Vuka kot človeka, mladega moža, ki mu je bilo usojeno, da preživi le nekaj mesecev z ne-

Stanko in Danica v Benetkah.

vesto. Poročila sta se 6. junija 1940, 19. oktobra istega leta je bil Stanko aretiran.

Priprava dolgega radijskega niza ob petdesetletnici drugega tržaškega procesa, ki ga je tržaški radio vključil v letih 1991 in 1992 v svoj program, je nudila možnost za bližji, morda bolj oseben prikaz šestdesetih obtožencev, ki so se decembra 1941 znašli v veliki sodni dvorani v Trstu pred Posebnim sodiščem za zaščito države. Proces je zaznamoval konec dolgega, tihega in pasivnega, pa tudi aktivnega odpora in upora fašističnemu zatiranju in asimilaciji. Začetek druge svetovne vojne, ko so bili malodane vsi, ki so bili kakorkoli zapisani kot državni sovražni elementi, v zaporih, konfinaciji, internaciji, v emigraciji ali kakorkoli nedosegljivi, je pomenil prehod v novo poglavje.

V pomladnem popoldnevu leta 1992, ko se je mesec maj že skoro razbohotil v poletje, je bil Vukov Kras bel od cvetočih akacij in veter je raznašal neverjetno bero cvetnega prahu, ki je pobelil cesto čez Dol. Potem se asfaltni trak umiri v ravnino do ostrega ovinka, kjer je v tistem času mejna šranga še opozarjala, da vstopamo v drugo državo. Še kak kilometer morda in že smo v Mirnu.

Ni daleč do velike hiše, ki jo je dal zgraditi Anton Vuk, Stankov oče, potem ko se je družina ob koncu prve svetovne vojne vrnila iz Mozirja, kamor so se med velikim spopadom izselili Mirenci s svojo čevljarско zadrugo vred. Prav Stankov oče, ki je zadrugo vodil kot knjigovodja in ravnatelj, je leta 1915 organiziral selitev pomembnega združnega podjetja. Tudi triletni Stanko je postal izseljenec, ubežnik.

Ob vrnitvi domov so Vukovi obstali pred razvalinami svojega doma, toda oče Anton, ki se je zapisal v goriško zgodovino kot politični in kulturni delavec, kot uspešni gospodarstvenik in organizator, je znal poskrbeti za svojo in za druge mirenske družine. Zgradil je novo hišo in obnovil zadrugo, ki je delovala, dokler je niso finančna kriza in neprijazne politične razmere prisilile k zaprtju. Vsestransko se je angažiral v stiku s pomembnejšimi goriškimi osebnostmi tudi v obdobju med obema vojnama.

Vukova družina je štela dva fanta in pet deklet. Poleg brata Marjana je Stanko imel pet sester: Gabrijele ali Jelo, Milo, Zofko, Mirjam in Zalo, poročeno s politikom Engelbertom Besednjakom, ki je bil 1924. leta izvoljen za poslanca v italijanski parlament, v katerem je odigral pomembno vlogo. Njegovi posegi so imeli izreden odmev v mednarodnih krogih v času, ki je prehajal v diktaturo.

Spomladi 1992 sta v veliki hiši v Mirnu živeli sestre Zofka Vuk in Mirjam Vuk Žbona, poleg njiju še svakinja Natalija, in nečak Marko, umetnostni zgo-

dovinar, ki je, medtem ko sta teti obujali spomine, parkrat tekel gor in dol po zunanjih stopnicah, ki vodijo v nadstropje. Umrl je dvanajst let kasneje, ko se je še ena tragična smrt zapisala v družinsko kroniko. Po dvajsetih letih je le Natalija dočakala pomlad v nekdanj številno naseljeni Vukovi hiši.

Zofka in Mirjam sta pričakali napovedan obisk ob mizi pod cvetočimi kostanji, kjer se je razvil pogovor, ki je potekal mirno, kdaj tudi vedro ob spominih na daljne mladostne dni v številni in razgledani družini, v stalnem stiku s celo vrsto pomembnih in duhovno bogatih osebnosti, ki so v doraščajočih Vukovih fantih in dekletih zapustile svoj pečat. Njuna pripoved seže najprej v čas, ki se je najbolj živo in trpko zapisal v družinsko kroniko.

Pred tem pa je Stanko že kot mlad študent doživljal marsikaj. Prvič je ilegalno prestopil mejo leta 1928. Naslednje leto je šel do Ljubljane in tam tudi ostal. Vpisal se je na trgovsko akademijo in prišel v stik s celo vrsto mladih literarno in politično aktivnih ljudi. *Zaradi pobega je bil v odsotnosti obsojen, prišla pa je amnestija in tako se je lahko vrnil domov*, piše Lino Legiša v zapisu *Tragična zgodba Stanka Vuka*, ki je izšel v knjigi *Zemlja na zahodu*. Zatem je šel še parkrat čez mejo preko Avstrije zaradi nekega dekleta. V omenjenem prispevku h knjigi *Zemlja na zahodu* opisuje Legiša tudi nemir, iskanje, dvome in načrte mladega Stanka.

ZOFKA VUK se je najprej spomnila bratove aretacije, zapora, drugega tržaškega procesa, in vsega hudega, ki ga je preživela Vukova družina: *Iz zaporov so prihajale okrvavljene srajce in brat je šel v Rim, da bi interveniral, da bi se to ne dogajalo. Ko se je vrnil iz Rima, so aretirali tudi njega. Aretirali so ga, ker se je srečal z Lovrom Kuharjem - Prežihovim Vorancem, imel je sestanek z njim. Lovro Kuhar je bil preoblečen v duhovnika, ko sta se s Stankom srečala. Najbrž so mu sledili in ga kasneje v Trstu zaprli. To so mu očitali! Hoteli so, da bi povedal, kje in kako se je srečal s Kuharjem, pa ni povedal.*

Stanka so 19. oktobra 1940 odvedli v koronejske zapore v Trstu. Od njegove poroke z Danico Tomažič ni minilo niti pet mesecev. V Coroneu, kjer je ostal do procesa, so ga Vukovi obiskovali, kadar so le mogli, pripoveduje ZOFKA: *Kmalu smo ga obiskali v zaporu: najprej mama, potem sva šli s sestro ... tudi oče je šel ... večkrat smo ga obiskali, tudi mlajši brat. Smo bili v stalnem kontaktu z njim, tudi pisali smo si. Kmalu zatem so zaprli tudi njegovo ženo. Spomnim se, da je bil ob nekem obisku zraven tudi Pinko Tomažič.*

Od pomladi do jeseni 1940 so se vrstile množične aretacije v Trstu, Gorici in po vsej Primorski. Ženske so

prišle na vrsto septembra in oktobra. Danico so le nekaj dni po moževem arestu poiskali v Trnovem pri Ilirski Bistrici, kjer je bila na obisku pri prijateljici Citi. Najprej so jo odvedli v reški zapor, potem v Trst, v *jezuitske zapore*, kot so Tržačani imenovali veliko stavbo ob cerkvi Marije Velike. Tam se je znašla v večji družbi prijateljic in znank. Počasi so v naslednjih mesecih eno za drugo izpustili domov pod policijskim nadzorstvom.

Neposredno pred zasedbo velikega dela Slovenije in po njej je prišlo do ponovnega vala aretacij aprila 1941. Takrat se je Danica spet znašla pri jezuitih, a le prehodno: čakala jo je internacija v Abrucih in nato v Pollenzi v deželi Marke. Kako mučno in dolgotrajno je bilo prevažanje iz zapora v internacijo, zvedemo iz dopisov, ki jih je Zorka Kosmina, ki je iz Trsta potovala direktno v Pollenzo, pisala možu Josipu Kosovelu v Coroneo. Iz njenih pisem zvedemo tudi, kako so tržaške interniranke, med katerimi je bila tudi Zora Perello, živele v Pollenzi. O *mladi gospe Vuk*, kot jo imenuje gospa Kosmina, piše, da *upa, da bo njen mož prišel iz zapora*. Počasi so pošiljali domov interniranke, ne vseh istočasno. Gospa Kosmina je odpotovala proti Trstu 5. junija, druge so ostale v Pollenzi in Danica je pisala Zori Kosmina: *»Tu poteka življenje po vedno istih tirih, ki jih poznaš. Zora (Perello) včasih trpi za domotožjem, nato jo seveda mine ... Tudi druge gospe te pozdravljajo ... Pristrčno Te pozdravlja Dani.«* Verjetno sta se z Zorko v dveh mesecih toliko zblížali, da Dani ni bila več *mlada gospa Vuk*.

Danica se je vrnila v Trst ob koncu junija, ko je Stanko sedel v Coroneu že dolgih devet mesecev. Dva, ki sta spadala v Tomažičevo skupino, in sta pred aretacijo tesno sodelovala z njim, sta se desetletja kasneje spominjala odnosov med dvema svakoma. SREČKO COLJA: *Velika razlika je bila med enim in drugim: Pinkov svak na primer, zanj moram reči, da je bil pošten, delaven, zaveden, ampak je šel v drugo smer, izbral je drugo pot, drugače se je odločil. Tu sta bili dve smeri, obe smeri pa sta se vključili v borbo proti nacifašizmu in raznarodovanju. Do takrat smo hodili skupaj, potem pa je zbral eden eno pot, drugi drugo, kot so to storili mnogi.*

Pinko se je rad šalil na Stankov račun in nekateri se spominjajo, da je rekel, *da bodo tudi Stanka ustrelili, a da bodo njegove krogle blagoslovljene.*

VLADIMIR DUJMOVIČ: *Spominjam se besed, ki jih je rekel meni in še nekaterim drugim: »Dal sem mu sestro Danico, a moral bo malo menjati barvo«, ker je bil menda krščanski socialist, da bo moral biti malo manj pobožen, je rekel. Tega se spominjam. Drugače pa je bil Stanko v redu človek, fejest fant. Ni bil eden tistih, kako bi rekel, strupenih nadutežev, sovražnikov, bil je tudi drzen človek. Danica, kaj vem, je šla bolj po*

stopinjah brata Pinka ... zgleđa, da je v Stanku videla res človeka, zato ga je tudi vzela ... žal se je vse tako tragično končalo ... za oba.

Mnogi so bili zaprti v Coroneu že leto in več in počasi se je po dolgih in večkrat krutih zasliševanjih in mučenjih lahko ugibalo, koliko jih bo prišlo na proces, kdo bo romal v internacijo, konfinacijo ali kdo bo podvržen policijskim ukrepom. Od več stotin zapornikov, ki so jih v poldrugem letu zbasali v tržaški zapor, nihče ni mogel računati na popolno svobodo. Pred proces jih je prišlo šestdeset.

ZOFKA VUK: *Oče je odpotoval v Rim, da bi mu preskrbel advokata. Zdi se mi, da se je pisal Cassinelli. Za druge ne vem, vem, da je oče zanj preskrbel odvetnika, ker so že vedeli, da bo prišel pred proces. Sicer so aprila 1941 tudi očeta zaprli. Zaprt je bil mesec dni in potem poslan v internacijo, brat pa je ostal v zaporu ... decembra je bil tisti proces ... in Stanka so obsodili na 18 let zapora. Prej se je nekaj govorilo, da ga bodo izpustili, oprostili ... niso ga. Mama je šla v Trst, ko se je sklenil proces, bila je pri Tomažičevih, in je celo noč čakala, bila je z njimi tisto noč pred ustrelitvijo. Zjutraj je vstala zgodaj ... zvedeli so, da so obsojene na smrt že ustrelili. Vsi sorodniki so bili tam, tudi Pinkova punca. Celo noč niso spali.*

Naša mama je mislila, da bo še videla sina, preden ga odpeljejo proč ... ni ga videla. Videla pa je kamion, ki se je vračal s strelišča, potem ko je peljal tiste, ki so jih justificirali. Neka gospa, sorodnica ne vem katerega obtoženca, je stala pred Coroneom in je jokala, pa je prišel fašist, ali kar je bil, pa jo je brcnil, češ, kaj bi jokala za temi ...

Potem so Stanka odpeljali v Fossano.

Začelo se je intenzivno dopisovanje z ženo Danico. Profesor Kosovel, ki je iz zapora v Fossanu napisal ženi Zorki na stotine pisem, je večkrat omenjal tovariše, ki so prestajali kazen v isti ječi, posebno če pismo ni šlo skozi cenzuro, ker mu ga je uspelo izročiti kakemu sorodniku, ki je prišel na obisk. Danica je moža Stanka večkrat obiskala in vsakokrat nekaj dni preživela v Fossanu.

23. februarja 1942 je prof. Kosovel, Pepi in papači, kot se je podpisoval, pisal ženi Zorki Kosmina:

Moja draga Zorka!

Vsi se ti zahvaljujemo za pozdrave in jih vračamo. Barba Stipe (Štefan Lovrečič) je bil zelo zadovoljen, da se še vedno spominjaš veselih dogodkov iz preteklosti. Tudi tata Slavoj (Slavik) se zahvaljuje za Tvoje dobre misli in pravi, da se bo izkazal s kako specialiteto, ko se bomo vrnili, saj zdaj ne more kuhati ne zase ne za druge. Z veseljem sem prebral Stanku tiste Tvoje vrstice, kjer pišeš o njegovi ženkici. Zelo je bil vesel Tvoje po-

hvale. Z obraza sem mu lahko razbral srečo in radost zaradi Tvojega iskrenega priznanja.

Povedati moram, da je tudi gospa Danica dobila res dobrega partnerja in da si tudi on zasluži svojo Danico zaradi svoje dobrote in tenkočutne občutljivosti in zaradi drugih lastnosti njegovega značaja, ki jih gotovo gospa Danica pozna bolje od nas. Zadovoljen sem, da se vidve dobro razumeta. Prosim te, draga Zorka, sporoči gospe Danici moj poklon. Pepi in papači

5. marca 1942 je profesor pisal: Tudi Stanko nestrpno čaka na prihod svoje Danice. Na to se je že začel pripravljati. Tako je na primer zašil nekaj gumbov svojega jopiča na pravo mesto, se pravi, da mu bo jopič oprijet. Mi mu seveda s svoje strani nismo odrekli nekaj dobrih nasvetov. Vse to le zato, da bi se malo pozabavali.

ZOFKA VUK: Iz Fossana je Stanko zmeraj pisal, stalno je pisal, za praznike vsem, mi smo tudi njemu pisali. Prosil je tudi, da noče, da bi mu Tomažičevi pošiljali kaj za jest ... Naj mu pošljemo »magari polento, ampak jo morate vi poslati«, za kar smo tudi skrbeli. Za stanovanje, ki ga je imel v Trstu, ni dovolil, da bi mu ga plačevali drugi! Morali smo plačati mi. Ker je bil takrat tudi naš oče v internaciji, je bilo hudo. Takrat smo imeli prašiča in smo pršute prodajali, da smo lahko plačevali stanovanje ... Oče je bil premeščen iz Pisticcija na Ustico, potem je bil v Montalbanu in od tam je ušel, ko je bil polom, ko je Italija kapitulirala. Po rjuhi se je spustil iz hiše ... in je prišel domov. Takrat se je ne vem kdo ponudil, da bi pomagal, da bi tudi brat Stanko prišel iz zavora, a brat je sporočil, da noče, da bi mu kakšni belogardisti pomagali ...

Ob polomu Italije so pa ušli iz zavora. Stanko je interveniral pri direktorju ali ne vem pri kom in je rekel: »Pred Bogom boste krivi, če pridejo Nemci in nas ustrelijo, izpustite nas!« ... in jih je tudi izpustil. Šli so ven in se oddaljili. Stanko je šel v hotel, v katerem je stanovala Danica, ko ga je prišla obiskat, in mu je tudi tam pustila nekaj denarja, ki ga je Stanko takrat razdelil med sotrpine, da so lahko šli domov.

Potem so ga spet zaprli, tudi dr. Slavika so spet pekljali v zapor.

V Fossanu je bilo zaprtih dvanajst obtožencev drugega tržaškega procesa, med njimi štempihar MILAN BOLČIČ, sicer pripadnik skupine intelektualcev, ki je v radijskem intervjuju obudil spomin na zapor v Fossanu in na dogodke ob 8. septembru, ob kapitulaciji Italije: V zaporu je bila posebna soba za pisanje pisem in tam smo lahko tudi študirali. Naročili smo tudi razne knjige. Večkrat je prišel k nam ravnatelj, ki je rekel, da mu je dolgčas. Rad se je pogovarjal z nami, posebno z Vukom se je rad pogovarjal. Ob padcu fašizma smo zahtevali, naj nas izpustijo, ampak takrat

so izpuščali badoljevce in italijanske komuniste. Rekli so: »Per gli allogeni nessuna disposizione!« Vojaki so obkolili kaznilnico in so rekli, da ne smemo gledati skozi okno. Okna so bila precej visoko in smo se dvigali gor, pa so takoj streljali. Mi smo jim nagajali. Na metlo smo natakneli kapo in jo pomolili proti oknu. Oni so seveda streljali, da je pokalo kar naprej.

Ne vem, kdo je poskrbel, da so se vrata kaznilnice odprla. Že prej smo zahtevali od ravnatelja, naj nam da civilne obleke in kovčke in smo vsak svojo prtljago imeli kar pod posteljo. V tistih dneh po 8. septembru so bila vrata celic, ki so bile namenjene političnim zapornikom, odprta in smo lahko obiskovali drug drugega. V skupini francoskih partizanov je bil tudi duhovnik, ki je organiziral mašo za padle partizane. Imel je tudi priložnostni govor. Ko so to zvedeli, so ga premestili drugam.

Ko pa smo videli, da so dvorišna vrata na cesto odprta, smo zbežali. Večino ubežnikov so kmalu polovili in spet zaprli. Med temi sem bil tudi jaz, ki sem zatem ostal še vedno v Fossanu, druge so po tem dogodku premestili v razne zapore, Vuka so poslali v Alessandrio.

Trem slovenskim zapornikom pa je uspelo zbežati: Franc Udovič se je pridružil partizanom, tako tudi Drago Štoka, ki je padel v boju; Ludvika Šturma pa so zajeli v Padovi.

MILAN BOLČIČ: V Trstu so zatem začeli neko akcijo, da bi izpustili nas in druge naše obsojence. Mislim, da se je za to najbolj zanimal odvetnik dr. Ferfolja.

Februarja 1944 so se nekateri obsojenci drugega tržaškega procesa začeli vračati domov, seveda vedno v oboroženem spremstvu. Doma so obnavljali stike, a Milanu Bolčiču ni uspelo, da bi Stanka srečal v Trstu. Zadnjič sta se videla v zaporu.

MILAN BOLČIČ: Ravno dan, preden so ga umorili, sem ga iskal na njegovem domu, njega in Danico, da bi ju pozdravil. Ker ju ni bilo doma, sem se nameraval vrniti naslednjega dne ... sreča, da nisem šel.

Kako se sestra Zofka spominja Stankove vrnitve domov? Ga je šla obiskat v Trst?

ZOFKA VUK: Prišel je on k nam, domov je prišel ... in so se tukaj pogovarjali z očetom. Skoro celo noč sta se pogovarjala in se zmenila, da bo šel Stanko na Vogrsko, kjer je bil Vilfan, da bo šel k partizanom.

Stankove vrnitve se spominja tudi sestra MIRJAM VUK ŽBONA: Najbolj mi je ostal v spominu, ko se je vrnil domov iz zavora ... naenkrat ga zagledam! Na vratih je bila šipa in skozi šipo zagledam to figuro ... še zdaj se spominjam trenutka, ko sem ga zagledala ... Takrat je bil doma tudi oče, in stric je bil pri nas in še duhovnik Budin iz Grada in se je začelo takoj govoriti o politiki in brat je rekel, da gre gor, da se gre javit Vilfanu, da bosta šla z Danico gor ...

ZOFKA VUK: Stalno je dobival grozilna pisma. Še v zaporu so mu grozili ... od kake stranke jih je dobival. On se je držal krščanskih ... tako je bilo takrat. Ko se je vrnil, je šel k Vilfanu in sta se zmenila, povedal nam je, kaj mu je rekel:

»Sem prišel prek trupla mojega prijatelja Piščanca, ki vem, da je nedolžen ...« Bila sta velika prijatelja s Piščancem. Tako je rekel Vilfanu ... Potem je bil še nekaj časa doma ... v Trstu. Čez štirinajst dni ali čez teden dni, ne vem točno, bi moral k partizanom, ker so sklenili, da gre. Med tem časom sta prispeli v Miren dve pismi, ki sem ju zakopala in ... nisem ju več našla: eno je bilo od Bevka, ki mu je pisal, naj gre takoj, naj ne čaka več v Trstu, drugo od Marjana Breclja, ki mu je tudi pisal, da je v Trstu nevarno, da naj se odpravi takoj.

Spomnim se, da je bila ena naša sestra (Jela), ki je bila bančna uradnica v Ljubljani, nekaj operirana, moža so ji bili odpeljali v Dachau. V tistem času smo tudi peljali očeta v Umbrio, ne spominjam se točno kam, šel je k sestri, ki je bila tam doli. Šla sem z njim, in ko sem se vrnila, mi piše ta sestra, naj grem takoj v Ljubljano.

Predem sem šla v Ljubljano, sem šla k bratu v Trst. Peljala sem se z nekim šoferjem, Pušnik mu je bilo ime, bil je Brecljev šofer. Tudi ta mi je rekel: »Recite bratu, naj takoj izginje iz Trsta.«

Ko sem prihajala po stopnicah k bratu, mi je zaklical: »Zofkica, kaj si ti? Veš, da nas bodo ustrelili?«, je rekel, »grozili so mi, da me bodo ustrelili.«

Šla sem v Ljubljano, ne vem, če je bila sobota ali petek. V ponedeljek pride k sestri v Ljubljano žena nekega zdravnika in še nekdo je bil z njo, in najprej reče sestri: »Veš, s tvojim bratom ni nič hudega!« Jaz sem takrat zakričala: »Takoj povejte, kaj se je zgodilo pri nas ...« In res, ustrelili so brata in ženo. Šla sem hitro v Trst. Mama je bila že tam. Grozno je bilo. Mame ni hotel nobeden od domačinov peljati v Trst in se je peljala z nekim kamionom ... nemškim.

Novica se je bliskovito razširila.

ZOFKA VUK: »Zelo nam je bil blizu Šček, naš velik prijatelj. Grozno je bilo, mama je bila strašno prizadeta, žalostna, saj si lahko predstavljate, kako je bilo.

To se je zgodilo meseca marca in spomnim se ... naj povem še to: meseca maja je bila v Gabrjah hajka. Bila sem tam pri neki družini, moja prijateljica je tam stanovala. Ko sem bila tam, je prišel nek partizan, ne vem, ali je bil kapetan ali kaj, in še nekdo, nek zaupnik partizanski ... Ko sem ga zagledala, mi je vzbudil pravo grozo. Rekla

sem si, zdelo se mi je, da je on kriv bratove smrti. In ko sem drugič šla tja, mi je rekla prijateljica: »Hvalil se je, da so ga obsodili, pa smo ga vprašali, zakaj so ga obsodili, in je rekel, da ker je bil belogardist. Čeprav mi ni nihče verjel, sem zmeraj mislila, imela sem tak občutek, da so ga oni ... morda ga je kakšna celica obsodila ...«

Po mučnem obujanju težkih trenutkov se sestri sprostita v prisrčnem spominjanju na mladega brata.

ZOFKA VUK: Stanko je bil živahne narave, radodaren. Iz šole je prišel brez srajce. »Ma kam si dal srajco?« »Je bil eden tako ubog ...« je rekel. Smo se smejali. Včasih se mu ni dalo iti v šolo. Šel je skozi ena vrata ven, skozi druga noter na podstrešje. Sem mu morala nositi hrano gor. Rad je prepeval ... bil je duhovit tudi. Včasih je sredi noči pripeljal kar štiri ali pet prijateljev in je rekel, naj pripravimo postelje, ker bodo pri nas spali. Ko je prihajal domov iz Benetk, kjer je študiral, nam je pokazal vse nove moderne plese ... Rad si je tudi kaj izmislil, da je bil v Parizu ali kaj takega, da se je delal norca iz nas.

Iz njegovih del seva tudi otožnost ...

ZOFKA VUK: Bil je tudi melanholičen, melanholiija je bila v tistih pesmih, drugače pa je bil vesel, se je rad smejal. Da bi ga videli, kako je bil živahen in tudi norčav. Bil pa je tudi melanhoničen, melanholične so bili tiste pesmi, ampak drugače je bil vesele narave. Mlad je bil, kot smo bili mladi vsi.«

V pismih ženi je tudi sentimentalen, romantičen ...

ZOFKA VUK: Seveda! Ubogi revež je pisal tista pisma ... saj ne vem, ali jih je ona razumela, ja ali ne, ne vem ...

Spomini kar naprej silijo nazaj v čas mladosti.

ZOFKA VUK: Tu smo imeli veliko kuhinjo, kjer zdaj živi svakinja. V kuhinji je bila velika miza, pa klop. Tam smo se zbirali zvečer. Prihajali so študentje, tudi sestanke so imeli pri nas, pa profesor Juvančič in prof. Bednarik. Vsi so prihajali k nam. Srečevali so

se tudi na Svetih Višarjah. Tudi jaz sem šla enkrat na Višarje, tri tedne sem bila z njimi, ko so se zbrali zapupniki iz raznih vasi, semeniščniki in drugi, tudi Virgil Šček je bil. Imeli so predavanja. Enkrat so se zbrali tudi na Ojstrniku, na avstrijski meji. Vem, da je bil tam tudi neki Mikuz.

V našo hišo so prihajali predvsem študentje iz katoliških krogov, a pri nas smo sprejemali vse, nismo gledali na to, kaj kdo je in kaj ni. Krščanski socialisti so se ločevali od zagrizenih klerikalcev. To se je zgodilo na Kovku. Tudi moj nečak Marko mora imeti, nekje, kaj o tem! Sem bila tudi jaz

Stanko Vuk na železniški postaji.

zraven, a jaz sem šla pravzaprav na izlet, zato ne vem, kako je bilo, da so se ločili: krščanski socialci so se ločili od tistih zagrizenih, pri katerih je bil dr. Kralj, in od tistih, ki so bili ekstremisti ... zato so Stanka malo preganjali, mu nasprotovali, veste. Drugače pa so k nam hodili študentje iz vseh vrst. Sprejemali smo vse, in ko je šel Stanko v Trst, so zahajali k njemu tudi delavci. Eni so potem rekli, da so se mogoče takrat, ko je nameraval v partizane, nekateri zbal, da bi kot krščanski socialist potegnil tudi druge za sabo. Da bi jih šlo veliko za njim, tega so se bali. Saj on takrat ni vedel tega. Mi smo šli proti fašistom, proti Italijanom. Mi nismo šli za stranko.

Ob koncu zaživi Stanko še v spominu najmlajše sestre Mirjam, ki je pred dvajsetimi leti živela z Zofko, s svakinjo Natalijo in nečakom Markom v Vukovi hiši. Iz grenkih dni žalovanja se spet prikaže mladi brat, vesel, igriv in oboževan, zaživi pa tudi, kljub hudim časom po svoje srečna in brezskrbna mladost Vukovih deklet.

Zofka in Mirjam sta bili še mladenki, ko se je sestra Zala poročila z Engelbertom Besednjakom, ki je leta 1931 emigriral v Avstrijo. Poročila sta se na Vrbskem jezeru.

MIRJAM VUK ŽBONA: *Ko se je sestra poročila, sem imela kakih štirinajst let, Zofka pa šestnajst. Šli smo s kolesom gor v Kanalsko dolino, potem pa na Višarje. Jaz sem prodala svojo diplomo gospodinjske šole pri Noterdamkah. Zadnje dni nisem šla v šolo, da je nisem plačala, in smo s tistim denarjem šli na izlet. Kupili smo velik kos sira in smo celo pot jedli samo sir. Potem sva se začeli medve vračati, Stanko pa je ostal gor in je šel čez Ojstrnik v Avstrijo, da je prisostvoval sestriini poroki.*

Peljali sva se nazaj do Gemone in se malo prej spomnili, da imava še košček sira. »O, je še košček sira,« sva rekli, pa je bil že ves črviv.

Stanko je zatem še hodil na Višarje, kjer so se zbirali študentje, mladi ...

Stanko se je rad smejal, rad se je delal norca, bil je dobre volje in nam je vedno pripeljal cele klope fantov domov. Poznali smo pol Gorice in celo Vipavsko. Hodili so k nam, pa tudi k drugim družinam. Pri nas so spali kar na kašči, kjer je pač bilo ...

Knjige nam je nosil, ogromno knjig, tako da smo brali vsi. On je bral tako, da smo rekli »reci in piši, da še bral nisi,« ker je prebral začetek in konec in je diskutiral o celi knjigi. V tej sobi tu gori, vidite tisto okno, tam

je pisal in kričal dol njej: »Zofka, poslušaj, kako sem napisal, povej, če je prav!« Jaz se nisem dosti brigala za njegovo pisanje, ker sem rada laufala sem ter tja, na kopanje, se peljala okrog s kolesom, njej pa je zmeraj pravil, kaj piše. Dober je bil po srcu, res dober. Ne vem, kako to in zakaj, a je s kolesom prevozil celo Istro.

Zlati brat je bil, rad lep, zelo rad je bil lep, rad je plesal in se povrhu še rad ... ženil.

Zemlja na zahodu: »Legenda o Kriščevi martri«

Časi so bili bridki. Krive priče so govorile čez kristjane, razbojniki so jih preganjali, skrivati so se morali po predmestjih in se obiskovati v pozni noči.

Nikodem se je pripravil k delu v kleti ob svitu zakajene leščerbe.

Trske so letele po prostoru, dleto je prhalo, prsi so se krčile v smrtni grozi, rane na rokah in nogah so se odpirale.

Upodabljal je vestno kost za kostjo, urez za urezom, rano za rano.

Delal je kot v mrzlici.

Telo se je osvobojevalo lipovega lesu, vstajalo, se krčilo, mrko in grozno – vse tja do ramen.

Pri obrazu pa je Nikodem omagal.

Večer je bil pozen, groza v rokah kot mravljinci.

Prevelika je bila bolečina, ki jo je videl na človekovem obrazu na veliki petek, da bi jo mogel upodobiti. Sedel je, da bi se odpočil, pa je zaspal.

Takrat je nekdo potrkal, vrata so se odprla in leščerba je skoro ugasnila v vetru.

Skozi vrata pa je stopil večni romar, sam naš Gospod Jezus Kristus.

Sedel je na čok sredi kleti in njegov dobri obraz se je spremenil v bridko trpečo martro božjo.

»Nikodem, ali spiš ali čuješ?«, je vprašal.

»Jaz ne spim ne čuvam,« je odgovoril učenec, »ene bridke sanje sanjam.«

»Končaj svoje delo,« mu je naročil Gospod.

In Nikodem je vstal in v snu in v grozi izrezal trpeči človekov obraz.

ZOFKA VUK: *Ko sem šla od pogreba, sem v vlaku zaspala, trudna sem bila ... in potem nenadoma zagledam: po Krasu gre Kristus z velikim križem, za njim gre brat ... velik velik ... To mi bo ostalo za zmeraj v spominu. Še vedno vidim pred sabo tisto sliko.*

VIRI:

- Stanko Vuk, *Zemlja na zahodu*, Lipa, Koper 1959.
- PSBL, IV. knjiga, GMD.
- Dušan Kalc, Lida Turk, *Trst december 1941*, VZPI-ANPI, Trst 2011.
- Lida Turk, *Obtoženci drugega tržaškega procesa*, Radio Trst A, 1991–1992.
- Josip Kosovel, *Vaš Pepi in papači*, GMD, Gorica 1995.

Lucia Podgornik

Izgubljeno otroštvo (4. del)

Iz italijanščine prevedla Evelina Umek

Ko je mama začela živeti skoraj normalno – posledice take preizkušnje trajajo kar nekaj časa –, ko je razmišljala o nevarnosti, ki ji je komaj ušla, v strahu, da bi lahko ostala brez dela ter zaradi odsotnosti moje sestre, ki so ji priporočili, naj se ne vrača v Trst, in ker je bilo že vse podpisano in urejeno, se je odločila, da je zame najbolje, da grem v zavod.

Preden je odpotovala, mi je sestra razložila, da sta z mamó sprejeli pomembno, vendar težko odločitev in da je to zame najbolje in da bom sčasoma tudi sama zadovoljna.

Mene ni nihče vprašal, kaj si mislim, in tudi povedali mi nista, čez koliko časa bom razumela, da je bila njuna odločitev res najboljša zame. Rekla mi je, da sta obiskali zavod, da bi ugotovili, kakšne so razmere, in da sta bili zadovoljni s tem, kar sta videli. Toda pogoji sprejema so se nekoliko spremenili. Ker je delala, je morala plačati, in ko je plačala, je bilo v resnici vse urejeno.

Sestra je odpotovala. Na svoj prosti dan me je mama pospremila v zavod. Bilo je v začetku jeseni 1944, tam sem ostala tri dolga leta.

In tako sem lepega dne vsa prestrašena, s punčko, vrečko sadja in bonbonov, z opranim in zlikanim

perilom, oblečena v lepo obleko, stopila skozi tista ogromna vrata v tisto ogromno vežo ter se povzpela po stopnicah do urada gospe direktorice Pine Sigon.

Ob sprejemu sem imela dvanajst let in pol, zato so me vključili v srednjo skupino.

Zaradi punčke so me druga dekleta glasno zasmehovala, sadje in bonboni so takoj izginili, prav tako perilo, ki ga nikoli ni nihče omenil, lepo obleko pa sem morala zamenjati z uniformo. Morda je obleko in perilo odnesla moja mama, tega ne vem, vem pa, da me je prevzela nepremagljiva žalost in da se o tem nisem mogla z nikomer pogovoriti.

Spomnim se, in tega ne bom nikoli pozabila (ne glede na starostno demenco), vprašanj, ki so mi jih zastavljali z ostrim glasom: Močiš posteljo? V tržaškem dialektu zveni to veliko bolj žaljivo in ponižujoče. Si prišla k nam zaradi očeta? Pije? Te tepe? Mogoče tvoja mama pije in te tepe? Kaj pa tvoj stric? Ali brat?

Vprašanja so bila veliko bolj podrobna in šele čez čas sem dojela njihov pomen. Iz njih sem razbrala, da obstaja svet poln stisk.

Takrat sem bila zelo spoštljiva deklica, brez hudobije, rasla sem v revščini, vendar niti v bedi niti v razvratu, še preveč sem bila zaščitená. Nisem imela ne bratov ne stricev, ki bi se izživiljali nad mano, moj oče je umrl junija 1942 in moja mati je bila svetnica, ki je ostala sama, delala in mislila samo na to, kako bi najbolje poskrbela za naju.

Kar zadeva močenje postelje, se mi zdi, da se to nikoli ni zgodilo.

V spalnici so mi pokazali posteljo, eno izmed mnogih v vrsti, bala sem se, da si ne bom zapomnila, katera je. Razložili so mi, kako jo moram postiljati, kako moram spodviti rjuhe in odeje, zložiti tri dele žimnice, če bi kateri od teh delov bil moker ali umazan, bi ga morala zamenjati, vendar bi bila za to kaznovana.

Trg Goldoni v Trstu.

Vse je moralo biti poravnano z drugimi posteljami, kmalu sem dojela, da je bila ta poravnano za nekatere asistentke pravi miselni odklon. Pokazali so mi tudi, kje se bom lahko umivala, seveda vse po urniku in na ukaz. Če se je katera izmed nas igrala z vodo, jo je morala plačati s ... kaznijo. Za umivalnik je služila aluminijasta posoda, nad njo je bila vrsta pip in umivale smo se druga poleg druge. Ko sem to videla, sem pomislila, da se bom umivala v napajališču za krave in svojega mnenja nisem nikoli spremenila.

Še isti večer sem postala žrtev skupine deklet. Ker sem kar naprej jokala, so mi rekla, da me bodo zaklenila v stranišče in potem poklicala koga, da me reši in da me bodo gotovo poslali domov. Bila sem tako neumna, da sem jim verjela, toda takrat bi storila karkoli, samo da bi lahko šla domov.

Tak je bil moj prvi dan v »Hiši milosti«.

Dekleta so mi ponavljala svojo obljubo, da me bodo poslala domov. Ne vem, ali se je to zgodilo prvi večer ali nekaj dni kasneje. Ponoči, ko so vsi spali, so tiho prišla pome, me spravila v stranišče, morala sem se usesti na tla, potem so mi zvezala nekakšne prtice čez oči in tudi roke. Ob tem so se zvijala od smeha in mi zabičala, da gorje meni, če bom zinila samo besedico.

Ne vem, koliko časa sem vsa prestrašena tičala v stranišču, mogoče ne dolgo, vendar meni se je zdelo zelo dolgo. Ne spominjam se, kako sem prišla iz stranišča, vem pa, da so mi postavljali kup vprašanj, na katera nisem znala odgovoriti, le jokala sem zaradi razočaranja in sramu.

Potem sem se privadila, se vdala, postala sem nekoliko bolj prebrisana, izkušena in postoma sem rasla v sebi. Takoj sem dojela, da v tisti hiši ni ne usmiljenja ne razumevanja, še manj razvajanja, kljub vsemu sem se s svojimi sošolkami dobro razumela in sklenila tudi nekaj prijateljstev.

Polagoma sem doumela, da je zavod moj dom, ni bilo lahko, vendar je bilo to potrebno, da bi v danih razmerah imela kaj koristi.

Prepovedano je bilo ugovarjati, vedno smo morale bolj ali manj kimati. S kančkom prebrisanosti pa smo potem naredile, kar smo hotele. Da bi bile »prijadne«, smo morale biti hudobne in hinavske. V tistih časih je bil otroški psiholog neznanka.

Pregledoval nas je zdravnik doktor Lizzier, ki je imel rad otroke, manj uvideven pa je bil s starejšimi. Z njim sem imela srečo. Ker je bil moj zdravnik pri bolniški bagajni, je poznal mojo družinsko zgodbo. Ker sem bila suha in drobna, nam je skušal priskrbe-

ti še dodatno živilsko nakaznico in tudi v zavodu se je zavzemal zame. Moje ime je bilo vedno na spisku tistih, ki so potrebovali več hrane in več zraka. Tako me niso mogli kaznovati s tem, da bi mi prepovedali iti na vrt.

Malo za mano je v zavod prišla prijateljica Hilde, ki je stanovala v hiši zraven naše. Njen oče je bil mornar, z ladjo je odplul v Ameriko in od takrat se o njem ni vedelo ničesar. Njena mati, ki je ostala brez vsega, je vsak dan hodila po kosilo v Zavod za reveže. Ko so me sprejeli v zavod, je tudi ona zaprosila za sprejem hčere. Bila sem zelo vesela, končno sem imela pravo prijateljico, poznali sva se že od malega. Naše asistentke tega niso bile vesele, naša prijateljstva jim niso bila všeč, kajti tako smo bile močnejše. Večina asistentk je bila neprenehoma jezno in sovražno razpoložena, kaznovale so nas za prazen nič.

Česa in koliko se spominjam o tistem obdobju?

Nekaj nas je hodilo v nižjo srednjo šolo v Ulico della Valle. Nosile smo uniformo in črno ogrinjalo, zato smo bile že od daleč razpoznavne. To nam ni bilo všeč, vedele smo, da se drugim smilimo, obenem pa so se nas izogibali. Ljudje so bili prepričani, da so vsi, ki živijo v zavodu, prestopniki, otroci iz razpadlih družin ali pa zelo revni, zato je bolje ne imeti nobenega opravka z njimi. V šolsko skupnost smo se kar dobro vključile in tudi počutile smo se bolje.

Večkrat je zapiskal letalski alarm, morale smo iti v zaklonišče, po koncu alarma pa se vrniti v zavod. To so bili redki trenutki, ko smo bile svobodne. Da bi v polnosti izkoristile to svojo svobodo, smo hodile v zaklonišče na Goldonijevem trgu, kjer smo se srečevale s številnimi znanci. Dalj je trajal alarm, dalj časa smo uživale našo svobodo.

Če smo bile v zavodu in je zapiskal alarm, smo se morale zateči podnevi ali ponoči v klet zavoda. Tam se je nadaljeval pouk ali pa smo brale, gorje pa če smo klepetale. Takoj je sledila kazen. (Kolikšna je morala biti stopnja tišine, je bilo odvisno od dežurne asistentke.) Ne vem, ali je bila klet varna, pomembno je bilo le, da smo vse skupaj. V klet so nam ob določenih urah prinašali tudi hrano, kot če bi bili v jedilnici.

Kakšna je bila hrana? O tem ne morem soditi, ker sem bila vedno izbirčna. Zato sem v otroških in najstniških letih bila deležna številnih klofut. Odtlej se nisem spremenila, če mi kaj ni všeč, ne jem. Verjetno nisem bila nikoli zares lačna.

(dalje)

Erika Jazbar

»V Mendozi smo bili med prvimi na svetu, ki smo Sloveniji v čast poimenovali Slovenski trg«

Pogovor s Tonetom Štirnom

Slovenski mendoški oktet, ki deluje v vinorodni pokrajini pod Andi od leta 1998, je bil od 28. septembra do 7. oktobra na svoji prvi turneji po Sloveniji. V sestavu poje osem mlajših moških pevcev. Razen enega gre za tretjo generacijo Slovencev, ki so se po drugi svetovni vojni naselili v tem predelu Argentine. Oketet sestavljajo prva tenorja Ernest Bajda in Tone Štirn, druga tenorja Vladimir Triep in Andrej Šmon, baritona Matjaž Grintal in Pavel Šmon ter basa Tine Šmon in Diego Bosquet, ki je tudi umetniški vodja skupine.

Na svojem prvem koncertu so se predstavili v dvorcu na Vogrskem pri Novi Gorici v Vipavski dolini, v desetih dneh so obiskali številne slovenske kraje, od Črnomlja do Ptuja, Slovenj Gradca, bili so na avstrijskem Koroškem, in sicer v Gornji vasi, na poslovilnem koncertu pa so zapeli v nedeljo, 7. oktobra, v Narodni galeriji v Ljubljani skupaj s Slovenskim oktetom. Za organizacijo turneje mendoških pevcev je odgovarjala Rafaelova družba, finančno podporo so pa dobili na Uradu za Slovence v zamejstvu in po svetu.

Ob koncu obiska v Sloveniji smo v Zavodu Svetega Stanislava v Ljubljani, kjer so bili nastanjeni zadnji dan, posedli z enim izmed pevcev, Tonetom Štirnom, ki nam je v daljšem pogovoru zaupal prve vtise po koncertih, povedal pa nam je tudi marsikaj o slovenskem utripu v Mendozi.

Najprej smo spregovorili o turneji in o tem, ali je šla po pričakovanjih.

☞ Naša prva zahtevna turneja je bila leta 2001 v Združenih državah Amerike. Takrat smo koncertirali in obiskali kraje, v katerih živijo slovenski ljudje. Nekateri smo imeli tam tudi sorodnike. Bili smo v Clevelandu, Elyju in Minnesoti. Leto kasneje smo šli s Slovenskim mendoškim zborom nastopat v Bariloče, ki so od Mendoze oddaljene 1.221 kilometrov, leta 2004 smo bili v Malargüe na jugu Mendoze, leto kasneje smo nastopali v Buenos Airesu, pred tremi leti pa smo sodelovali pri prvem Srečanju slovenskih zborov, ki so ga priredili v domu San Justo v Buenos Airesu.

Turneja po Sloveniji je bila naša velika želja že dalj časa, končno smo jo izpolnili. Vtisi so seveda enkratni, bili so krajsni dnevi in večeri, ljudje so nas povsod zelo lepo sprejeli. Mogoče so ljudje čutili, da je to, kar hočemo posredovati s svojim petjem, ravno to, kar v Mendozi delamo in kar smo. Izpolnili smo naš cilj, prinesli smo v Slovenijo in ponu-

dili Slovincem v poslušanje našo slovensko pesem ter obenem predstavili nekaj najznačilnejših argentinskih zvrsti glasbe.

Povsod smo se dobro počutili, bili pohvaljeni, enkrat zaradi petja, drugič zaradi slovenščine ali izgovorjave. Za nas je bil pozitiven odziv ljudi zelo pomemben, saj smo v to turnejo vložili veliko truda.

☛ **Večino koncertov ste sooblikovali s skupino iz kraja, kjer ste nastopali.**

☞ Turnejo smo organizirali s pomočjo kontaktov, prijateljev in vezi, ki smo jih stkali v zadnjih letih. Vse skupine, s katerimi smo peli v različnih slovenskih krajih, so v zadnjem desetletju gostovale v Mendozi. Edina izjema je bila Bela krajina, kjer smo nastopali zato, ker smo hoteli obiskati tudi ta predel Slovenije, ki ne sodi v klasične ture po domovini. Zaželeli smo si koncert v Črnomlju tudi zato, ker imamo v repertoarju belokranjske pesmi, ki so nam zelo pri srcu in jih radi pojemo.

Tone Štirn med intervjujem v Šentvidu.

Za organizacijo turneje smo se najprej zmenili z vsemi omenjenimi skupinami, nakar smo kontakte posredovali Rafaelovi družbi, ki je tehnično izpeljala turnejo z datumi in kraji. Poskrbela je tudi, da smo obiskali marsikateri slovenski kotiček.

Prvi koncert na dvorcu na Vogrskem smo tako sooblikovali z Oktetom Vrtnica, ki je bil v Mendozi lani. Našo provinco je leta 2008 obiskal Ptujski nonet, iz Slovenj Gradca je pel pri nas oktet Suha, ki sicer ne deluje več, vendar je prijatelj Tone Gašper ostal dejaven na zborovskem področju pri sestavi Carinthia cantat, tako da smo bili pri njih. Na avstrijskem Koroškem nas je sprejel oktet Suha, ki je bil v Mendozi leta 2009. Tudi Slovenski oktet je gostoval pri nas pred dvema letoma.

Turnejo smo si skratka zamislili na tak način, da smo obiskali kraje sestavov, ki so bili pri nas, vrnili smo jim obisk in navezali še trdnejše stike. Vsi so se potrudili, da je bilo občinstvo na koncertih vsakokrat številno, in vsi koncerti so bili res lepi.

☛ *Kakšne razlike pa ste občutili med različnimi kraji, ki ste jih obiskali?*

☞ Razlike so vsekakor bile, večje ali manjše. Prvi koncert smo, kot rečeno, imeli z Oktetom Vrtnica. Z njim imamo najbolj sveže kontakte. Ozračje je bilo zelo domače, po koncertu smo imeli prijeto družabnost, veliko ljudi se je zadržalo tudi po koncertu, spontano smo peli pozno v noč. Tako navado imamo tudi v Mendozi, po koncertih še dolgo prepevamo.

Sicer pa so nas povsod lepo sprejeli, stik z ljudmi je bil domač. Tako je bilo tudi v Črnomlju, kjer nismo poznali nikogar, pa nas je tamkajšnji župnik pristrčno uvedel. Ko smo začeli s koncertom, je bila publika resna in zadržana, od tretje pesmi dalje pa se je začetna napetost polegla,

ozračje se je spremenilo, po koncertu je bilo tudi veliko smeha.

Spoznali smo različne dvorane, kraje in publike, sprejem pa je bil povsod enak. Na začetku nekoliko zadržan, nato so se nam povsod približali in se z nami pogovarjali. Na Ptujju smo mislili, da bo na pogled manj ljudi, ker je dvorana minoritskega samostana večja, pa je bila vseeno polna. V Gornji vasi na avstrijskem Koroškem smo imeli koncert v gostilni Hafner skupaj z Oktetom Suha in Pevsko instrumentalno skupino Žvabek. Potekalo je vse dvojezično v dvorani domače gostilne, bilo je sproščeno, vseeno pa so bili ljudje pozorni. Prišla sta nas poslušat tudi Bernarda Fink, teta našega baritonista Matjaža Grintala, in njen mož Valentin Inzko.

☛ *S kakšnim programom ste se predstavili v različnih slovenskih sredinah?*

☞ Na vseh koncertih smo imeli prvi del slovenskih in drugi del argentinskih pesmi. Ko smo pripravljali program, smo od vsega začetka imeli stalno to zamisel pred očmi, saj smo hoteli predvsem pokazati to, kar smo. Ker smo Slovenski mendoški oktet, največ pojemo slovenske pesmi, po drugi strani pa je mogoče zanimivo, smo si rekli, da Slovenec lahko posluša, kako zveni argentinski melos iz Mendoze. Program smo sestavili na tak način, da smo vanj vključili pesmi iz različnih pokrajin Slovenije, od Bele krajine do Koroške in Primorske, ter iz različnih predelov Argentine, od našega zahodnega okraja, ki se imenuje Cuyo do kraja Rio de la Plata, ki je blizu Buenos Airesa, kjer imamo tango, nad njim je severovzhodni predel Argentine, ki mu pravimo Litoral, tam pojejo chamamé, s severa pa prihaja zvrst Vidala in Huaino.

Glavnina pesmi se je na vseh koncertih ponavljala, sporede pa smo včasih prilagajali in

Levo: pevci okteta pred mostom nad Sočo pri Solkanu. Desno: pred spomenikom v Kočevskem rogu.

spreminjali glede na kraj, kjer smo nastopali. Za nekatere pesmi smo pa tudi uporabljali značilne argentinske inštrumente, "caja", ki je neke vrste plošnat boben, "charango", ki je podoben manjši kitari, ki ima 5 vrst dvojnih strun, "chaschas", ki je sestavljena iz kozjih nohtov, in pa tudi klavir.

◀ **Koliko časa in kako ste se pripravljali na turnejo?**

☞ Naša želja po obisku v Sloveniji sega že veliko let nazaj, več kot deset let smo načrtovali, da bi prišli nastopat v Slovenijo. V programu smo tako imeli "stare" pesmi, ki jih pojemo že deset let, to so predvsem slovenske, nekaj je novejših, več pa je pesmi, ki smo se jih naučili lansko leto in letos ravno za turnejo, predvsem argentinskih, ko smo se odločili, da bi prinesli v Slovenijo razne zvrsti argentinske glasbe. Gre vsekakor za večino pesmi, ki jih pojemo tudi doma.

Možnost za turnejo se je začela konkretizirati pred enim letom. Prvi resnejši poskus je bil že pred dvema letoma, vendar se je vse zapletlo zaradi finančne krize in črtanja prispevkov. Ko se je lani ponovno pokazala konkretna možnost, smo zanjo takoj zgrabili, saj bi lahko bila za marsikoga za daljši čas zadnja možnost. Večina pevcev je namreč že poročenih, nekateri imajo majhne otroke, tako bi bilo s časom veliko težje, pravzaprav skoraj nemožne, da bi prišli v matično domovino.

Za možnost, da smo lahko prišli v Slovenijo, se moramo zahvaliti Uradu za Slovence v zamejstvu in po svetu, ki nam je finančno pomagal. Turnejo smo finansirali tudi sami. Rafaelova družba pa nam je bila v oporo pri sami organizaciji.

◀ **Ali so pevci Slovenskega mendoškega okteta pred turnejo že obiskali Slovenijo?**

☞ Vsi pevci smo že bili individualno ali skupinsko v Sloveniji, nekateri tudi večkrat. Jaz sem tokrat tretjič, za ostale pa je bil najmanj drugi obisk, nekateri so bili tudi večkrat. Med turnejo smo obiskali različne predele Slovenije, časa pa smo imeli zelo malo. To je bilo tako, kot se dogaja pri nas, ko nas obiše kaka skupina iz Slovenije. V najkrajšem času skušamo pokazati mendoško

pokrajino, veliko je tekanja, saj so turneje časovno omejene. Tako je bilo tudi z nami. Obiskali smo različna mesta, sprejeli so nas župani, na primer v Železni Kapli na Koroškem ter v Slovenj Gradcu, spregovorili so nam o raznih slovenskih znamenitostih, župniki so nam pokazali cerkve ter govorili o njihovi zgodovini. Bili smo na Sveti Gori, na Višarjah, v Kočevskem rogu, v kleti v Brdih in še bi lahko našteval. Zbrali smo ogromno podatkov, zgi-bank, najrazličnejšega gradiva. Ko se bomo vrnili v Mendozo, bomo v miru vse to pregledali in dobili jasnejšo sliko. Sedaj se vse informacije še mešajo in prepletajo.

◀ **Kako pa je pravzaprav leta 1998 nastala vaša skupina?**

☞ V celotni Mendozi je najstarejši pevki zbor, ki ne prekinjeno deluje, prav naš slovenski mešani pevski zbor, ki je bil ustanovljen leta 1948. Ko so prvi slovenski emigranti prišli iz Buenos Airesa v to argentinsko provinco, so najprej sestavili zbor, šele nato so ustanovili društvo, mladinske organizacije, šole ter poskrbeli za druge dejavnosti. Pred našim so seveda v Mendozi delovali tudi drugi argentinski sestavi, vendar danes ne obstajajo več. Vsi oktetočevci smo bili pevci v tem slovenskem mešanem sestavu, vsi smo bili njegovi člani, jaz sem v njem pel več kot deset let, sedaj ga pa vedno spremljam pri svetih mašah in koncertih na harmoniju ali pa na klavirju. Naš umetniški vodja je istočasno tudi zborovodja našega pevskega zbora več kot 10 let. S tem

bi rad povedal, da smo vsi črpali ljubezen do petja, po eni strani iz domoljubja naših staršev, ki so jo vcepili v nas tudi s pesmijo, po drugi pa od tega, kar smo mi sami doživeli, ko smo sodelovali v tem zboru, ki je obsegal tudi do tri generacije članov iste družine. S tem čutenjem v podzavesti in z vtisi raznih oktetov in zborov, ki so prihajali v Mendozo po slovenski osamosvojitvi, smo fantje dobili konkretno vzpodbudo za ustanovitev Slovenskega mendoškega okteta po zaslugi stare slovenske navade: pred 17 leti smo na velikonočno nedeljo začeli hoditi po domovih, da bi pobirali pirhe in peli podoknice, dekleta in gospe pa so se nam oddolži-

Nastop v minoritskem samostanu na Ptuju.

Levo: vesela skupina pri pobiranju pirhov. Desno: mladinski križev pot 6. aprila 2007.

le z vinom, potičko ali pirhom. Več let smo tako obiskavali domove naših rojakov. Na začetku smo se potrudili, da smo se naučili melodijo in besedila pesmi, nekaj smo jih znali, nekaj je pa bilo novih. Sam sem sprejel to nalogo učenja, ker sem pač bil edini, ki je znal brati note. Vsaj tri leta smo tako delali, nakar se je pridružila še harmonika. Potem smo pesmi nadgradili z večglasnim petjem in čutili, da "stvar" še kar zveni. Osem prijateljev nas je bilo, približno iste starosti, tako da smo se odločili, da bi ustanovili značilni slovenski sestav tudi v Mendози, kar smo storili 15. aprila leta 1998.

Med prvimi nastopi šteje sodelovanje na proslavi za žrtve revolucionarnega nasilja. Peli smo tudi na prijateljskih srečanjih, v cerkvi, spremljali druge običaje in pozdravili večkrat naše rojake iz Slovenije, ko so prihajali na obisk. Pesmi in tehniko smo izpopolnili, izpili, se tudi precej izboljšali. Danes je sestav v petju precej drugačen od skupine mladih, ki je pela po domovih, vendar smo ostali še vedno skupina prijateljev.

☛ Kako poteka vaša klasična sezona?

☞ Nimamo stalnega letnega programa, skušamo si pa postaviti cilje za vsako leto posebej. Kot oktet prirejamo samostojne koncerte, vendar ne ravno pogosto. V glavnem spremljamo kulturno delovanje slovenske skupnosti v Mendози. Prisotni smo pri vsaki pomembnejši pobudi. V prvi vrsti je tu vsakoletna junijska proslava za naše domobrance in žrtve druge svetovne vojne, tudi lavretanske litanije v mesecu maju, potem so slovesnejše maše, razne obletnice, poroke in druga srečanja, pa tudi obiski iz Slovenije. Večkrat smo nastopali v Buenos Airesu za razne prireditve. V Bariločah in v Rosariju smo tudi peli. Skušamo biti prisotni in sodelovati tudi v argentinski mendoški javnosti.

Pri tem nam v zadnjih letih pomaga umetniški vodja in sedaj tudi drugi bas okteta, *Diego Bosquet*, ki je Argentinec, zborovodja, muzikolog in profesor na državni univerzi in ima več stikov ter je bolj vključen v to okolje.

☛ Kakšna pa je slika zborovstva v Argentini?

☞ Argentina premore veliko zborov. V Mendози prirejajo več kot dve desetletji zelo znan mednarodni zborovski festival Cantapueblo, ki je najpomembnejši festival v Južni Ameriki. Na njem sodeluje ogromno zborov, večina niso lokalni, temveč prihajajo z vsega sveta, tudi iz Slovenije jih je že več prišlo, omenil bi APZ Tone Tomšič, MePZ Musica viva iz Kranja, Komorni zbor Ave in zbor Carmina Slovenica. Novogoriški Oktet Vrtnica je pel na lanski 23. izvedbi festivala. Tudi naš oktet je večkrat sodeloval. Raven argentinskih in mendoških zborov je precej različna. V Mendози imamo šolske in amaterske zборе, občinske in iz raznih institucij z različnimi nivoji, več je dobrih, najboljši je pa univerzitetni zbor Coro Universitario de Mendoza, ki je lani dobil svetovno nagrado v Parizu kot najboljši zbor na svetu.

☛ Kje črpate slovenski del svojega repertoarja?

☞ Razne vire imamo. Na začetku mi je veliko partitur posredovala moja teta, Lenčka Božnar, večletna zborovodkinja Slovenskega mendoškega zbora, ki je tudi voditeljica slovenske sobotne šole v Mendози, bila je tudi učiteljica petja in ima veliko pevskega gradiva. Imamo tudi arhiv pevskega zbora, večino partitur sta napisala ravnatelj Marko Bajuk in njegov sin, prof. Božidar Bajuk. Tudi to gradivo nam je v veliko pomoč. Ko smo bili na turneji v ZDA, smo veliko gradiva prejeli od tamkajšnjega zbora Fantje na vasi. Sicer pa nam vsaka skupina,

kvartet ali oktet, ki pride na obisk, pusti kako partituro, za druge pa sami prosimo, če nam je kaka pesem posebno pri srcu. Slovenski mešani pevski zbor iz Mendoze je bil dvakrat na turneji v Sloveniji in tudi s teh poti so prinesli več skladb.

☛ **Pred nekaj leti je oktet izdal zgoščenko, v pripravi je še druga.**

☞ Prvo zgoščenko smo posneli pred prvo turnejo, ki smo jo imeli v ZDA, torej pred enajstimi leti. Z drugo zgoščenko, ki je še v pripravi, smo namerali obiskati Slovenijo, vendar se je zapletlo in nam ni uspelo. Težave so v pomanjkanju časa, razlogi pa so tudi finančne narave. Vanjo bomo verjetno vključili glavnino pesmi, ki smo jih pripravili za slovensko turnejo. Prva zgoščenka je imela predvsem slovenske pesmi, posneli pa smo tudi nekaj angleških, ker smo obiskali ZDA. Za drugo zgoščenko se pa bomo potrudili naslednje leto, ko bomo praznovali 15-letnico našega okteta.

☛ **Kako se je oktet spremenil v teh 15 letih?**

☞ Člani sestava smo v bistvu eni in isti od vsega začetka. Lansko leto smo prezgodaj in nepričakovano izgubili mojega brata, ki je umrl star 37 let. Pel je bas. Takrat je Diego *Bosquet*, ki je že bil naš umetniški vodja, sprejel, da bo prevzel njegovo mesto. Sestav se je v teh letih kvalitetno precej izboljšal. Imamo tudi vokalnega tehnika, to je Alberto *Victoria*. Pevci okteta smo v bistvu tretja generacija Slovencev, ki se je naselila v Mendozi. Stari smo od 30 in 35 let, le Diego ima 45 let. Naši starši so v glavnem rojeni že v Argentini, nekateri tudi v avstrijskih taboriščih, ali pa so Slovenijo zapustili kot otroci. Tako je bilo tudi z mojimi starši.

☛ **Kakšna je Vaša družinska zgodba?**

Levo: Dan očkov in mamic – Slovenska šola sv. Cirila in Metoda 30. oktobra 2011. Desno: spevoigra "Kovačev študent" Vinka Vodopivca – na odru Slovenskega doma v Mendozi 25. junija 2011. Peli so vsi člani Slovenskega mendoškega okteta (tudi v ženski vlogi).

☞ Oče, ki je doma iz Hraš pri Smledniku, je iz Slovenije odšel star 9 let, tri leta je živel v taboriščih v Avstriji. Mama, ki je iz Polhovega Gradca, pa je prišla v Mendozo, ko je bila stara 17 let. Moj oče je čebelar in mizar, poklica je podedoval od očeta in se s tem ukvarja celo življenje. Jaz sem po izobrazbi pianist, sicer v zadnjem obdobju spremljam predvsem solopевce ali zборе, zaposlen pa sem na škofiji, kjer delam od ponedeljka do petka.

Vsi priseljenci so v Argentino prišli najprej v Buenos Aires, tako tudi moji starši, tam so jim dali možnost, da so ostali teden dni v Emigrantskem hotelu, nato so morali izbrati, če ostanejo v velikem mestu ali odidejo drugam. Družinsko izročilo pravi, da so popraševali po pokrajinah, kjer bi lahko živeli med hribi in vinogradi. Rekli so jim, da bodo vse to našli v Mendozi, čeprav so tukajšnji hribi, pa tudi vinogradi, precej drugačni od tistih v Sloveniji. Dobršen del mendoške pokrajine je puščava, drugi del je srednje suh, za nasade imamo umetni namakalni sistem, v južnem delu, kakih 80-100 kilometrov južno od mesta Mendoza, pa je pokrajina malo bolj zelena.

☛ **Kaj bi povedal o mendoških vinogradih in vinu?**

☞ Mendoza je dežela sonca in dobrega vina, vinogradništvo je zelo pomembna panoga, več kot 75% argentinskega vina pridelamo v naši pokrajini. Kleti so pri nas zelo velike, če jih primerjamo s tistimi v Sloveniji. Slovenskih vinogradnikov ni veliko, je pa nekaj tukajšnjih Slovencev, ki so s svojimi poklici tako ali drugače povezani z vinom. V našem oktetu imamo enologa in agronoma, pa tudi prodajalca. Vsak se ukvarja s specifičnimi področji vinarstva v prej omenjenih velikih kletih. Mendoza je na svetovni ravni poznana po malbecu, ki je rdeče vino.

Levo: praznovanje dneva državnosti v Mendози 24. junija 2012. Spodaj: srečanje staršev in otrok Slovenske šole sv. Cirila in Metoda 13 maja 2012.

☛ Kaj pa bi povedali o slovenski skupnosti v Mendози?

☞ Gre za majhno skupnost, ki kljub majhnemu številu je vseeno dobro organizirana. Premoremo svoj Slovenski dom, slovensko sobotno šolo, slovensko mašo, prireditve čez celo leto, mešani pevski zbor, Društvo Slovencev, mladinske organizacije, Zvezo mater in žena, gledališki odsek.

Imamo svojega slovenskega duhovnika, č.g. Jožeta Horna, ki je star skoraj 87 let. Zdravje mu sicer peša, vendar imamo vsako nedeljo ob 10. uri slovensko mašo v Slovenskem domu. Skupnost Slovencev, ki se družijo v Slovenskem domu, šteje ob večjih prireditvah nekje 150-200 ljudi, v mendoški pokrajini pa živi Slovencev še trikrat toliko. Za veliko noč, božič, za razna kosila in prireditve se naš Dom napolni. Sicer pa nas je ob nedeljah pri maši približno 40-50.

Naš umetniški vodja Diego *Bosquet*, ki je tudi muzikolog, je nekoliko raziskal delovanje naše skupnosti. Pravi, da je naša skupnost sicer bistveno manjša od italijanske, španske ali drugih, vendar bistveno bolj aktivna. To je veljalo za preteklost, pa tudi za danes. Vsakdo izmed nas odigrava v skupnosti več vlog: jaz spremljam na harmonij nedeljsko mašo, spremljam pevski zbor pri mašah in prireditvah, med tednom imam vaje okteta, nekoč sem učil v sobotni šoli, priskočim na pomoč, če je treba pomagati pri kosilu ali kaki prireditvi. Diego vadi tudi z mešanim zborom, naš pevec Tine Šmon je podpredsednik Društva Slovencev in vedno tudi nastopa na našem odru. Pri proslavah vedno vsi pomagamo na en ali drugi način.

☛ Mendoza se nahaja pod Andi. Ali ste planinsko angažirani kot Slovenci v Bariločah?

☞ Ne, imamo sicer svojo gorsko kočjo v hribih in tudi planinsko društvo. Prirejamo tudi več izletov v hribe, vendar nimamo strastnih plezalcev ali ta-

kega delovanja, kot ga poznajo v Bariločah.

☛ Kaj bi pa povedal o Slovenskem domu?

☞ Vse dejavnosti, ki sem jih doslej omenil, potekajo v Slovenskem domu. Slovenski dom smo v obliki, ki jo ima danes, zgradili v 80. letih. Že leta 1958 so štirje slovenski podjetniki kupili zemljišče s 100 let staro sta-

novanjsko hišo in jo dali na razpolago društvu, ki jo je pozneje odkupilo. Po potresu 1978 je bilo treba staro stavbo nanovo zgraditi. Ko sem jaz doraščal, smo v 90. letih dogradili še sprednji del, kjer lahko sprejemamo ljudi in druge obiskovalce. Pri teh delih, pri kopianju in zidavi, sem še sam kot mladenič sodeloval. Dom je skoraj v središču mesta Mendoze.

Pokrajina Mendoza je velika za sedem Slovenij, mesto z okolico šteje milijon prebivalcev, vsa provinca pa kaka dva milijona ljudi.

Slovenski dom ima člane, vzdržuje se s članarinami, v zadnjih 15 letih si pomagamo tudi tako, da dajemo v najem dvorano in sprednji del stavbe.

Dogodki v Slovenskem domu potekajo večinoma v slovenščini, tudi dvojezičnost je na vseh glavnih prireditvah prisotna. Pri slovenski maši na primer naš dušni pastir vedno povzame del pridige tudi v španščini.

☛ V Mendози deluje tudi društvo Beneških Slovencev. Ali z njimi sodelujete?

☞ Zanje sem zvedel pred kratkim, ko so nas obiskali fantje in dekleta iz Slovenije lani meseca oktobra. Z njimi nismo nikoli imeli stikov, treba je tudi povedati, da so oni oddaljeni 50 kilometrov od Mendoze, svoj sedež imajo v prostorih, kjer delujejo italijanska društva, skupaj s Furlani. Zato se tudi družijo v italijanskih krogih. Niso številna skupnost, vendar delujejo, problem je tudi v tem, da v glavnem ne govorijo več slovenskega jezika, le nekaj besed.

☛ Kaj je pomenila za tvojo generacijo osamosvojitve Slovenije?

☞ Jaz sem letnik 1980, takrat sem bil star 11 let, spominjam se, da smo šli po cesti oblečeni v narodne noše do središča mesta, nosili smo velike plakate, na katere smo napisali, da je Slovenija končno

samostojna. Morda se nismo prav zavedali, kaj to pomeni, bili smo pa veseli. Bili smo prvi na svetu, ki smo postavili Sloveniji v čast Slovenski trg, če se ne motim. V zadnjih dvajsetih letih je prišlo k nam bistveno več skupin, smo pa tudi mi, ki končno prihajamo v Slovenijo. Sam sem bil v prvi skupini mendoških maturantov sobotne šole, ki so leta 1997 šli v Slovenijo.

☛ ***Kaj pa bi povedal o vaši slovenski sobotni šoli?***

☞ Naša sobotna šola deluje od leta 1951, slovensko društvo pa je bilo ustanovljeno leta 1949. Šola zaobjema tečaje od vrtca do višje srednje šole, kar pomeni od 4. do 18. leta starosti. Tečaji so poimenovani po svetih bratih Cirilu in Metodu, v Buenos Airesu je srednješolski tečaj poimenovan po Marku Bajuku, v Bariločah pa po Vojku Arku. Število učencev in dijakov se niža, vedno težje je z jezikom, nimamo velikih skupin, vendar se ne damo. Nekateri učbeniki so bili sestavljeni v Buenos Airesu, pozneje smo jih prejeli iz Koroške. Imamo pa vedno več tistih, ki nam jih pošiljajo iz Slovenije in jih prilagajamo našim potrebam. Letos so v tečaju samo otroci narodno mešanih zakonov, ki imajo letno dve šolski prireditvi, in sicer Dan očkov in mamic in zaključno šolsko prireditev. V zadnjih letih deluje tudi tečaj za odrasle, ki ne znajo slovenskega jezika, a se ga šele učijo.

☛ ***Pred dvema letoma so v Mendози odprli tudi privatno dvojezično slovensko šolo.***

☞ Šola nosi ime "Colegio Esloveno Anton Martin Slomšek". To je zasebna argentinska šola s poukom od ponedeljka do petka. Pouk je v španščini, učijo pa tudi slovenski jezik in slovenske pesmi. Sprejema otroke slovenskega in argentinskega izvora. Deluje že drugo leto. Ima vrtec in dva razreda predšolskih otrok. Letošnja slovenska učiteljica prihaja iz Maribora.

☛ ***Med imenitne predstavnike slovenske mendoške skupnosti spada družina Bajuk. Kakšen pomen ima za vašo skupnost lik rajnega predsednika slovenske vlade Andreja Bajuka?***

☞ Njegova družina, bratje in drugi člani aktivno sooblikujejo življenje naše skupnosti. Andrej Bajuk nam je bil v ponos, ponosni smo, da je taka osebnost, ki je odraščala pri nas, študirala na argentinskih univerzah, imela podobno življenjsko zgodbo kot vsi mi, prišla na visoke položaje v Sloveniji in bila v pomoč matični domovini, da je stopila

v evropsko monetarno unijo. V ponos nam je, da smo na neki način tudi mi pripomogli, da Slovenija gre naprej. Andrej Bajuk je tudi pripomogel, da so matični Slovenci bolj razumeli, kako izseljenci globoko ljubijo Slovenijo, kako so pripravljeni ji vedno stati ob strani. Pomagal pa jim je tudi razumeti, zakaj živimo Slovenci tu, oddaljeni 14.000 kilometrov od domovine. Mogoče je pomagal nekoliko razsvetliti našo zgodovino, mogoče je odpravil nekaj predsodkov.

☛ ***Koliko Slovencev iz Mendoze se je po osamosvojitvi Slovenije preselilo v matično domovino?***

☞ Pred osamosvojitvijo se je v Slovenijo odselil pevec Marko Bajuk, ki dela v ljubljanski Operi. V Sloveniji imam sestro, ki se je leta 1999 poročila in preselila v Slovenijo. En član našega okteta je živel eno leto v Sloveniji, da bi izpopolnil znanje jezika, nato se je vrnil v Mendozo, v Sloveniji pa živi njegov brat. Primerov bi torej lahko naštel še in še. V glavnem gre za čisto osebne življenjske odločitve, ki so vezane na najrazličnejše razloge. Pri nas se še vedno uporablja glagol "vračanje" v Slovenijo, pa čeprav je to že druga generacija, ki je rojena v Argentini. Jaz gledam pozitivno na ta proces, pa čeprav je za našo slovensko skupnost v Mendози vsaka družina, ki deluje v Slovenskem domu, dragocena, saj nas je malo.

☛ ***Kako gledate na prihodnost te male slovenske skupnosti pod Andi?***

☞ Vsekakor z optimizmom, čeprav ni lahko, tega se zavedamo vsak dan, vendar bomo vztrajali, ker je za nas zelo pomembno. Tudi turneja po Sloveniji nas je utrdila in potrdila v tem prepričanju. Naša skupnost je majhna, vendar dobro deluje, nekateri Slovenci se nam tudi ponovno približujejo, ni jih sicer veliko, vendar ni vse samo negativno. Glavni izziv, pred katerim smo danes, je, kako vključiti v naše delovanje tiste, ki niso Slovenci, a so poročeni z našimi člani in bi radi v Slovenskem domu tudi delovali. Najti je treba pot do te integracije, ne da bi pri tem izgubili jezik, ker je ohranjanje jezika za nas bistvenega pomena. Brez jezika izgubimo glavni temelj. Za našo skupnost bo težko, ko bomo izgubili svojega slovenskega duhovnika. Sicer imamo v svoji neposredni bližini še drugega slovenskega duhovnika, Janeza Cukjatija, ki je brat duhovnika Franca Cukjatija v Buenos Airesu. V preteklosti nam je že priskočil na pomoč, vendar mora skrbeti za argentinsko župnijo.

Ivo Jevnikar

Letošnji 11. november v Škrbini

Tudi letos je bila v Škrbini pri Komnu slovesnost v spomin na »primorske padalce« in na njihovo junaško, tragično zgodbo. Komemoracije si sledijo vsako leto okoli 11. novembra, zadnja leta kar dosledno prav na ta dan, ko se Britanci ob obletnici konca I. svetovne vojne spominjajo svojih padlih v vseh vojnah. Pobuda za srečanja v Škrbini je dal namreč v Trstu živeči angleški časnikar in vojni veteran John Earle. Bilo je leta 1998. Sprva skromna pobuda je prerasla v občuteno srečanje širšega pomena, za katerega že dolgo skrbita Vaška skupnost Škrbina in Občina Komen, redno pa ga sooblikujejo britansko in ameriško veleposlaništvo v Ljubljani, častna straža in vojaški vikariat Slovenske vojske, domači prosvetni delavci, praporščaki veteranskih organizacij in seveda preživeli padalci ter svojci in soborci primorskih padalcev.

Zadnja leta je v dnevih pred slovesnostjo tudi poglobitveni večer v Kulturnem domu v Komnu. Letos je bil 8. novembra. Vodil ga je Ivo Jevnikar. Po pozdravu komenskega župana Danijela Božiča je 31-letni tolminski zgodovinar dr. Blaž Torkar predaval na temo Ameriška in britanska politika do Primorske v času druge svetovne vojne in slovenski padalci. Torkar, ki je kustos v Vojaškem muzeju Slovenske vojske, je letos izdal pri celovski Mohorjevi monografijo Prikriti odpor, Ameriška obveščevalna služba na Slovenskem med drugo svetovno vojno. Prisoten je bil tudi v Trstu živeči ameriški pripadnik obveščevalne službe OSS Robert Plan, ki je med vojno služboval v Sloveniji in pride vsako leto v Škrbino.

Na dan komemoracije je bila ob 10. uri maša zadušnica v cerkvi sv. Antona v Škrbini. Daroval jo je vojaški kaplan p. Vito Muhič.

Ob 11. uri je bila žalna slovesnost pred ploščo, ki na rojstni hiši pogrešanega padalca Miloša Adamiča spominja na primorske padalce, ki so padli med vojno ali pa so po njej postali žrtve ideoloških predsodkov in revolucijskega nasilja. Ob plošči so stali častna straža Slovenske vojske in praporščaki, pred njo pa so organizacije in posamezniki položili vence in cvetje. Posamezne točke svečanosti je povezovala kulturna delavka Anči Godnik, obogatila pa sta jo domači kvartet trobil in pevec Goran Ruzzier. Nekaj poezij v slovenskem in angleškem jeziku so - tako kot lani - recitali dijaki Jadranskega zavoda Združenega sveta iz Devina.

Prisotnim je najprej spregovoril župan Danijel Božič, sledil je slavnostni govornik, bivši deželni svetovalec Levih demokratov in sedanjí podpredsednik odbora Pokrajine Trst Igor Dolenc. Kot nečak vodilnega padalca iz »Rudolfove skupine« Josipa Dolenca z Opčin, ki je izginil v Ljubljani nekaj mesecev po vojni, a tudi njegovega brata Milana, ki je še med vojno kot partizan izdihnil med oznovskim zaslišanjem o njegovem bratu, je spregovoril zelo občuteno in iskreno. Njegova izvajanja objavljamo v celoti.

Nato je stopil pred mikrofón in v odlični slovenščini spregovoril britanski veleposlanik v Ljubljani Andrew Page. V slovenščini je spregovoril tudi pobudnik srečanj John Earle, čigar govor tudi objavljamo. Izmed dveh še živih primorskih padalcev je bil letos prisoten Stanko Simčič iz Bilj, ki je obudil spomin na soborce, ki so bili veliki domoljubi in odlični borci, a tudi na svojo aretacijo leta 1946 v Zagrebu. Za ameriško veleposlaništvo v Ljubljani je pozdravil udeležence vodja Pisarne za obrambno sodelovanje major Layne Trosper.

Govor Igorja Dolenca

Z resnico se moraš soočiti

Spoštovane gospe in gospodje, spoštovani predstavniki civilnih in vojaških oblasti, gospod župan, gospod predsednik Vaške skupnosti Škrbina, spoštovani padalci in sorodniki preminulih in pogrešanih!

Z občutkom sem se odzval povabilu, da danes spregovorim na žalni slovesnosti v spomin na primorske padalce, ki se obnavlja že več let na tem mestu.

Kljub temu da se je obdobje druge svetovne vojne obširno raziskovalo, da se je o njem diskutiralo in objavljalo, obstaja še vedno veliko »lukenj«, ki jih bo treba

prej ali slej zapolniti, saj dejanj iz preteklosti, svetlih in temnih, včasih nadležnih, večkrat srhljivih in zato neizpovedljivih, ni mogoče utajiti: prej ali slej resnica privre na površje in se z njo moraš soočiti.

Tako je tudi s »primorskimi padalci«. Ta izraz se je danes uveljavil za rodoljube, ki so daleč stran od rodnih krajev v različnih okoliščinah kot prostovoljci prešli k zahodnim zaveznikom, da bi se vključili v boj proti nacifašizmu.

Danes vemo o njih veliko več. Časovna razdalja, prizadevnost zgodovinarjev, dostopnost arhivov, predvsem pa volja preživelih in svojcev pogrešanih so pripomogli, da se postopno odpirajo dolgo let priprta vrata za nekdanji režim »nadležne« resnice, dejansko pa tragične zgodbe teh primorskih rodoljubov.

← Kljub častnemu znaku Republike Slovenije, ki ga je podelil predsednik Milan Kučan leta 1999, še vedno najdemo posameznike, ki imajo v togem prepričanju, da je bilo takratno ravnanje upravičeno, padalce za »vohune« in »špijone«, kot jih označujeta OZNA in UDBA v svojih dokumentih. Prav to dejstvo, ki sem ga v devetdesetih letih osebno okusil z anonimnimi telefonskimi žalitvami in grožnjami, me je opogumilo, da vam danes na kratko spregovorim, kako je družina doživljala dogodke v zvezi s padalcem Josipom Dolencem, stricem Pepijem, ker se mi zdi paradigmatično glede na današnjo slovesnost.

Josip Dolenc se je rodil 15. aprila 1910 na Opčinah pri Trstu kot peti sin mizarja Franca Dolenca iz Šembi-da, danes Podnanosa. Že kot deček je bil član domačega prosvetnega društva in se je kasneje vključil v »narodno-osvobodilni pokret«. Vojaški rok je odslužil v italijanski kraljevi mornarici, kjer je spoznal in osvojil komunizem. Leta 1932 je bil sprejet v KP in dve leti kasneje je ustanovil v vasi prvo mladinsko celico. Aretiran je bil zaradi protidržavne propagande in obsojen na 4 leta konfinacije na otoku Ponza, kjer je spoznal svojega političnega mentorja Jožeta Srebrniča.

Po vrnitvi domov se zaradi hudih delovnih razmer vkrca na tovorno ladjo in je ob izbruhu vojne interniran v Indiji. Od tu mu uspe preiti na angleško stran, kjer se usposobi v sklopu ISLD za posebne vojaške misije na ozemlju takratne Jugoslavije. Leta 1944 se spusti s padalom na območje IX. korpusa in je vključen v XXXI. divizijo, nato pa kmalu premeščen v glavni štab NOV. Stalno je pod nadzorom OZNE, ki mu ne zaupa, in doživlja svoj položaj z občutkom velike krivice, tako da 1. oktobra 1944 zapiše v pismu političnemu komisarju pri glavnem štabu NOV: »Tovariš politični komisar! Če so kaki dvomi o moji preteklosti, sem vedno pripravljen dajati odgovor za vsak moj korak v času in kraju, kjer sem se nahajal.« Odgovora ni bilo.

O Pepiju vemo, da je želel ostati v Titovi Jugoslaviji kljub svarilom nekaterih sovaščanov – partizanov, naj ostane doma. Leta 1945 naj bi bil pridržan v ljubljanskem zaporu, nakar se za njim izgubi vsaka sled.

Njegovo ženo, teto Pierino, so prišli iskat na dom in jo prepričali, naj jim sledi v Ljubljano, da bi se tam srečala z možem. Na srečo se vlak ustavi v Pivki, kjer jo sreča znanec, oficir v uniformi, in jo prepriča, naj nemudoma stopi na drug vlak, ki je pravkar odhajal z nasprotnega perona proti Trstu, in naj se nikoli več ne vrne nazaj. Tako je tudi storila in leto in pol kasneje emigrirala v Argentino.

Iz partizanov se ni vrnil niti brat Milan, o katerem se je govorilo, da je padel nekje v Trnovskem gozdu. Družina ga je dolgo let iskala in poizvedovala o njegovi usodi, vendar brez uspeha. Leta 1955 je tržaško sodišče izginulega razglasilo za mrtvega in o zadevi se v družini ni več mnogo govorilo vse do leta 1980, ko mi je oče zaupal, da imamo vojaški zaboj strica Pepija, ki je bil shranjen v Bariju in je dospel domov v meni neznanih okoliščinah.

Zaboj je vseboval veliko dragocenih dokumentov in slik, ki so pričale o dogajanjih v Kairu in Palestini.

Odprtje arhivov po osamosvojitvi Slovenije je osvetlilo marsikaj. Smrt brata Milana na primer, ki ni padel v nemški hajki, pač pa je umrl zaradi poškodb, ki jih je dobil med zasliševanjem glede brata Josipa, domnevnega angleškega špijona.

Naj vam na koncu te zgodbe preberem še kratek, zgovoren odlomek pisma, ki ga je Josipu poslal januarja 1945 oče Franc, moj ded, v odgovor na sinovo pismo. V pismu daje oče sinu žalostno novico, da je 26. januarja istega leta umrla žena in mama: »Otrok moj, to je hud udarec za nas vse in zate še posebno, ali preboleti moraš tudi to. Usoda je kruta, in proti temu ni pomoči. Potolaži se in glej, da ta hudi udarec preneseš, kakor ga moramo prenesti mi vsi. Bodi korajžen, ne jokaj in moško hodi po začrtani poti, ki si si jo izbral in katero si pokazal nam vsem. Naj te udarec ne ovira pri tvojem poštenem delu in dolžnosti. Bodi moj sin!«

Nasilna politika odklanjanja vsega tujega oziroma neitalijanskega je v naših krajih v zelo kratkem obdobju uničila slovensko premoženje, zaprla slovenske šole, ukinila slovenski tisk, razpustila politične, kulturne in ekonomske ustanove, uničila njihove sedeže in nazadnje razpršila Slovence v zapore, v konfinacijo, v zloglasna taborišča, v tujino.

Odpovedala je demokracija, tista demokracija, ki edina lahko zagotavlja sožitje v večkulturnem prostoru, tista demokracija, ki je postala pristni in globoki ideal odporništv, tista demokracija, ki zagotavlja temeljne pravice, tudi pravice drugačnih, tista demokracija, ki nam dovoljuje, da se lahko danes podamo v globlji razmislek o trdno zakoreninjenem stereotipu določenih ideologij, o preživetju negativnih, večkrat tragičnih izkušenj, ki za nekatere ostajajo še vedno nepremagljivi tabuji.

Vedno sem bil prepričan, da je zgrešeno nadaljevati le z retoričnim obujanjem preteklosti, kar je vsekakor lažje, in imam za potrebno, da preteklost sklenemo s sedanostjo.

Današnja družba se je korenito spremenila, pa vendar so ideali, s katerimi so bili prežeti tisti, ki se jih danes tu spominjamo, še kako aktualni.

Danes imamo priliko, da ponovno podčrtamo te vrednote, ki so bistvena osnova vsake omikane družbe in lahko predstavljajo nov način doživljanja evropskega ideala: srečanje, soočanje, dialog, medsebojno spoštovanje, strpnost do tistih, ki mislijo drugače, razumevanje drugačnih idejnih izhodišč.

Naj bo današnja spominska svečanost jasno navodilo k poživljanju teh vrednot: verujemo v utopijo človeške solidarnosti, tiste solidarnosti, ki je pred pol stoletjem pomagala prenašati neizmerne muke in ponižanja tistih, ki so ostali živi, in tistih, ki so tako ali drugače žrtvovali svoje življenje, vsi s svetlo idejo demokracije in upanjem v boljši jutri.

Slava jim!

Nagovor Johna Earla

Mir je ogromen dosežek

Danes je pomemben dan za Slovenijo in za Slovence. Imate volitve za predsednika republike, volitve, ki so svobodne. Te volitve so dokaz, da se je dobro ukoreninil proces demokratizacije v javnem življenju, odkar ste si izborili samostojno državo pred več kot dvajsetimi leti.

Medtem je Slovenija vstopila kot članica v Evropsko unijo. Tam, skupaj z milijoni drugih prebivalcev stare celine, Slovenci gojijo upanje na vedno lepšo bodočnost in večjo enotnost naših narodov - brez vojn. Žal je na to upanje padla senca najhujše ekonomske krize v spominu sedaj živečih ljudi.

Letos je Evropska unija dobila Nobelovo nagrado za mir. V javnem mnenju so to dodelitev tu pa tam obsojali in marsikdo se je vprašal, kje je razlog za nagrado.

Razlog je jasan. Od pamtiveka je zgodovina Evrope zgodovina vojn: kralja proti kralju, religije proti religiji, gospodarja proti podložnikom. Ko sem se jaz šolal v Angliji, so nas na primer učili o vojnah proti Škotski, vojnah proti Franciji, vojnah proti Nemčiji in tako naprej. Na koncu smo se morali še mi, moja generacija, udeležiti vojne proti Nemčiji, Italiji in Japonski - vojne, ki je trajala nič manj kot šest let.

Medtem je minilo skoraj sedemdeset let. V tem obdobju so prebivalci Evropske unije živeli v

miru, razen kratkega vojskovanja, ko se je Slovenija odcepila od Jugoslavije. To obdobje miru je bilo ogromen dosežek za naše narode.

Ve se, da je Slovenija hudo trpela v drugi svetovni vojni, življenjske izgube so bile razmeroma največje med vsemi narodi. Skoraj sto tisoč jih je bilo v prebivalstvu, ki je štelo okoli milijona in pol ljudi. Bile so na obeh straneh.

Veliko hudega, veliko nesprejemljivega je bilo storjeno, a ne samo od ene strani, pač pa od vseh strani, vendar je bilo število zločincev relativno majhno, velika večina žrtev je umrla brez madeža na vesti. Treba je torej imeti pieteto do vseh teh mrtvih, treba je spoštovati vse žrtve brez obzira na pripadnost - narodno, versko ali politično.

V tem smislu se klanjamo vsem, seveda predvsem našim padalcem, ki so bili simbol poštenega patriotizma in čiste vesti.

Vsem kličem: slava jim!

Igor Dolenc (levo) in John Earle (sede zadnji na desni) na proslavi v Škrbini (foto KROMA).

Padalec OSS Franc Menčak je lani preminil

Ko smo predstavljali knjigo Blaža Torkarja, ki obravnava delo ameriške obveščevalne službe OSS med drugo svetovno vojno na Slovenskem, še nismo vedeli, da je eden zadnjih slovenskih padalcev te službe, Franc Menčak (uradno Frank Menchak), po daljši bolezni preminil že 23. septembra lani v Milwaukeeju (Wisconsin) v ZDA, kjer je živel z družino.

Menčak je svojo razgibano življenjsko pot opisal v Mladiki leta 1999, št. 10, kjer so tudi njegove dokumentarne fotografije.

Rodil se je 13. oktobra 1923 v današnji občini Tabor v Spodnji Savinjski dolini. Junija 1942 so ga mobilizirali Nemci in po urjenju poslali na afriško fronto v Tunizijo, kjer se je aprila 1943 predal Angležem. Poletni je stopil v OSS in novembra so ga z ameriško misijo kot tolmača in šiferja spustili v Slovenijo. Služboval je na Dolenjskem in Primorskem, zaradi hudih poškodb pa so ga Američani aprila 1945 prepeljali v Bari. V letih 1946-48 je za OSS delal v Trstu, nato je prosil za izselitev v ZDA in se med čakanjem v taborišču Bagnoli poročil z rojakinjo Milko Kudrič ter dobil prvega otroka. Po zavrnitvi zaradi zdravja so odšli na Norveško, leta 1959 pa vendarle v ZDA. V Milwaukeeju je bil 27 let zaposlen v tovarni za električne aparate, žena pa 28 let v papirni industriji. Dolgo sta bila dejavna v slovenski župniji Sv. Janeza, ki je ni več, in v cerkvenih organizacijah, Franc Menčak pa tudi kot blagajnik v Slovenskem kulturnem društvu Triglav.

Saša Martelanc

Obiski pri prof. Radu Bednariku

Nekaj spominskih utrinkov ob 110-letnici rojstva

Nekoč pred vojno se je ožja prijateljska družba v spremstvu pisatelja Finžgarja že pod noč vračala z goriškega podeželja v mesto. Pri tem pa je naletela na čudne težave: pogosto je bilo treba visoko dvigati noge zaradi nekakšnih hlodov, ki so ležali prek ceste. Začuda jih tam še nekaj ur prej sploh ni bilo. Pa se jim je naslednjega dne, ko o nenavadni cestni oviri spet ni bilo več sledu, posvetilo, kaj je bilo s tistimi »hlodi«: bile so sence ob cesti rastočih dreves. Sijoči mesec jih je bil v jasni goriški noči risal na pot in tako ustvarjal težave, ki se pač pripetijo na kakšnih vedrih izletih...

To veselo zgodbico mi je nekoč pripovedoval profesor Rado Bednarik, in sicer v tistem značilnem slogu dobro sestavljenih šal, ki dopušča obojno razlago: dobesedno ali pa duhovito samoironično. Rad je imel take hudomušne pripovedi, povezane s spomini na znane ljudi, važne in neznatne dogodke ter znamenite ali pa čisto pozabljene kraje njegove ljubljene Goriške. Tudi sam je znal ustvarjati sočne, izvirne prigode, in tole moje bežno spominjanje se bo zlasti proti koncu naslanjalo prav na te poteze profesorjevega prijetnega značaja. Seveda pa je najprej treba vsaj na hitro zarisati njegovo življenjsko pot, ki je bila polna trdega dela in pogosto hudih preizkušenj, pa tudi in še zlasti bogata z dragocenim delom, ki ga je posvečal svojim rojakom.

Rodil se je 2. avgusta 1902 v družini knjigoveza, kar je bil v časih življenjske stiske več let tudi on sam.

Levo: ravnatelj Anton Pavšič in prof. Bednarik. Desno: nekaj »starih goriških študentov« leta 1973. Levo spredaj prof. Bednarik, ob njem predsednik France Gorkič, za njim stoji Ludvik Zorzut.

»Do vstopa Italije v prvo svetovno vojno 1915 je obiskoval goriško slovensko gimnazijo, nato pa je nadaljeval in dokončal srednjo šolo v Šentvidu pri Ljubljani. Pripadal je prvi generaciji naših študentov geografije in zgodovine na ljubljanski univerzi. Bil je odličen tovariš in postal takoj ob ustanovitvi Geografskega društva 1922 njegov delavni član. Po diplomji je sledil klicu podjarmljene rodne Goriške, dasi se je zavedal, da zanj tam ni mesta ne v prosvetni ne v kaki drugi državni službi«.

Tako se ga je ob smrti 1975 spomnil davni kolega in prijatelj prof. Roman Savnik, ki je v občutenem zapisu naštel tudi vrsto visoko strokovnih člankov in nastopov našega profesorja zlasti v že drugem povojnem času.

Od vrnitve iz univerzitetne Ljubljane pa do konca druge vojne je imel prof. Bednarik le malo priložnosti in časa za študijsko in raziskovalno delo na svojem področju. Naj še enkrat navedem prof. Savnika:

»Zavedajoč se, da je obstoj našega ogroženega življa odvisen v prvi vrsti od kulturnega osveščanja, se je razdajal na vse strani: kot urednik raznih publikacij, prireditelj naših praktik, pisec poljudnoznanstvenih člankov in knjig, prevajalec leposlovja«.

Bil je v prvih vrstah prosvetnih organizacij, povezovalac mladine in priljubljen predavatelj. Prosvetno delo je povezoval s političnim, predvsem med zelo aktivnimi krščanskimi socialci in kasneje v takoimenovani goriški sredini. Ob fašističnem ukinjanju vsega slovenskega je v družbi z najzavednejšimi intelektualci pomagal reševati in ohranjati, kar se je pač dalo, pri čemer je bilo treba veliko delati skrivaj in podtalno. Vse to je imelo težko ceno, od degradacije med služenjem obveznega vojaškega roka pa do opominov, procesov, konfinacije. Ob koncu te kalvarije, ki so jo morali prehoditi nešteti rodoljubi, pa ga je čakalo nezaslišano: v zahvalo za vse naporno, dolgoletno narodno delo so ga nazadnje aretirali še »naši«. 3. maja 1945 so ga partizani odgnali v ljubljanske zapore, od koder se je rešil po posredovanju tedaj vplivnega prijatelja Franceta Bevka.

Profesorski zbor goriškega Učiteljišča leta 1955. Ob ravnatelju Josipu Nemcu sedita prof. Bednarik in msgr. Srečko Gregorec. Zadaj drugi z desne glasbenik Mirko Filej, ki smo se ga letos spominjali ob stoletnici rojstva in 50-letnici smrti.

Po vojni se je Rado Bednarik končno lahko posvetil svojemu pravemu poklicu (sicer je kot profesor nastopil že leta 1944, ko je pod vodstvom ravnatelja pesnika Jože Lovrenčiča zaživela slovenska gimnazija v Gorici). Sledilo je dolgoletno poučevanje na višjih srednjih šolah, za katere je napisal tudi celo vrsto učbenikov. Med dijaki in kolegi je bil zelo priljubljen in spoštovan, s premnogimi je

postal in ostal prijatelj vse življenje. Mimo poklicnih obveznosti, ki jih je imel zelo rad, pa si je iz ustvarjalnega veselja in čuta dolžnosti naložil še veliko ukvarjanja s tiskano in govorjeno besedo. Pisal je v skoraj vse zamejske publikacije, urejal je goriško stran tednika Novi list, zelo priljubljene so bile njegove živahne in poučne oddaje na Radiu Trst A. Srečevali smo ga na prosvetnih odrih, za predavateljskimi mizami, na tribuni Drage. Do smrti je z veliko predanostjo urejal Trinkov koledar. Bil je tudi ustanovni član Kluba starih goriških študentov in prvi slavnostni govornik, ko je ta sijajna družčina začela s postavljanjem spominskih obeležij v čast zaslužnim goriškim osebnostim na obeh straneh meje.

Stranka Slovenska skupnost, ki ji je prof. Bednarik na Goriškem pomagal v življenje, mu je na eni svojih svečanih prireditev podelila zlato odličje za nesebično narodno delo. Geografsko društvo v Ljubljani pa mu je ob svoji petdesetletnici izročilo diplomu častnega članstva. Njegovo publicistično in sploh kulturno delo je bilo tudi snov za diplomsko tezo na univerzi v Vidmu. Zagovarjal in objavil jo je kasnejši profesor Milan Jarc pod mentorstvom univ. prof. Martina Jevnikarja.

V Vitovljah 1934: skladatelj Vinko Vodopivec med mladima prijateljema Lojzeta Bratužem (levo) in Radom Bednarikom. Že tri leta kasneje bo Lojze izdihnil po nasilju fašističnih zločincev; prijatelj Rado mu bo posvetil pretresljivo, v Sloveniji tajno tiskano knjigo Čisti žrtvi svetla spomin.

Rado Bednarik je umrl v Gorici 23. septembra 1975.

V prvem obdobju svoje službe na tržaškem radiu sem imel nekaj let na skrbi tedensko časnikarsko oddajo *Kdo, kdaj, zakaj – zvočni zapisi o delu in ljudeh*. V njej je nekaj časa stalno sodeloval prof. Bednarik z vedno svežimi utrinki iz dogajanja na Goriškem. Po dogovoru sem z magnetofonom prihajal do njega ob petkih. Na robu mesta, na Livadi, me je čakal pred vrati prijazne domačije in me povedel v glavno sobo – še jo vidim, levo od vhoda je bila, steno je krasila velika slika svetih Cirila in Metoda. Ko sva opravila in kontrolno poslušala intervju, se je vsakič zgodilo nekaj skoraj obrednega. Potrkalo je, vstopila je profesorjeva gospa s čajem, piškoti in znamenitim ljubeznivim nasmehom, ki ga očitno niso mogla zabrisati prestana težka leta ob skrbeh za številno družino v neprijaznem in pogosto nevarnem času. Po prijetnem kramljanju je nazadnje prišel čas slovesa. S profesorjem sva se pozdravila na pragu, pa se je nenadoma nečesa domislil: »Saj vi greste sedaj seveda v mesto? Pa bi še jaz prisedel«. Z veseljem sem ga povabil v avto in sva se odpeljala. Bil pa je očitno tak dan in taka ura, da je vedel, kje bo lahko srečal stare znance. Zelo so se ga razveselili in tudi mene so gostoljubno povabili za mizo. To je bila miza prijateljstva v eni tistih že rahlo skrivnostnih starih uličic pod gradom. Tedaj sem prvič srečal predstavnike »starih goriških študentov«, tako mladih po srcu, vedrini in navdušenju za vse vredno v dragi domači deželi, da sem se od njih poslovil z veliko tiho željo: kako rad bi bil še kdaj v vaši družbi, spoštovani mladeniči še niti osemdesetih let!

Želja se mi je kmalu izpolnila. Ni minil mesec, pa me je dragi profesor Bednarik ob slovesu spet pobaral: »Saj greste seveda v mesto, kajne?« Na obrazu pa je že imel nasmešek, izrazitejši od onega prvega. Tretjič pa mi je že skoraj pomežiknil in jaz sem tudi že prav dobro vedel, kje bom lahko parkiral »v mestu«. In spet sem si nabral vtisov, dovtipov, spominov pa tudi novih načrtov tam za omizjem častitljivih študentov in

Profesor z vedno vedrim pogledom.

najživahnejšega med njimi, mojega gostitelja izpod podobe slovanskih svetih bratov.

Nekoč, sredi sončnega jesenskega popoldneva, pa se je najina vožnja v mesto podaljšala na sever, ob Soči navzgor mimo Solkana in Anhovega vse do Kanala. Tam mi je profesor, ki je seveda tudi tu poznal vsak kraj, vsako znamenje, vsak mostič, pokazal glavni cilj izleta: Grad nad naseljem, kjer je po ljudski bajki pokopan Napoleonov konj in kjer naju je na svojem domu že pričakoval Ludvik Zorzut, še en zlati člen starih goriških študentov: pesnik, šaljivec, organist, planinec, domoljub in demokrat. Bilo je zelo lepo srečanje, ki pa se je nadaljevalo spodaj, čisto blizu cerkve. Pridružil se nam je še brat znamenitega slikarja Ivana Čarga in razpoloženje se je zelo otopilo, kot »v mestu«.

Nazadnje so prijatelji študentje sklenili, da je treba pozdraviti tudi gospoda dekana Srečka Šuligoja. Ta je bil presenečen, ampak veselo: to se je kmalu pokazalo ob dobrotah, ki jih je prišlekome ponudil na notranjem vrtu, čisto na bregu Soče. Spet se je zaiskrilo od duhovitosti, latinskih citatov in zgodovinskih spominov. Kar tekmovali so v veselju nad vsem, kar jih je trdno povezovalo vse življenje.

Moj profesor – tako sem ga nazival, čeravno me ni nikoli učil – je bil prav srečno razigran. Nenadoma je vstal od mize, me povabil za seboj do nekega meni nepoznanega drevesa in mi razložil, da prihaja iz Indije. Neki misijonar je od tam prinesel sadiko in na bregu Soče je zraslo – poprovo drevo! Odlomil je vejico in mi jo izročil z veselim priporočilom: »Nate, Saša, vzemite jo in pokažite našemu najboljšemu prirodnopiscu in botaniku Tonetu Penku. Povejte mu, da raste v Kanalu ob Soči – pa naj ugame, kaj da to je!«

Zaradi tiste popoprane domislice je bilo potem še veliko zabave »Pri Jožkotu« v Trstu, kjer sem izpolnil naročilo z dekanovega vrta v Kanalu. Zmagala pa sta pravzaprav oba: profesor Penko je vztrajal, da je tako drevo za Posočje čisto nemogoče, profesor Bednarik pa je imel prav, da mu le ni uganil imena...

Mojca Polona Vaupotič

Arhitektura Krasa

Kras je pokrajina, ki se nahaja med Vipavsko dolino, Jadranskim morjem, reko Sočo, Brkini in Istro. V največji meri jo zaznamujejo posebnosti narave, ki ima v vseh smereh svoja obhodna območja. Človek, ki je tukaj bival stoletja, je v tej pokrajini puščal svoje sledi. In zagotovo je prav sled arhitekture temeljno zaznamovala pokrajino in jo na najbolj svojstven način ločila od vseh drugih v naši deželi. Osnova in bistvo te čarobne gradnje pa je kraški kamen.

V današnjih in v preteklih časih je bil kamen v naši deželi še posebej izrazit akter v kraških domovih, ki so zasuti z njegovo govorico ter s samo geološko zgodovino. Kamen nosi svoje sporočilo, ima svoje življenje in svoj žar. Zelo je veličasten. Morda ravno zaradi barve. Ali pa zaradi različnih barv, ki so že same po sebi, brez pretiranega obdelovanja, stavbni okras.

Vendar pa je bil kamen že od prazgodovine likovno sredstvo oblikovanja. Upravičeno lahko rečemo, da gre pri tej materiji za to, da z malo likovnega okrasja lahko nastanejo veličastni in neminljivi izdelki. Naravni materiali namreč omogočajo našemu vidu, da predre njihovo površino in nas prepričajo o svoji resničnostni snovi. Ti materiali kažejo tako svojo starost in zgodovino kakor tudi zgodbo o svojem nastanku in zgodovino človeške rabe. Znano je namreč, da vsaka snov živi v kontinuumu časa in patina obrabe jim daje žlahtno izkušnjo časa.

Na Krasu pogosto naletimo na tako imenovani izvoren *robni* način gradnje, ki poleg strnjivosti omogoči neprestano prilagajanje potrebam bivanja in dela ter postopno oblikovanje obzidanega, delno ali popolnoma zaprtega dvorišča – *borjača*. V strnjeni arhitekturi domačij, pokritih s plitvimi korčnimi strehami, med katere se pomnik razvoja tu in tam zareže v starejše strme

in s kamnitimi škrilami krite strehe, izstopajo dimniki. Ti označujejo odprta ognjišča, ki so v sestavi kuhinje, glavnega bivalnega prostora.

Arhitektura kraške pokrajine ima v primerjavi z drugimi slovenskimi krajinami izredno enotno podobo. K enovitosti pa spet prispeva kakovosten avtohtoni kamen. Iz domačega kamna – krednega apnenca – so ustvarjeni zidovi hiš, konzole, ki nosijo iz enakega materiala oblikovane plošče zunanjih hodnikov, kamniti so stebrički, stopnice in okvirji fasadnih odprtín.

Kakovostni kamen pa v tej pokrajini ni samo določal in usmerjal gradnjo, ampak je postopoma postal tudi izrazno sredstvo likovnega plemenitenja. Ravne in trikotne preklade, stebri, sklepni kamni in drugi sestavni deli vidno poudarjenih členov so likovno poudarjeni z izvornim kamnoseškim okrasjem, napisi, znamenji in podobami. Kamnoseške mojstrovine, ki lepšajo in krasijo okolje, poleg mojstrskega znanja prav tako izpričujejo umetniško nadarjenost preprostega ljudstva. To je s svojo dejavnostjo v času baročnih likovnih meril doseglo v stavbarstvu in kiparstvu vrhunec svojega razvoja ter se na tem področju povzpelo do odličnih dosežkov. Mnogi kiparji namreč pravijo, da je kamen zahteven material, ki ima svojo težo. Ta težnost pa je za tistega, ki se z njim nekaj časa druži, nepozaben partner.

Sicer pa je kraška kalona (*kalonja k'luna*) ali *porton* najbolj značilna in prepoznavna sestavina kraške arhitekture. To je likovno najbolj poudarjen element vhoda v domačijo. Že po izgledu kalone bi lahko delili njihove lastnike na bogate in revne. Raznolikost razmerij, vklesanih motivov in iskanje vedno novih oblik lahko razumemo kot merjenje moči ustvarjalnosti duha. Bogastvo je v njihovi različnosti, v skrbni obdelavi linij in profilov.

Kraška arhitektura in vodnjak v Štanjelu; desno: tipičen kraški borjač.

Odražajo razpoloženje časa, težijo po dokazovanju in sproščanju ustvarjalne moči ter oblikovanju nove duhovne kulture. Na kalone, ki učinkujejo v prostoru, kot nekakšni kmečki oltarji, lahko gledamo kot na mojstrovine, vgrajene v zidovja, ki obdajajo ambiente *borjačev*.

Borjač je osrednji, zunanji prostor kraške domačije. Je nekakšna njena »zunanja dnevna soba«. Poslopja domačije mu ustvarjajo zavetje pred burjo, visok zid pa mu zapira pogled s klanca, zato so dogajanja na borjaču mimoidočim skrita. Borjač je prav tako povezan z vaškim klancom, z eno ali dvema kalonama, med katerima pa je ena glavna in poudarjena. Ta je tudi namenjena obiskovalcem. Borjač sicer nudi ljudem intimnost bivanja, njegova prijetna atmosfera pa prispeva k dobremu razpoloženju stanujočim. Tu je tudi prostor za kmečke namene – obračanje vozov, posode za napajanje živine, kokoši – tako borjač odraža hkrati dejavnost, živahnost in urejenost kmetije.

Svojo vlogo ima prav tako *zid okoli borjača*, ki je sestavni del ambientalne podobe notranjega borjača ali vaškega klanca. Zid je običajno zaključen s kamnitimi *škr-lami*, ki so horizontalno položene po vrhu zidu ali pa pod kotom 45°. Zid je pogosto zaključen s korčno kritino, ki ga pokriva pod strmim kotom, lahko pa je kritina zložena le kot slemenjaki na strehi. Zidovi ob javnih zgradbah in objektih so zidani iz masivnih klesancev, zaključek na vrhu zidu pa krasi kamnita plošča, ki ji pravijo *kapa*. Tako bogata zidava daje reprezentančen izgled, trdnost in predvsem trajnost. Kamniti zidovi pa so prav tako svojevrsten habitat, ki daje zatočišče mnogim živalim in rastlinam – bršljanu, mahovom, praproti, lišajem.

Na prisojni strani kraških hiš se nahaja *gank* (iz nem. *Gank*, hodnik, odprt hodnik vzdolž daljših stanovanjskih in gospodarskih pročelij), pokrit z napuščem ali *lindo*. Gank se razteza po celotni dolžini bivalnega

dela hiše, ponekod se nadaljuje celo ob gospodarskem poslopju. Nanj pa se pride z borjača po zunanjih stopnicah ali pa iz veže v nadstropju. Sloni na lesenih ali kamnitih *medionih*. In prav ganki z medioni so arhitekturna posebnost Krasa. Medion je nosilna konzola, ki je z enim kancem vgrajena v zid. Pogosto je izdelan iz kombinacije lesa in kamna. Pri kraškem ganku ima medion nosilno in izrazito okrasno funkcijo. Gre za monoliten element, ki ga karakterizira spodnja, bolj ali manj bogata ploskev. Z motivi sta kamnoseško obdelani tudi stranski ploskvi – boki in čelna ploskev. Največkrat gre za stilizirane rastlinske in geometrijske ornamente, ki so sodobno stilizirani in delujejo kot poudarki na večjih površinah. Obdelava medionov kaže predvsem na nekdanjo gospodarsko moč kmetije ter odločnost kamnoseškega mojstra. Domiselnost linij in bogastvo profilov daje medionom kljub masivnosti venomer eleganten izgled.

Prostor med borjačem in gankom je povezan z masivnimi, kamnitimi stopnicami ali *štengami* (iz nem. *Stiege*, stopnice). Le-te so dekorativni, konstrukcijski element, tipičen za arhitekturo Krasa. Najbolj značilne so rustično obdelane preproste, enoramne etažne štenge, ki so prislone ob stanovanjsko hišo. Kamnoseško obdelavo čela in bokov pa so štenge venomer izražale po-

Kraška k'luna ali portona.

memben izgled bivalnega poslopja.

Ena izmed prepoznavnih oblik kraške arhitekture je tudi *spahnjenca*, *izpahnjenica* ali *kura*. To je prizidek s kuriščem k stanovanjski hiši. Spahnjenca so se izboljšali higijenski in bivalni pogoji, saj priprava hrane tokrat loči kuhinjo od bivalnega prostora. Kljub svoji preprosti obliki pa je spanjenca značilna in prestižna prvina za izredno slikovito oblikovanje zunanosti. Prepoznavni gradbeni elementi so dimnik, strešna kritina in okenca. Visok dimnik ima poudarjeno dekorativno funkcijo in je najbolj markanten, slikovit in reprezentativen element spahnjenice. Načeloma so postavljene na prednji dvoriščni strani hiše.

Voda je bila na Krasu venomer cenjena kot zlato. Prebivalci so tako zajeli vsako kapljo dežja, da so jo zagotovili sebi in živini. Tako se skrb za vodo odraža v številnih *štirnah* ali vodnjakih, na kmečkih dvoriščih ali sredi vasi. Štirna sredi vasi je izredno markanten in hkrati živ spomenik dediščine ter ustvarjanja v času, ki ga zaznamuje na *šapi* zapisana letnica. Ob gradnji štirn je bil združen napor vseh vaščanov, saj so se že od nekdaj zavedali težav oskrbe z vodo. Tako je bilo vzdrževanje štirn vedno skupna skrb vseh vaščanov. Vanjo se je preko žlebov zbiral voda iz sosednjih streh. Ob sušnih letih je veljal strog režim za rabo vode iz vaške štirne in tako so delili vodo glede na velikost družine in število glav živine. Nad šapo pa je običajno težek kovinski pokrov ali rešetka, ki so jo vaški možje skrbno zaklepali. Premožnejši kmetije so imele na borjaču lastno štirno, ki jim je bila v ponos. Ob velikih sušah, ko je začelo primanjkovati vode, je vedno zavladala solidarnost in lastniki štirn so del vode odmerili tudi sosedom.

To je le bežen dotik čudovite in edinstvene kraške arhitekture – pa še to le odzunaj. Naj nam bo to v navdih, da jo obiščemo še sami in si ogledamo, kašne skrivnosti kraška gradnja skriva še znotraj kamnitih hiš.

Praznik Michla Ebnerja

V znamenitem cistercijanskem samostanu v kraju Stams na Severnem Tirolskem je bilo 5. oktobra veliko praznovanje. Dr. Michl Ebner, ki je eden izmed najbolj vplivnih politikov in gospodarstvenikov južnotirolske manjšine v Italiji, je obhajal 60-letnico rojstva in 40-letnico službovanja v založniškem podjetju Athesia.

Ebner se je rodil 20. septembra 1952 v Bocnu v zelo vplivni družini javnih delavcev. Njegov oče Toni Ebner st. (1918-81) je bil leta 1945 med ustanovitelji Južnotirolske ljudske stranke in njen prvi tajnik. Od leta 1948 do 1963 je bil tri mandate poslanec v rimskem parlamentu, leta 1956 pa je prevzel vodstvo založbe Athesia in dnevnika Dolomiten. Njegova mati Martha Flies pa je hčerka slovenskega priseljence Flisa s Polzele in nečakinja južnotirolskega narodnega in verskega voditelja kanonika Michaela Gamperja. Njegov brat Toni Ebner ml. je glavni urednik dnevnika Dolomiten.

Michl Ebner, ki je ponosen na slovenskega deda, se je kot poslanec Južnotirolske ljudske stranke v italijanskem parlamentu v letih 1979-74 in njen evropski poslanec v letih 1994-2009 v stiku s Slovensko skupnostjo veliko zavzemal tudi za pravice Slovencev v Italiji in pa za priznanje neodvisne slovenske države ter njeno vključitev v Evropsko zvezo. Od leta 1995 je ravnatelj založbe Athesia, od leta 2008 pa predsednik Trgovinske zbornice v Bocnu.

Na praznovanju, ki so se ga udeležili zelo številni prijatelji, politiki in drugi znanci iz več držav, med njimi bivši predsednik evropske komisije in italijanske vlade Romano Prodi, bivši avstrijski kancler Wolfgang Schüssel, bivši predsednik evropskega parlamenta Hans Gert Pöttering in bivši predsednik slovenske vlade Lojze Peterle, so bili tudi nekateri slovenski javni delavci iz Italije, Avstrije in Slovenije.

Od leve: deželni tajnik Slovenske skupnosti Damijan Terpin, evropski poslanec Lojze Peterle, slavljenec Michl Ebner, nekdanji deželni tajnik SSK Ivo Jevnikar.

MINISTRICA LJUDMILA NOVAK MED AMERIŠKIMI SLOVENCMI

Vodja Urada Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, predsednica Nove Slovenije, podpredsednica slovenske vlade Ljudmila Novak je bila z bivšim konzulom v Clevelandu in strokovnjakom za izseljence Zvonetom Žigonom, ki dela v Uradu, od 23. novembra do do 3. decembra na obisku pri Slovencih v ZDA.

Obiskala je skupnosti v Ohio, Illinoisu, Michiganu, New Yorku, Wisconsinu, Pensilvaniji in Minnesoti. Posebno temeljiti so bili obiski in srečanja v "ameriški Ljubljani" - Clevelandu.

Popravek

V spominskem članku o rajnem ravnatelju Slovenskega centra za glasbeno vzgojo Emil Komel v Gorici prof. Silvanu Kerševanu (Mladika 2012, št. 6-7, str. 27) smo površno zapisali, da je šola, ki so jo leta 1988 poimenovali po Emilu Komelu, nastala leta 1972 na Placuti. V resnici šola nadaljuje glasbeno vzgojo in poslanstvo, s katerima je začela Orglarska šola na Placuti že leta 1953. Ustanovil jo je prof. Mirko Filej. Njegovo delo je nadaljeval prof. Silvan Kerševan, ki je na pobudo kulturnega delavca Viktorja Prašnika z nekaterimi sodelavci šolo reorganiziral leta 1972. V vsem času do danes šola ni nikdar povsem prekinila delovanja.

SMRT DUHOVNIKOV POVŠETA IN PETKA V ARGENTINI

V kraju Mar de Ajó (provincia Buenos Aires) je 11. novembra umrl prelat Milan Povše, ki je vse svoje duhovniško delo posvetil argentinskim vernikom, vendar je ostal tesno povezan z rojaki. Rodil se je v Trebnjem 13. decembra 1921. Gimnazijo je začel obiskovati v Ljubljani, maturiral pa je v begunskem taborišču v Italiji. Ko je v Monigu zvedel za poboje domobrancev, med katerimi je bil njegov brat, semeniščnik Florjan (v Palmah mučeništva ni omenjen), se je, kot je sam napisal, odločil za duhovništvo. Študiral je v begunskem semenišču v Brikosu na Južnem Tirolskem, nato v Argentini v San Luisu in Adrogoeju. S še desetimi slovenskimi bogoslovci ga je leta 1952 posvetil škof Rožman. Služboval je v treh različnih škofijah, kar štirideset let v župniji v Mar de Ajó na obrežju Atlantskega oceana. Povsod je bil goreč dušni pastir, zidal pa je tudi cerkve in ustanavljal šole.

Dne 22. novembra pa je v Buenos Airesu preminil lazarist Janez Petek. Zlasti v Slovenski vasi, kjer je zadnja leta živel v Domu sv. Vincencija, je opravil orjaško delo, saj ni bil le vikar v času msgr. Janeza Hladnika in nato prvi župnik, temveč med graditelji naselja in postojanke lazaristov. Vodil je gradnjo cerkve Marije Kraljice in župnišča, Baragovega misijonišča, starostnega Doma sv. Vincencija, osnovne in srednje šole Maria Reina ter pomožnih prostorov, kot so telovadnica, bazen in podružnica za poletne dejavnosti v naravi. Dolgo je bil predstojnik Baragovega misijonišča in duhovni vodja društva Slovenska vas.

Janez Petek se je rodil 30. julija 1920 v Rafočah v župniji Brdo pri Lukovici. Med lazariste je stopil leta 1941, kot begunec pa je nadaljeval študije v Španiji. V duhovnika je bil posvečen leta 1947 v Sieni v Italiji, v Argentino pa je došel leta 1950.

PLOŠČA ZA PASOLINIJA

Družina italijanskega (furlanskega) pesnika in režiserja Pier Paola Pasolinija (1922-75) je v letih 1930-31 živel v Idriji, kjer je poznejši umetnik obiskoval 4. razred osnovne šole. V spomin na to obdobje in na njegove stike s Slovenci so mu 20. oktobra v Idriji odkrili spominsko ploščo. Oblikoval jo je Silvij Jereb. Slavnostni govornik je bil pesnik in prevajalec akad. Ciril Zlobec.

UMRLA JE KNJIŽEVNICA ZORA SAKSIDA

V Gorici je 30. oktobra umrla šolnica, pesnica in pisateljica Zora Saksida, vdova Graziani. Rodila se je 12. julija 1921 v Ljubljani kot drugi izmed 16 otrok v družini z Goriškega. Opravila je maturo na realni gimnaziji in se vpisala na kemijo. Po italijanski zasedbi se je njena družina preselila v Gorico. Nekaj časa je nadaljevala študij na univerzi v Firencah, konec leta 1942 pa se je vrnila k družini. Kot partizansko kurirko so jo Italijani zaprli in je dobrih šest mesecev prebila v zaporih v Gorici, na Kostanjevici in v Trstu. Po nemški zasedbi pa je bila med drugim upravnica protikomunističnega Goriškega lista, v katerem je objavila svoje prve sestavke za otroke. Ob prihodu partizanov je bila zato skoraj dva meseca zaprta. Leta 1946 je opravila učiteljski tečaj za slovenske šole in začela poučevati. Do upokojitve leta 1982 je s premorom devetih let, ker ni imela državljanstva, poučevala na tržaških in goriških osnovnih šolah, nekaj let tudi likovno vzgojo na nižji industrijski šoli v Rojanu. Zadnja leta je bila učiteljica prej v Dolu, nato v Rupi.

Zora Saksida je pisala kratko prozo, pravljice, poezijo in otroško poezijo, a je tudi risala in izdelovala kipe. V samozaložbi, pri Goriški Mohorjevi družbi ali pri Pastirčku je od leta 1946 do 2007 izdala enajst leposlovnih knjig. Sooblikovala je tudi nekaj učbenikov. Veliko je pisala za Radio Trst A, za reviji Pastirček in Mladika ter druge liste in revije.

SPLETIŠČE O ITALIJANSKIH TABORIŠČIH

Društvo avdiiodokumentaristov AUDIODOC iz Rima je 28. novembra predstavilo spletno dokumentacijo o italijanskih taboriščih, zaporih in drugih represivnih ukrepih fašističnega režima. To je storilo na posvetu Fašistična taborišča od vojn v Afriki do salojske republike, ki ga je v Rimu priredilo v sodelovanju s tamkajšnjim Nemškim zgodovinskim inštitutom in Rimskim zavodom za italijansko zgodovino od fašizma do odpornišva. Posveta so se udeležili znani raziskovalci iz različnih držav, med njimi prof. Spartaco Capogreco, iz Slovenije pa zgodovinarja Metka in Boris Gombač ter raziskovalka Saša Petejan, ki je zastopala Inštitut za socialno psihiatrijo in psihotravmatologijo.

Dostop do baze podatkov omogoča spletni naslov www.campifascisti.it. Na ogled so sezname krajev konfinacije, internacije, zapora in prisilnega dela v Italiji, bivši Jugoslaviji in nekdanjih italijanskih kolonijah v Afriki, zadevni zemljevidi, bibliografija in zvočno posneti intervjuji in izjave zgodovinarjev ter pričevalcev, med njimi na primer bivših slovenskih internirancev akademika Antona Vratuše in Hermana Janeža.

Zanimivi so še dokumenti o fašističnih zaporih in taboriščih iz italijanskih in drugih arhivov. Zaenkrat jih je na ogled kakih 800. Kar polovica jih prihaja iz Arhiva Republike Slovenije v Ljubljani.

Spomin na Stanka Vuka

Kulturno društvo Stanko Vuk in Krajevna skupnost Miren sta se ob stoletnici rojstva spomnila domačega pesnika in krščansosocialnega kulturnega delavca Stanka Vuka (1912-44), znanega tudi po izjemnih ljubezenskih pismih iz zapora ženi Danici Tomažič ter po skrivnostni smrti, ki ju je doletela skupno z znancem Dragom Zajcem v zasedenem Trstu.

Na sedežu občine Miren - Kostanjevica so postavili razstavo o njem, 11. novembra pa so mu odkrili spominsko ploščo pred domačo hišo. Zbrane je nagovoril Andrej Budin, nekaj pesmi Stanka Vuka, ki jih je uglasbil Anton Klančič, je zapela skupina Chorus 97, pesnik in igravec Tone Kuntner je recitiral njegove poezije, v Gnidovčevem domu na Mirenskem gradu pa je kasneje izvedel še lepljenko Toneta Partljiča o Stanku in Danici Kako srečen bi bil, če bi ti razumela te besede.

GORIŠKE MOHORJEVE

Knjižna zbirka Goriške Mohorjeve družbe za leto 2013 obsega Koledar in tri knjige, ki so jih prvič predstavili 19. novembra v galeriji Art v Gorici.

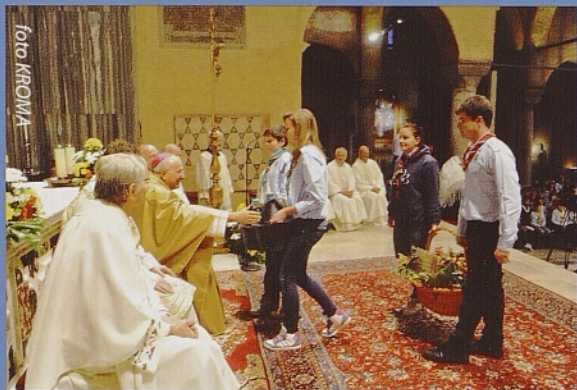
Urednik Koledarja je Jože Markuža, slikovne priloge pa je pripravil Štefan Turk. Ob tradicionalni bogati vsebini prinaša ta letni zbornik tudi dragocena dodatka, ki sta včasih izhajala v Jadranskem koledarju v Trstu in bi zaradi njegovega zamrtja tudi sama tvegala zamrtje. Ksenija Majovski iz Narodne in študijske knjižnice je tako tudi letos pripravila Slovensko bibliografijo v Italiji (2011), Norina Bogatec iz Slovenskega raziskovalnega inštituta pa pregled Izobraževanje v slovenskem jeziku v Italiji.

Goriška avtorica Mariza Perat je pripravila vodnik Gorica - njene zanimivosti in njen čas, tržaška zakonca Floriana Stefani in Danilo Sedmak sta napisala študijo Jadranska oaza, Psiho-ekološki pogled; Doris Jarc iz Vrtojbe pa je za najmlajše pripravila knjigo Skrivnost none Genovefe, ki jo je ilustrirala Jana Korečič.

Izšel je tudi priljubljeni stenski Naš koledar. Fotografije je prispeval Viktor Selva.

Hvaležnica 2012

V tržaški stolnici sv. Justa je bila 18. novembra Hvaležnica, ki se je uveljavila kot tradicionalna priložnost za srečanje slovenskih vernikov in duhovnikov tržaške škofije s škofom. Somaševanje je vodil nadškof Crepaldi, ki je opozoril na pomen škofijske sinode in pa na odgovornost krščanske skupnosti za vero mladih. Prisotne je nagovoril tudi škofov vikar za Slovence Anton Bedenčič, saj je bil vodja Slovenskega pastoralnega središča, ki je pobudnik srečanja, kanonik Marij Gerdol odsoten zaradi bolezni. V lepem številu so bili prisotni skavtinje in skavti v svojih krojih, narodne noše in člani združenega pevskega zbora Zveze cerkvenih pevskih zborov iz Trsta. Slikovito je bilo tudi tokrat prinašanje darov zemlje in dela človeških rok k oltarju med darovanjem.

60 LET SLOVENSKE VASI

Argentinski Slovenci, ki so se naselili v predmestju Buenos Airesa Lanus in tam osnovali Slovensko vas, so imeli 18. novembra osrednje praznovanje 60-letnice svoje skupnosti.

Po dviganju zastav in petju argentinske in slovenske himne je bila slovesna maša v cerkvi Marije Kraljice, ki so jo pred 53 leti postavili slovenski lazaristi, ki imajo tam svoje središče. Z domačim dušnim pastirjem Janezom Cerarjem jo je daroval buenosaireški pomožni škof Vinko Bokalič. Tudi sam je lazarist in je bil 11. junija 1952 med prvimi otroki, ki so se rodili v Slovenski vasi.

Sledilo je kosilo v prenovljeni dvorani Hladnikovega doma, kjer je bil tudi popoldanski program z nagovori in prikazom slovenske zgodovine v slikah, recitacijah in petju, kot si ga je zamislila Mirjam Goljevšček v sodelovanju z Andrejem Finkom. Na prostem so sledili še nastopi folklornih skupin in prosta zabava ob zvokih ansambla Baires polka.

BORŠTNIKOVO SREČANJE

Od 16. do 26. oktobra je bilo v Mariboru 47. Borštnikovo srečanje. Nagrado za življenjsko delo, Borštnikov prstan, je prejel igralec Igor Samobor.

Za najboljšo predstavo pa so razglasili delo Aleksandra Nikolajeviča Ostrovskega Nevihta v izvedbi Mestnega gledališča ljubljanskega in režiji Jerneja Lorencija.

TRETJA KNJIGA FARNIH SPOMINSKIH PLOŠČ

Slovenski spominski odbor pri Novi slovenski zavezi je pri Založbi Družina v Ljubljani izdal tretjo knjigo zbirke Farne spominske plošče, s čimer je zaokrožil načrt, da počasti žrtve komunistične revolucije v Sloveniji, objavi temeljne podatke o njih in dokumentira spomenike, ki so jim bili postavljeni.

V prvi knjigi, ki je izšla leta 1995, je bilo zajetih 85 župnij s 7.471 imeni; v drugi, ki je izšla leta 2000, je bilo zajetih 71 župnij s 4.813 imeni; v tretji so podatki o 68 župnijah, v katerih so postavili plošče, s 1.965 imeni, in pripravljene sezname še za 31 župnij s 652 imeni. Vsi kraji in vse žrtve še niso popisani, marsikje tudi ne kaže, da bodo stopili v javni spomin z napisom na plošči. Kljub temu so pobudniki obdelali 255 župnij v Sloveniji in dokumentirali kar 14.901 žrtev in padlih.

Tudi za to knjigo, za plošče, ki so v njej popisane, in za sezname za nekatere še nepostavljene plošče je največ dela opravil Tine Velikonja, ki pa se je julija 2010 ponesrečil v gorah, zato je delo

nekoliko zastalo. Knjigo, ki je posvečena njegovemu spominu, sta uredila Franc Popek in Jožef Kočar. Uvod je napisal predsednik Nove slovenske zaveze Anton Drobnič. Kočar pa je napisal še epilog s preglednicami, ki so s svojimi statističnimi podatki zelo pretresljive.

V knjigi so nadalje opisali 14 posebno usodnih medvojnih in povojnih dogodkov. Za konec pa so objavljeni še angleški prevodi Nine Majcen nekaterih besedil iz vseh treh zvezkov Farnih spominskih plošč.

FARNE
SPOMINSKE PLOŠČE
3

54. Ceciljanka

V Kulturnem centru Lojze Bratuž v Gorici je bila 24. in 25. novembra tradicionalna, že 54. revija goriških pevskih zborov Ceciljanka 2012, ki jo prireja Zveza slovenske katoliške prosvete. Letos je nastopilo 16 zborov, med njimi po eden iz italijanskega okolja, iz matične Slovenije in iz Koroške. To je bil zbor iz Sveč in Šentjanža, s katerim je zapela tudi Bernarda Fink Inzko.

Revija je bila posvečena duhovniku, glasbeniku in kulturnemu delavcu ter organizatorju prof. Mirku Fileju ob 100-letnici rojstva in 50-letnici smrti. Dirigent Patrick Quaggiato, ki je nagovoril prisotne na prvi dan, in predsednica ZSKP Franka Padovan, katere nagovor so prebrali drugi dan, pa sta se spomnila tudi nedavno preminulega ravnatelja Slovenskega centra za glasbeno vzgojo Emil Komel iz Gorice prof. Silvana Kerševana in pa jubileja prijubljenega proimorskega skladatelja Vinka Vodopivca.

foto D. Paulin

UMRLA STA KOROŠKA KNJIŽEVNIKA

ANITA HUDL IN ANDREJ KOKOT

V bolnišnici v Celovcu je zaradi možganske kapi 1. oktobra preminila pesnica, pisateljica in kulturna delavka Anita Hudl. Rodila se je 5. februarja 1946 v Kamniku kot Anita Debevč. Študirala je na filozofski fakulteti v Ljubljani, od leta 1968 pa je živela v Nonči vasi pri Pliberku, kjer si je ustvarila družino s prosvetnim delavcem Joškom Hudlom. Popolnoma se je vključila v koroško skupnost, pisala popevke, tekste za kabaret, pripovedno prozo in liriko. V rokopisu je ostal njen roman. Bila je predsednica Društva slovenskih pisateljev v Avstriji in urednica njegove literarno-kritične revije Rastje. Veliko pozornost je namreč posvečala mladim literatom. Anita Hudl pa je nastopala je tudi kot igralka in režiserka. Že leta 1973 je ustanovila igralsko skupino Oder 73. Z možem je bila več kot štiri desetletja duša Slovenskega prosvetnega društva Edinost Pliberk.

Po dolgi bolezni je 7. novembra umrl še pesnik in kulturni delavec Andrej Kokot. Rodil se je 23. novembra 1936 v Zgornji vasi pri Kostanjah nad Vrbskim jezerom. Leta 1942 je z družino doživel nacistični izgon, po vojni pa je dokončal slovensko kmetijsko šolo v Podravljah. V letih 1960-80 je delal pri Slovenski prosvetni zvezi v Celovcu, od 1963 kot njen tajnik, v letih 1980-91 pa je bil kulturni urednik tednika Slovenski vestnik. Pesmi je začel objavljati leta 1953. Od leta 1969, ko je izšla njegova prva pesniška zbirka Zemlja molči, je izdal 12 zbirke poezije. Nekatero so bile prevedene. Leta 1996 je izdal spomine Ko zori spomin - otroška doživetja v pregnanstvu, ki so bili tudi ponatisnjeni in prevedeni v nemščino. Leta 1983 je prejel nagrado iz Prešernovega sklada.

KONCERT ZA PAVLETA MERKÚJA

Zadnji koncert letošnjega mednarodnega festivala sodobne glasbe Kogojevi dnevi je bil 16. oktobra v Kulturnem domu v Trstu. Prireditelji so ga posvetili tržaškemu skladatelju Pavletu Merkùju ob njegovi nedavni 85-letnici. Slovenski komorni zbor je pod vodstvom Martine Batič predstavil izbor iz njegovega vokalnega opusa.

Ob jubileju vsestranskega kulturnega delavca je poleti izšlo nekaj daljših, bogatih intervjujev z njim (Večer, Novi glas idr.).

30. SENJAM BENEŠKE PESMI

V telovadnici na Lesah je Kulturno društvo Rečan 10. in 11. novembra priredilo 30. Senjam beneške pesmi. Nastopilo je 14 glasbenih skupin iz Benečije, a tudi iz matične Slovenije. Prireditelji so sodelujočim posvetili brošuro in zgoščenko.

Za najboljšo je strokovna komisija razglasila pesem Narobe dan, ki jo je napisala, uglasbila in izvedla Beti Strgar iz Kambreškega. Nagrado za najboljše besedilo je prejel Aldo Klodič, za najboljšo glasbo pa Miha Obit.

MARTIN LO ŠKRAT

Zbirka kratkih pravljicnih zgodb z nenavadnim naslovom za italijanski knjižni trg Martin lo škrat (Škrat Martin) nosi podnaslov Storie del Carso e dintorni (Zgodbe s Krasa in iz njegove okolice). Tudi v naslovih poglavij, še bolj pa v samih zgodbah mrgoli slovenskih krajevnih in lastnih imen, običajev, slovenskih bajeslovnih bitij in preteklih dogodkov iz samega Trsta (Ščedna, piše avtorica), iz doline Glinščice (Klinčica), s tržaškega Krasa.

Tržaška pisateljica Elena Blancato želi s knjigo predstaviti italijanskemu mlademu (a tudi odraslemu) bralcu zasidranost slovenske narodne skupnosti na Tržaškem in bogastvo njenega starodavnega izročila.

Knjigo je na 154 straneh izdala tržaška knjigarna in založba Luglio Editore. Ilustrirala jo je Jasna Merkù. Spremno besedo je napisal Spiro Dalla Porta-Xydiyas.

Poslovil se je beneški čedermac Emil Cencič

V bolnišnici v kraju San Vito al Tagliamento je 9. decembra umrl znani beneški duhovnik in kulturni ter narodni delavec Emil Cencič (uradno Cencig). Zadnja leta ni več nastopal v javnosti, saj se je septembra 2006 umaknil v duhovniški dom v omenjenem furlanskem mestecu, njegov lik in delo pa ostajata nepozabna.

»Pre Milijo«, kot so ga poznali v Benečiji, se je rodil 25. decembra 1925 v Črnem vrhu v občini Podbonesec. Gimnazijo in bogoslovje je opravil v Vidmu, v duhovnika pa je bil posvečen 29. junija 1949 v Vidmu. Najprej je bil kaplan v Mažerolah (1949) in v Praprotnem (1950-52), nato upravitelj v Čeneboli (1952-55). Dve leti je bil kaplan v Comegliansu v Karniji (1955-57), od koder se je vrnil v Benečijo, v Arbeč in nazadnje v Gorenji Tarbij, kjer je ostal celih 49 let (1957-2006). Ob smrti sosednjih župnikov je leta 1973 prevzel tudi župnijo Oblica, leta 1989 pa še Dreko in Štoblank.

Kot globoko veren in narodno zaveden mož in učenec msgr. Ivana Trinka je bil med vodilnimi javnimi delavci za duhovni, kulturni in socialni prepoved Slovencev v videmski pokrajini. Da bi uveljavljal svoje poglede, je leta 1966 s sobratoma Mariom Lavrencičem in Valentinom Birtičem ustanovil medžupnijski list Dom, ki je na začetku izhajal občasno, deloma v narečju deloma v knjižni slovenščini in italijanščini, danes pa je nepogrešljiv in uveljavljen štirinajstdnevnik.

Župnik Cencič je v svoji župniji vodil zборе, prirejal prireditve in tečaje slovenščine. Bil pa je tudi duša srečanj na Kamenici, govornik na Dnevh emigranta, za jezikovne, narodne in gospodarske ter socialne pravice svojih ljudi je nastopal pred oblastmi, tudi v okviru takratne enotne delegacije Slovencev v Italiji, o njih je predaval in pisal. Da bi bil pri tem še bolj podkovan, je že v zrelih letih dosegel licenciat iz teologije na Latarski univerzi, v Padovi pa je diplomiral iz prava.

Gospoda Cenciča so 12. decembra pokopali v Gorenjem Tarbiju.

Po 60 letih slovenska mladina v Argentini še živi!

V Buenos Airesu smo v nedeljo, 4. novembra, praznovali 60. Skupni mladinski dan. To je prireditev, ki jo organizira Zvezni mladinski odbor in ki kroži po slovenskih domovih. Letos je bilo praznovanje v Našem domu v San Justu.

Zbrali smo se že zgodaj zjutraj v krajevni stolnici. Mladi so pripravili uvode v razne dele sv. maše, poskrbeli za prisrčno bogoslužno petje, branje beril in darovanje. Slovesnost so v sodelovanju z mladino iz vseh okrajev oplešala zastopstva slovenskih in argentinskih narodnih noš z zastavami.

Po sveti maši smo šli vsi skupaj v Dom, kjer smo polni navdušenja zapeli obe himni, potem pa smo se zbrali pri skupnem zajtrku. Začelo je tekmovanje v odbojki. Fantje in dekleta vseh slovenskih središč z navdušenjem gojijo ta šport in mladinski dnevi so najlepša priložnost, da pokažejo svojo spretnost v tej športni panogi. Opoldne je mladina s pomočjo mamic skuhala odlično kosilo, medtem ko so očetje pekli na žaru.

V popoldanskih urah se je zbralo največ rojakov iz vseh koncev Velikega Buenos Airesa. Navijači so sledili finalu v odbojki deklet, za njimi pa so odigrali svojo glavno tekmo fantje.

Sledil je kulturni program s slovenskim in argentinskim folklornim plesom. Po petju himen je bil na vrsti slavnostni govor letošnjih predsednikov Zveznega odbora Marjanke Oblak in Martina Uštarja.

V središču programa je bil humoristični prizor. »Mladinska liga« je branila slovensko mladino v Argentini pred nevarnostjo, da bi jo uničili, kakor je bilo oznanjeno v Majeviskih sporočilih, ki so napovedala, da bo leta 2012 konec sveta. Nastopali so mladi iz vseh okrajev. Predstavo smo pripravili sami in jo obogatili s snemanimi prizori, ki so bili pripravljene po vzorcu slavnih filmov zadnjih 60 let. Nadaljevala se je s skupno koreografijo in zaključno pesmijo, ki poudarja važnost, da ostanemo združeni in da s skupnimi močmi še naprej delamo za skupno dobro.

Po predstavi je bila na vrsti podelitev pokalov prvakom v odbojki in celoletnim športnim zmagovalcem. Nato je spregovoril še dušni pastir za mladino Franci Cukjati, nakar smo zapeli Mladinsko himno. Ob pogrnenih mizah smo se še poveseleli v prijateljski družbi in uživali ob zvokih glasbe.

Skupinska slika nastopajočih na 60. Mladinskem dnevu (foto Barbara Kržišnik).

Marjanke Oblak

40 LET SLOVENSKEGA PASTORALNEGA SREDIŠČA

Slovensko pastoralno središče v Gorici, ki ima sedež v cerkvi sv. Ivana, je 25. novembra praznovalo 40-letnico. Upokojeni goriški nadškof De Antoni je za to priložnost somaševal s tamkajšnjima dušnima pastirjema Marjanom Markežičem in Cvetkom Žbogarjem.

Središče je ustanovil nadškof Cocolin 24. novembra 1972, prva leta pa ga je vodil msgr. Franc Močnik, po katerem je zdaj poimenovan župnijski dom ob cerkvi.

SLOVENC V MILJAH

V Miljah je Društvo Slovencev miljske občine 3. decembra predstavilo dvojezično knjigo Novice z miljskega konca, O zgodovini Slovencev miljskega območja. V njej so zapisi Štefana Čoka, Marte Ivašič in rajnega domačega kulturnega in političnega delavca Kiljana Ferluge, ki je umrl leta 1996 in je veliko pisal o miljskih Slovencih. Njegovo zapuščino je uredil sin Samo Ferluga, ki je knjigo tudi prevedel v italijanščino. Uredila jo je Mirna Viola, ki je prispevala tudi fotografije, založila pa zadruga Vesna.

KNJIGA O SIRENI

Pomorski klub Sirena iz Barkovelj v Trstu, ki ob Jadralskem klubu Čupa iz Sesljana povezuje zamejske ljubitelje morja, pomorstva in vodnih športov, je pri Založništvu tržaškega tiska objavil študijo časnikarke Ivane Suhadolc o preteklem in sedanjem delu društva, ki je bilo ustanovljeno leta 1924, razpuščeno ob zaostitvi fašističnega režima in obnovljeno leta 1976. Knjiga seveda slika tudi razmere v tem obdobju. Naslov knjige je Pomorski klub Sirena - Slovenski glas v Tržaškem zalivu.

110 LET TRŽAŠKEGA GLEDALIŠČA

Slovensko stalno gledališču v Trstu je začelo novo sezono v znamenju 110-letnice slovenske tržaške gledališke ustvarjalnosti, saj je bilo leta 1902 v mestu ustanovljeno Dramatično društvo. Obletnice so se spomnili 16. novembra na slavnostni premieri drame Vinka Möderndorferja Vaje za tesnobo v režiji Jake Andreja Vojevca.

Že pred tem je gledališče začelo z vrsto gostovanj po zamejskih krajih s poljudnejšim delom 110 okusnih let. V okviru projekta tržaške pokrajine in tržaških gledališč si ga je zamislila in ga režirala Sabrina Moreno.

Pesem jeseni

Zveza cerkvenih pevskih zborov iz Trsta je svojo letošnjo revijo *Pesem jeseni* priredila 1. decembra v Bazovici. Posvetila jo je Vinku Vodopivcu ob 60. in Ubaldu Vrabcu ob 20. obletnici smrti. Nastopilo je devet zborov.

ZCPZ je že pred tem priredila dve dekanijski reviji sakralnega petja, in sicer 20. oktobra v Bazovici in 28. oktobra v Mavhinjah.

Društvo slovenskih izobražencev v novembru

Društvo slovenskih izobražencev je novembra nadaljevalo sezono ponedeljkovih večerov v Peterlinovi dvorani v Trstu. Prvo srečanje je bilo 5. novembra in ga je priredilo v sodelovanju s Slavističnim društvom. Na večeru je prof. Neva Zaghet predstavila dve publikaciji dr. Marije Kacin z naslovom »Primorska šola na prepihu«. Naslednji ponedeljek, 12. novembra, je DSI počastila jubilej – 70-letnico pisatelja in prevajalca prof. Andreja Capudra, ki je na večeru spregovoril o sebi in o svojem bogatem literarnem opusu. V ponedeljek, 19. novembra, je bil gost društva popotnik Bruno Križman, ki je v besedi in sliki prikazal svoje potovanje po Novi Zelandiji. Zadnji ponedeljek v novembru je društvo v sodelovanju z mladinskim društvom MOSP prikazalo dokumentarec Jožeta Možine »Pedro Opeka – dober prijatelj«. Večera se je udeležil tudi avtor filma zgodovinar in časnikiar Jože Možina, s katerim se je pogovarjal Jernej Šček.

Zgoraj z leve: dr. Marija Kacin in Neva Zaghet; prof. Andrej Capuder; spodaj: Bruno Križman; Jože Možina in Jernej Šček.

Praznik na Pristavi – 57. Slovenski dan v Argentini

Pod geslom "Družni nas ista kri, družijo iste skrivnostne vezi" (Tone Kuntner) so v Slovenskem domu na Pristavi v Buenos Airesu v nedeljo, 28. oktobra, praznovali 57. Slovenski dan in 45. obletnico svojega doma.

Slavje se je pričelo ob 11. uri z dviganjem slovenske in argentinske zastave ob petju obeh himen. Sledila je daritev sv. maše v kapeli sv. Cirila in Metoda. Somaševanje je vodil delegat slovenskih dušnih pastirjev v Argentini msgr. Jure Rode, ob njem pa so bili krajevni dušni pastir Franci Cukjati in France Himmelreich ter Janez Cerar. Med sv. daritvijo je pel krajevni zbor. Sv. maše se je poleg gostov, krajanov in zastavonoš iz vseh slovenskih domov udeležila tudi lepa skupina narodnih noš. Sledilo je skupno kosilo.

Popoldne je bil na vrsti kulturni program. Prisotne so pozdravili predsednik Društva Slovenska Pristava Andrej Golob, predsednik Zedinjene Slovenije Franci Žnidar in slovenski veleposlanik v Argentini Tomaž Mencin. Slavnostni govor je Nadica Kopač Grohar posvetila razmišljanju o družini, pomembnosti vzgoje v vrednotah in zvestobi slovenstvu. Nato se je pričel odrski nastop, ki ga je pripravil in režiral Dominik Oblak. Nastopile so tudi folklorne skupine iz Slovenske vasi, Carapachaya, Rosaria, San Justa in s Pristave. Dekliški kvintet iz Slomškovega doma in sekstet s Pristave sta izvedla nekaj slovenskih pesmi. Vmes so se vrstili kratki prizori, v katerih so pristavski igralci hudomušno prikazovali, kako so se naši predniki soočali s španščino, ko so prispeli v Argentino in jezika še niso obvladali, in kako se je razvijala slovenska skupnost v Argentini. Za konec so vsi nastopajoči recitali poezijo Toneta Kuntnerja Družina.

Po koncu programa so si prisotni lahko ogledali stojnice, okusili so razne dobrote in zaplesali ob zvokih skupine Baires polka, ki je igrala pozno v noč.

Jože M. Rožanec

Levo: skupna slika vseh nastopajočih na 57. Slovenskem dnevu. Desno: Nastop folklorne skupine iz Rosaria (foto M. Vombergar).

SPOMIN NA JOŽETA FELCA

Na rojstni hiši v Spodnji Idriji so 21. novembra odkrili ploščo v spomin na nevropsihiatra, pisatelja in urednika dr. Jožeta Felca (1941-2010). Obeležje je zasnoval arh. Milan Božič, odkrila pa ga je Felčeva vdova, zdravnica Alenka Höfferle. Slavnostni govornik je bil prof. Tomaž Pavšič.

Kljub temu, da je bil tudi sam fizično bolan, je Felc od leta 1967 do 2009 delal v Psihiatrični bolnišnici v Idriji, od 1973 do 2005 kot njen predstojnik.

Kot glavni urednik revije Kaplje je bil v letih 1966-72 v Idriji med predhodniki slovenske pomladi. Zelo obsežno je njegovo tako strokovno kot literarno pisanje, ki obsega poezijo, kratko prozo, vrsto romanov in esejev.

SLOVENŠČINA V ZBORNIKU BORC SAN ROC

V Gorici so 7. novembra predstavili 24. številko letnega zbornika Borc San Roc, ki ga izdaja Središče za ovrednotenje ljudskega izročila iz Podturna. Zadnjih pet števil je uredila goriška časnica Erika Jazbar. V najnovejši je na 96 straneh 14 razprav in člankov. Vsi imajo povzetek v furlanščini. Letošnja novost je v tem, da je eden izmed sestavkov kratka povest v furlanščini, ob kateri je tudi prevod v slovenščino. Opravil ga je Bruno Bensa.

BAZOVIŠKI JUNAKI V LJUBLJANI

Pred rektoratom univerze v Ljubljani so 29. septembra odkrili spominsko obležje za bazoviške junake. Oblikoval ga je arh. Vladimir Pezdirc, stoji pa na mestu, na katerem so ga postavili že primorski študentje leta 1931. Italijanski okupator ga je uničil leta 1942. Pobudo za ponovno postavitev spomenika so dali Slovenska izseljenska matica, Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij organizacije TIGR Primorske in Odbor za proslavo bazoviških junakov. Slavnostni govornik je bil kulturni minister Žiga Turk.

Dan po odkritju je bila v Cankarjevem domu v Ljubljani še proslava ob 85-letnici ustanovitve TIGR-a in 100-letnici rojstva tigrovca Ferda Kravanje. Ob kulturnem sporedu sta govorila predsednik republike Danilo Türk in predsednik društva TIGR Marjan Bevč.

15. Koroški dnevi na Primorskem

V Trstu, Gorici in v Ukvah v Kanalski dolini je letos v drugi polovici oktobra potekala že trideseta izmenjava gostovaj, ki jih vsako leto izmenično enkrat na Primorskem in enkrat na Koroškem prirejajo Krščanska kulturna zveza iz Celovca, Slovenska prosveta iz Trsta in Zveza slovenske katoliške prosvete iz Gorice.

Ta kulturna izmenjava je gotovo ena najstarejših pobud, ki se tradicionalno odvija med slovenskimi skupnostmi, živečimi v različnih državah. To je poudaril v svojem pozdravnem nagovoru v Bambičevi galeriji na Opčinah dolgoletni predsednik KKZ prof. Janko Zerzer.

Letošnji koroški kulturni teden se je začel z lutkovno predstavo Hruške gor, hruške dol, ki jo je v sklopu 15. Gledališkega vrtiljaka pri Sv. Ivanu v Trstu pripravila lutkovna skupina KPD Šmihel. Naslednji dan, v ponedeljek, 22. oktobra, so v Društvu slovenskih izobražencev predstavili knjigo Ane Jug-Olip Utihnile so ptice, utihnila je vas in film Milene Olip Šest desetletij pozabe. Pri predstavitvi so sodelovali Nužej Tolmajer, Martina Piko in Simona Roblek.

V torek, 23. oktobra, je bilo v KC Bratuž v Gorici srečanje treh glasbenih šol: Centra Emil Komel iz Gorice, Glasbene matice iz Trsta in Koroške glasbene šole.

V sredo, 24. oktobra, je bilo v Tržaški knjigarni v Trstu na vrsti literarno branje mladih ustvarjalcev iz Koroške in Tržaške,

V petek, 26. oktobra, je bila v Finžgarjevem domu na Opčinah predstava gledališke skupine Klub Teater, ki se je predstavila z igro Felixa Mittererja Obiski.

Isti večer je bil v župnijski cerkvi v Pevmi koncert cerkvene glasbe skozi stoletja, ki so ga izvajali MePZSele, orkester GŠ Glasbena pomlad in organist Andrej Feinig.

V sredo, 27. oktobra, zvečer so v galeriji Milka Bambiča na Opčinah odprli razstavo slikarke Mire Blažej, ki jo je predstavil Pavle Zablatnik, glasbeni okvir pa je ponudil tercet Galicija. Še isti večer so se Koroški kulturni dnevi končali z imenitnim srečanjem štirih mladinskih zborov, ki so nastopili v dvorani Finžgarjevega doma na Opčinah. To so bili zbori Danica iz Šentprimoža, ki ga vodita Miriam Sadnikar in Barbara Mistelbauer Stern, mladinska vokalna skupina AnaKrousis iz Gropade (Trst), ki jo vodi Maurizio Marchesich, dekliška vokalna skupina Bodeča neža z Vrha sv. Mihaela, ki jo je tokrat vodil Mirko Ferlan (namesto odsotne dirigentke Mateje Černic) in dekliški zbor Sv. Stanislava iz Šentvida pri Ljubljani, ki ga vodi Helena Fojkar Zupančič.

Zgoraj z leve: Simona Roblek, Martina Piko in Nužej Tolmajer v DSI; literarno branje mladih Korošcev v Tržaški knjigarni. Spodaj: Klub Teater v Finžgarjevem domu na Opčinah (levo); odprtje razstave Mire Blažej v Bambičevi galeriji (desno).

Rebula nagrajen v Latisani

V Latisani je občinska uprava 2. decembra priredila vsebinsko bogato srečanje ob podelitvi 19. literarne nagrade Latisana za severovzhod - obmejna književnost, s katero želi pospeševati kulturni dialog ter medsebojno poznavanje na območju Furlanije Julijske krajine, Tridentinske - Južne Tirolske in Veneta. Letos so razpis zanjo raztegnili še na Slovenijo oz. slovenska književna dela, prevedena v italijanščino. Tako so letos podelili dve nagradi: pisatelju Alojzu Rebuli za prevedeno slovensko in Claudiu Segatu za italijansko književnost. Žirija pa je med 36 pregledanimi knjigami posebej opozorila še na knjigi Miriam Goldstein in Alessandra Bande.

Po nastopu ansambla občinske glasbene šole je prisotne pozdravil župan Salvatore Benigno, o nagradi pa je spregovorila občinska svetovalka, pooblaščenca za kulturne dejavnosti, Laretta Luretig, ki se s ponosom spominja deda, doma iz Benečije.

V Gorici rojeni slovenski rojak, sicer uveljavljeni italijanski pisatelj Paolo Maurenšig je kot predsednik podal utemeljitve žirije za vsakega izmed priporočenih in nagrajenih avtorjev, medtem ko je drug član žirije obširne predstavil posamezna dela. Alojza Rebulo so nagradili za prevedeni roman *Nokturno za Primorsko*, ki je v okviru »projekta Rebula« Knjižnice Dušana Černeta iz Trsta izšel pri založbi Edizioni San Paolo v Milanu v prevodu Martine Clerici in s spremnim esejem Boža Rustje. O njegovem romanu, a tudi o odnosu do Slovencev v polpreteklem Trstu in izzivih sedanjega trenutka je obširno spregovoril časninar Gianpaolo Carbonetto iz Vidma, ki je sicer Tržačan, a je do nedavne upokojitve delal kot posebni dopisnik, urednik kulturnih, na koncu pa spletnih strani dnevnika *Messaggero Veneto*.

V imenu slovenskega ministra za kulturo Žige Turka je prisotne nagovoril še direktor Urada za verske skupnosti Silvester Gaberšček.

Prireditev je zaokrožil nastop karnijskega kantavtorja Luigija Maierona in njegovega benda.

Od leve: predsednik žirije, pisatelj Paolo Maurenšig, pisatelj Rebula, župan Latisane Salvatore Benigno in občinska svetovalka, pooblaščenca za kulturne dejavnosti, Laretta Luretig (Photoservice).

Umrl Je glasbenik in javni delavec Oskar Kjuder

foto KROMA

V Trstu je 14. novembra preminil priljubljeni glasbenik in javni delavec Oskar Kjuder. Ravno v dneh okoli njegove smrti je Tržaški partizanski pevski zbor *Pinko Tomažič*, ki ga je ustanovil in dolgo dirigiral, praznoval svojo 40-letnico z vrsto koncertov na Tržaškem in v Ljubljani.

Rodil se je 5. avgusta 1925 v Lonjerju pri Trstu, kjer je tudi živel in si po vojni ustvaril družino. Sprva so ga starši usmerili v mizarstvo, na konservatoriju pa je študiral violino. Italijanske oblasti so ga med vojno vključile v posebne bataljone, od koder je po kapitulaciji našel pot v I. prekomorsko brigado. Po desantu na Drvar je hudo zbolel, zato so ga poslali v Bari, nakar se je vključil v pevski zbor jugoslovanske armade Srečko Kosovel, ki ga je vodil Rado Simoniti. Ob petju je igral tudi harmoniko in občasnno dirigiral. Po vojni se je zaposlil v Drami in Operi v Ljubljani, obiskoval gimnazijo in študiral violino ter dirigiranje. Po povratku v Trst je poučeval na *Glasbeni matici* in v letih 1953-78 dirigiral njen orkester. Dirigiral je tudi orkester *Miramar* in druge orkestre ter zборе v Trstu in Jugoslaviji, nastopal kot violinist in harmonikar ter komponiral. Leta 1972 je ustanovil že omenjeni Tržaški partizanski pevski zbor, kar je tudi v zvezi z njegovo navezanostjo na ideale partizanov. Dejavni je bil v Slovenski prosvetni zvezi in Slovenski kulturno gospodarski zvezi, član in večkratni kandidat prej Komunistične partije Italije, potem pa Stranke komunistične prenov.

Knjige

Tatjana Kokalj, Jana Kolarič **Zima z ognjenim šalom**

Izmed vseh zvrsti, ki tvorijo sodobno literarno produkcijo, velja roman nedvomno za najbolj sinkretično zvrst, ki lahko tako po svoji zunanji kot po notranji formi posega od epike, lirike, do dramatike. Zunanje je lahko namreč strukturiran kot prozna pripoved, dnevnik, zbirka pisem, lahko pa je napisan celo v verzih. Tudi vsebinsko, motivno in tematsko je roman popolnoma neopredeljen. Odprt je najrazličnejšim temam, od zgodovinskih do intimno ljubezenskih, od družinskih do pustolovskih. Tudi položaj pripovedovalca, ki celotno romaneskno dogajanje posreduje, lahko seže od izrazito vsevednega in v zgodbo nevpletenega očesa, do prvoosebnega personalnega glasu. Prav gotovo pa je za roman najbolj opredeljujoča njegova vsebina, ki mora, sicer v krajšem ali daljšem obsegu, problemsko in poglobljeno razčleniti podobo kake življenjske resničnosti. V njem se mora literarni junak odpraviti na pot, v svoj notranji ali pa zunanji svet.

Kot je v svoji Teoriji romana, eni izmed prvih nasploh, že leta 1920, zapisal Georg Lukács, je roman pravzaprav »pripoved o svetu, ki so ga bogovi zapustili«. V njem ne more prevladati harmoničnost, temveč problematičnost in neskladnost, ki sta glavni značilnosti našega časa in sveta. Knjiga Zima z ognjenim šalom, ki sta jo napisali Tatjana Kokalj in Jana Kolarič in ki je z letnico 2011 izšla pri tržaški založbi Mladika, po svoji notranji-vsebinski, tematski in

celo motivni plati povsem odgovarja taki opredelitvi romana.

Ko smo na koncu pripovedi obračali še zadnji list, se nam je v mislih samodejno pojavila Lukáčseva teza, da gre tu resnično za svet, ki so ga bogovi zapustili; za svet, v katerem ne vladata pravica in red. Zima z ognjenim šalom ni le zgodba dveh osamljenih posameznikov, moškega in ženske srednjih let, katerih življenjski poti se sredi jesenske, mokre Ljubljane nepričakovano križata. V njo se obenem vpleta usoda in se neizprosno, če ne že ironično, poigra z junakoma, ki hrepenita po ljubezni in sprejetosti. Svet, po katerem stopata Beti in Mitja, je resnično prostor brez smisla in skladnosti oziroma je prostor, kjer je skladnost le navidezna, kjer je urejenost le površinska in kjer je vprašanje eksistencialnega smisla prekrito s pogrošnimi in potrošniškimi resnicami. Te zapovedujejo lepoto, urejenost, mladosten in produktiven videz, ki naj bi bili odraz uspešnosti v delovnem in družinskem okolju. Skratka, tu gre za svet, v katerem posameznik mora nenehno odigravati vlogo, ki mu jo glede na spol in starost narekuje družba. Ustrežanje le-tej pa se zdi edini, čeprav krhki mehanizem, preko katerega se lahko vzdržuje navidezna skladnost človeških eksistenc.

Tudi razklanost med sabo in svetom ter razklanost med svojo zunanjo vlogo in notranjim doživljanjem sebe je pri obeh junakih romana močno prisotna in pravzaprav določujoča. Svoji osebni zgodbi, sprotno doživljanje vsakdana, ki se neprenehoma trga z neželjenim vdiranjem spominov iz otroštva, nam Beti in Mitja pripo-

vedujeta neposredno. Z naraščajočim sosledjem prvoosebne, na začetku skorajda dnevniških, proti koncu pa vedno bolj zgoščenih in s sedanjikom prežetih zapisov se v romanu redno izmenjujejo poglavja, ki nosijo naslov Ona in On. Pred bralcem se iz dveh sinhronih gledišč tako začenjajo spletati niti dogajanja, ki se najprej stikajo po redko in na rahlo, tako kot se počasi krči tudi prostorska in čustvena razdalja med junakoma. Ob dramatičnem crescendu njune ljubezenske zgodbe pa se tudi pletenje njunih prvoosebne pripovedi vedno bolj sklada, postopno dopolnjuje, na koncu pa prekriva.

Zunanja ritmična struktura romana Zima z ognjenim šalom je domiselna in prikladna pripovednemu prijemu avtoric Tatjane Kokalj in Jane Kolarič, ki sta očitno poskušali združiti nivo personalnih in intimnih doživljanj moškega in ženske ob vstopu v zrela leta z zagonetnim in presenetljivim sižejem, ki dogajanje zapleta do skorajda tragičnega konca. S tega vidika lahko rečemo, da sta tudi junaka knjige, Beti in Mitja, na nek način le po eni strani navidezno mala in vsakdana romanekna individuma, ki si v svojo eksistenco želita še poslednjič vnesti plamen ljubezni. V resnici imata oba veliko bolj zgovorni imeni, Elizabeta in Dimitrij, prežeti s pomeni in z zgodovino, ki pa jih sama ne zmoreta nositi, ker si v svojem življenju nista mogla ustvariti močne podobe o sebi. Umanjkala sta jima ljubeča starša, ki bi v njiju lahko vzgojila dostojanstvo in svobodo, zato sta tudi njuni eksistenci zaznamovani z osamljenostjo in odpovedovanjem, ki jima – vsaj do

njunega srečanja – onemogočata, da bi polno zaživela.

Beti je nesamozavestna profesorica na gimnaziji, ki se ob vsakem svojem koraku zaletava ob svoje postarano telo, dvomi o svoji vrednosti in lastnostih. Predvsem pa se neprestano sooča s podobo pred kratkim umrle matere, ki ji je še na smrtni postelji očitala, kako je Beti, že kot otrok, bila edini razlog, zaradi katerega je mož nikoli ni ljubil. Junakinja se zato še sedaj, ko sama prebiva v veliki družinski hiši, ne more svobodno gibati in obnašati tako, kot si želi in kot ji je bilo celo življenje prepovedano. Njeno zatočišče so knjige, preko katerih edinole skuša zaživeti s sledenjem navidezno polnejšim eksistencam literarnih junakov. Toda ravno preko njenih zaveznic, knjig, pride v Betijine dlani tudi nepoznana fotografija, ki upodablja srečno mlado družino na poletnem vrtu. Tedaj se v tok njene zavesti začenjajo vmešavati neprepoznani utrinki, podobe in vonjave, ki jih je ves čas tlačila v sebi.

Tudi Mitja je navidezno umirjen moški srednjih let, zgodovinar in arhivar, ki se po ločitvi od žene Angeline-Geli ne more soočiti s svojim nezadovoljstvom in z ranjeno podobo o sebi. Vso krivdo za svojo sesuto in neizživeto moškost pripisuje bivši ženi, čigar angelsko ime si ves čas razlaga kot opozorilo za zlobo žensk. Na svojih dolgih sprehodih po mestu, s katerimi skuša pozabiti na nenehno zasledujoče spomine iz propadlega zakonskega odnosa, pa se zagleda v podobo mile in neogrožujoče ženske, ki ga kot prva v vsem njegovem življenju ne prestraši, temveč ga z iskreno in nebogljeno toplino svojih oči spodbudi, da se zopet opogumi in moško pristopi.

Na tej točki pa se velja zaustaviti pri vprašanju jezika romana Zima z ognjenim šalom. Ta je namreč zaradi izbire prvoosebne in personalne pripovedi pri obeh literarnih likih še toliko bolj relevanten, saj se ravno preko njega neposredno kaže značaj junakov, obenem pa tudi razvoj,

ki naj bi ga le-ta doživela ob vrtenju kolesja celotne zgodbe. Betijin glas deluje sveže in naivno. Mestoma se nam celo zazdi, da gre, zaradi neizdelane samopodobe protagonistke, za pripoved najstnice in ne odrasle ženske. Njen diskurz išče oporo v podobah iz narave: barvana in mokra jesen, zasnežena in mrzla zima soustvarjata in spremljata občutke te negotove ženske. Tok moškega pripovedovalca, Mitje, pa je nasplošno hiter, nestrpen, tako kot njegova želja, da bi se dokončno znebil spomina na svojo propadlo zvezo in v sebi ustvaril prostor za novo, drugačno razmerje. Prav zaradi te specifične pa bi si bralec ob razvoju ljubezenske zgodbe med junakoma zaželel doslednega opisa obnašanja in doživljanja protagonistov, ki se morata skorajda nanovo soočiti z ženskim oziroma moškim principom, z intimo in s telesno ljubeznijo. V tem pogledu pa se zdi, da se pisateljici Tatjana Kokalj in Jana Kolarič nista dokončno odločili za poglobljen razvoj teme staranja in erotične ljubezni, ki bi se lahko preko dnevniških zapisov pristno in hvaležno izrisala.

Nekje na sredini romana se avtoričino tandemsko pero zasuka in se posveti tkanju in razpletanju zgodbe same, sicer domiselne in napevne fabule (ki je na tem mestu, ne bomo razkrivali, zato da ne bi skazili bralčevega užitka). Vendar se na tak način nakazana tema ljubezni v zreli dobi, skupaj z vsemi izbranimi kontrastnimi motivi hladne zimske pokrajine in toplih barvanih oblačil, ne more docela razviti in vsaj delno žrtvuje svoj potencial skrivnostni družinski zgodbi. Roman Zima z ognjenim šalom se tako iz poglavja v poglavje postopoma nekako žanrsko levi v napeto in dramatično junakovo iskanje resnice – o sebi in o svojih družinah. Tragično razkrivajoča se resnica pa ostane le nakazana. Katarzično spoznanje se ne zgodi pri obeh junakih. Njuna nadaljna pot ostaja odprta, še vedno mogoča, čeprav problematična.

Tu nam zopet pride na misel Lukàseva Teorija romana, v kateri znani literarni teoretik zagovarja idejo o romanesknem junaku, ki si želi v svet, zato da bi ga spremenil, ustvaril v njem mesto zase. Na koncu pa odkrije, da se je v svet moral odpraviti le zato, da bi odkril resnico o sebi, ki pa je bila pravzaprav že več čas prisotna. Prav taka pa je tudi pripoved o Mitji in Beti. Njuna prava zgodba se bo začela na koncu potovanja.

Martina Slavec

Mozaik v kovčku Majde Artačeve

Ko se je pred nekaj desetletji pisatelj Lipovec odločil, da bo povsem izviren ne samo v vsebinskem delu, ampak tudi v formalnem, je svoje imenitne pripovedi imenoval FRESKE. Vsem, naklonjenim in nenaklonjenim kritikom je bil izraz všeč, a ga niso posnemali. Majda Artač se je za Mozaik v kovčku odločila, da bo konstrukcija knjige barvna kompozicija, sestavljena iz poezije in proze. Zelo vpletena komponenta so slikovni podstat Jasne Merkujeve. Naslovnica knjige je nevsiljivo dinamična; saj nas potisne v prvi plan impresionistične klepsidre, ki simbolizira čas, kovček iz naslova je simbol potovanja. Primarne barve, ki jih v Mozaiku opisuje ter opeva Artačeva, imajo ogromno odtenkov v spremnih ilustracijah Jasne Merku. Zamisel je v bistvu običajna, izvirno pa je sovpadanje barvne in besedne dimenzije, skratka: romaneskni mozaik.

Osrednja pripovedna nit je prijateljstvo. Kadar znani pisatelji in pesniki pišejo o prijateljstvu, se navezujejo ali na politiko, ali na grupno prepričanje, včasih na skupno proglašanje tega ali onega boja in trpljenja, prijateljstva v pretresljivi obliki pa so nam znana v naši literaturi že od Trubarja dalje. Samo ne-

kaj primerov: Prešeren in Čop, Levstik in Vilhar, Kosovel in Bambič; gre torej za psihološko odrešujoče, a tudi za obvezujoče sodelovanje, kar včasih povzroča tudi trajno trpljenje. V Mozaiku v kovčku je čas prijateljevanja odmerjen na razgibano dogajanje v nekaj letih. Prisrčno svežino namreč vnese s smiselnimi pogovori o umetnosti na Tržaško poročena Galja. Ena od značilnosti te »samotarke in samohodke«, kot pravi pisateljica, je v tem: »... Galja ima prekrasen dar, da s svojimi besedami pomirja in te vodi k premišljevanju in poglobljanju.« Skozi razne barve, ki so opisane tako v poeziji kot v skoraj časnikarski prozi, spoznavamo razne Galjine skrivnosti in počelo njene modrosti. Občuduje morska obzorja in jih lirsko komentira, včasih pa jo otožnost vrže v »belo pesem spokojno, // pesem planjav in snega.«, kakor je opevana bela barva v tej knjigi. Dialogi na isti valovni dolžini osrečujejo Galjo, osvežijo navdihe v utrujajočo stvarnost utesnjeno pesnico in ju obe tako rešujejo pred žalostjo, a tudi nepriznanim obupom. Prelestni koticiki in romantične stezice z obale in s krasa, ki so jih opisovali epiki in zlasti liriki, so bili opevani in opisani v času samotnih potnikov, Artačeva pa nam razgrinja obalne in kraške lepote sveta skupaj z Galjo. Nadvse izvorno jih ilustrira Jasna Merku. Sozvočje med besedno in likovno oblikovnostjo je poudarjeno, a ni vsiljeno.

Knjiga je dober primer likovnega in literarnega ustvarjanja. Izbira sodobne tematike ni naključna, pač pa je avtobiografska. Vsem katastrofizmom, ki jih prebiramo vsak dan v medijih in jih zgroženi (prestrašeni) gledamo po televiziji navkljub, ta kolektivna dinamika med pesmimi, likovnimi mojstrovlinami in barvami vseh vrst vzbuja v bralcu in bralki nov pogled v naše življenje. Sodobna literatura je nasičena s katastrofizmi, a prijateljska tematika Mozaika v kovčku vzbuja upanje, da je nekega dne lahko konec

ležerne inertnosti za bivšo železno zavezo, da smo si lahko prijatelji, kot so si bili pred sto in še več let prej Prešeren in poljski izgnanec Emil Korytko, da kljub skromnemu življenju in delu znamo doživljati umetnost v raznih oblikah, znamo vztrajati v prijateljstvu, ki ni bilo nikakršen predsodek ne pri Trubarju, ne v alarmantnih romancah Antona Aškercu, ne v prokitajskih fantastičnih romanih Janeza Mencingerja (ABADON), še najmanj pri Cankarju, saj vemo, da je naš največji pisatelj imel pravi dom na Dunaju pri sestrah Kesslerjevih. Z njim je bil bolj v prijateljskih kot erotičnih odnosih in dunajska proletarska okolica je to cenila. V kolikor se je pisateljica prijateljica pojavila nepričakovano, je novodobni dialog z njo na lepem prinesel občutek sproščenega vesoljnega dotika. Na lepem se tako srečanje zazdi dogodek, ki se nam je pripetil izven časa in izven našega vsakdanjika. To v bistvu resnično prijateljstvo tudi je. Traja pač tako dolgo, kot polzenje mozaičnih kamenčkov v dno klepsidre. Kako dolgo bomo klepsidro obračali niti ni odvisno od nas!

Kdo bo v Mozaiku v kovčku iskal atraktivne komercialistične trike, bo razočaran, kdor pa si želi zanesljivo izpoved v lepi slovenščini z nadihom poezije, bo knjigo sprejel z veseljem. Artačeva je predvsem pesnica, bolj blizu Beličiču kot izziivalnim reistom, všec pa ji je v prozi stvarni opis in dialog z abstraktnim migotanjem barv. Merkujeva je ujela različne barvne poante, predvsem poetične besede. Tiskati knjigo, v kateri je barvitost magičnih mavric osnovni motiv, bi lahko bilo tvegano dejanje, saj nas že okolje in množično oboževanje spektakularnosti in poceni učinkovitih bojevitosti privlačijo kljub našemu estetskemu čutu za mero. Artačeva si je zamislila dober načrt, ki nas je prepričal in spada v umetniško leposlovje.

Irena Žerjal

In stoletje bo zardelo Kocbek, življenje in delo

Na sam predvečer slovenskega kulturnega praznika se je na knjižnem trgu pojavila dolgo časa »napovedana in oglaševana« knjiga o življenju in delu Edvarda Kocbeka (1904-1981) *In stoletje bo zardelo. Kocbek, življenje in delo*.

Napisal jo je dr. Andrej Inkret,¹ ki je tudi urednik Kocbekovih zbranih del in zagotovo najbolj pozna tega »pričevalca našega časa«. Obsežna (639 str.), bogato dokumentirana in ilustrirana knjiga, ki je izšla pri založbi Modrijan, je brez dvoma lep poklon človeku, ki je v času svojega življenja sprožal številne polemike in dobesedno pretresal »malo slovensko vaško srenjo«, sproža pa jih tudi še danes. Čeprav sopotnik »tovarišije«, je vendarle hodil svoja lastna pota, ki so bila mnogokrat nerazumljena celo njegovim najbližjim.

Avtor se je skušal spretno izogniti vsem vrednostnim sodbam in dilemam, ki so se mu porajale ob zelo bogatem arhivskem in literarnem gradivu. Tudi ni poskušal Kocbeka »razdeliti« na pesnika, pisatelja, esejista, politika (ga popredalčkati), ampak ga je skušal predstaviti kot enovito osebo, kot človeka, ki se je po svojih najboljših močeh trudil za

¹ Dr. Andrej Inkret (1943) je akademik, doktor znanosti, profesor, literarni in gledališki kritik, esejist, urednik in dramaturg.

obstanek in napredek slovenskega človeka v najbolj usodnih časih druge svetovne vojne in takoj po njej.

Gledano z današnjimi očmi se nam zdi Kocbek naiven človek in za povrhu še brez političnega talenta. Toda vse življenje je ostal zvest sebi, družini, nekaterim prijateljem ...² »Ostal je zvest in odgovoren samemu sebi. /.../ Nikdar se ni znal zadovoljiti z obstoječim – v njegovem katoličanu je vztrajalo ves čas nekaj protestantskega, kot revolucionar, ki je v tovarišiji s komunisti podiral staro, se ravno tako ni mogel docela vključiti tudi v novo družbo, ki jo je pomagal postavljati sam in ki si jo je predstavljal drugačno – njegov človek v bistvu ni bil političen, bil je fantast in sanjač, pesnik! /.../ Bil pa je aktivist, ki je brezpogojno verjel v uporniško koalicijo, njen skupni osvobodilni boj, v 'slovensko revolucijo' itd. Do konca je verjel, kot že rečeno, v utopijo, ne da bi si predstavljal, kako jo uresničiti. /.../ Verjel je, ker je hotel, ker ni mogel verjeti – verovati! – drugače. Ni dvomil, da igrajo v koaliciji vsi fair play. Komunistom je mirne duše priznaval 'začasno' vodilno vlogo, zanašajoč se, da bodo prava vprašanja tako ali tako vsi skupaj, enakopravno in v miru, urejali po osvoboditvi. Bil je naiven in brez političnega talenta – in lahko pozneje nemočen ugotavljal, kako so si komunisti tisto 'aktivno slovenstvo' pridržali zase.«³

² Ob prebiranju Inkretove knjige celo ugotovimo, da je vsaka nova »Kocbekova afera« 'odplaknila' katerega od njegovih prijateljev. Tako so mu do konca življenja ostali zvesti le redki prijatelji: Pino Mlakar, dr. Anton Trstenjak, Janez Gradišnik, Boris Pahor, Viktor Blažič, Franc Miklavčič in še nekateri. Prav pretresljivo je spoznanje, da so ga nekateri od tesnih sodelavcev/prijateljev – celo neizmerno zasovražili (npr. Jože Javoršek in Josip Vidmar ter seveda politični aktivisti, tudi nekateri iz vrst krščanskih socialistov, kar ni bilo ravno krščanska drža!).

³ Tako sam Andrej Inkret v intervjuju (Ženja Leiler, Pogovor z Andrejem Inkretom, pisecem biografije Edvarda Kocbeka. Pogledi 2/2011, št. 4 (9.2.), str. 22-23).

Inkretova knjiga o Kocbeku se vseskozi drži historične kronologije njegovega življenja in dela, ki jo nazorno dopolnjuje s številnimi dokumenti in arhivskim gradivom. Pogosto uporabi tudi zapise iz Kocbekovih še neobjavljenih dnevnikov, ki pri bralcu vzbudijo nekoliko nelagodja, saj gre za izrazito osebne, intimne zapise, ki so bili »zaupani« le nepopisanim listom papirja. Tisti bralci, ki si želijo zgolj prebrati »Kocbekovo življenjsko zgodbo«, bodo ob branju knjige morda nekoliko razočarani, saj se bodo morali prebiti čez številne dolge citate/odlomke iz njegovih literarnih del in drugega gradiva. Tekoče branje nekoliko »ovirajo« tudi preštevilni narekovaji in drugi znaki (npr. -, ...), ki bi se jim avtor mestoma lahko izognil. Je pa knjiga pravi bralni užitek tistim, ki jih zanima slovenska literatura!

Čeprav je minilo že trideset let od Kocbekove smrti,⁴ je nekako še vedno prisoten v našem kulturnem in političnem življenju. Deloma so za to poskrbeli njegovi nekdanji prijatelji (predvsem Janez Gradišnik, Boris Pahor in tudi dr. Andrej Inkret), ki so izdajali njegovo neobjavljeno prozo in poezijo. Leta 1991 so začela izhajati Kocbekova zbrana dela – do sedaj je bilo izdanih 8 knjig, v pripravi je že tudi naslednja knjiga, ki bo zajela Kocbekovo esejistično prozo.⁵ Nekaj posebnega so objavljeni Kocbekovi dnevniki, ki jih je za tisk pripravil⁶

⁴ Kocbek je umrl 3. 11. 1981, pokopali pa so ga v petek, 6. 11. Čeprav je imel državniški pogreb (z vojaškimi častmi in salvami častne čete), je bila ura pogreba – 9.15 – vse prej kot običajna za tako pomemben dogodek.

⁵ Tudi pri zbranih delih ni šlo vse po sreči. Začela so izhajati pri DZS, nato je izdajanje prevzela majhna mariborska založba Litera, sedaj pa je izdajanje pri ZRC SAZU prevzel dr. Mitja Ogrin.

⁶ Prepisal in z opombami opremil – pravo garaško delo, glede na težko berljivi Kocbekov rokopis.

dr. Mihael Glavan, vendar je delo po nekaj zvezkih, žal, zastalo.⁷

Ob 35-letnici izida polemične knjige *Edvard Kocbek – pričevalec našega časa*, ki sta jo v Trstu⁸ izdala njegova prijatelja Boris Pahor in Alojz Rebula, je v Ljubljani izšla nova knjiga *Edvard Kocbek: osebni dosje št. 584*, ki jo je napisal Igor Omerza.⁹ Že iz samega naslova je razvidno, da gre za dokumentarno knjigo, ki črpa podatke iz Kocbekovega obsežnega¹⁰ policijskega dosjeja. Pri svojem delu je pregledal in uporabil tudi veliko drugega arhivskega gradiva, ki po eni strani predstavlja Kocbekovo življenje in delo, po drugi strani pa razkriva zakulisje političnega delovanja komunističnih oblastnikov. Tudi ta zanimiva knjiga je med bralci vzbudila veliko polemik, predvsem avtorjeve vrednostne sodbe o nekaterih vodilnih slovenskih politikih.

Upajmo, da bodo vse naštete knjige ne le predstavile (osvetlile) življenje in delo Edvarda Kocbeka samega, ampak vzbudile k nadaljnjemu raziskovalnemu delu tudi strokovnjake različnih področij: zgodovinarje, sociologe, teologe itd.

Dr. Rozina Švent

⁷ Zaporedoma so izšli dnevniki za leta 1945-1952, nato pa samo še izbor iz dnevnikov 1954-1977. Nikoli ni bilo povsem jasno povedano, zakaj je Cankarjeva založba prenehala z izdajanjem teh zanimivih dnevniških zapisov. Neuradno se je govorilo o neprodanih izvodih, ki so obležali v skladišču. Morda pa je bila cena knjig previsoka (? - stroški tiska in papirja + uredniški honorar + plačilo avtorskih pravic sorodnikom) in so se številni bralci raje odločali za izposojo v knjižnicah.

⁸ Zaliv, Trst 1975 (Kosovelova knjižnica; zv. 6).

⁹ Založba Karantanija, Ljubljana 2010 (594 str.).

¹⁰ Dosje, ki je nastajal štirideset let, obsega 8.000 strani gradiva – ovaduška poročila, prisluškovanja, analize (kar 790 str.).

Irena Žerjal

Meditacija o poeziji

Ušihanje etične zaznavnosti v slovenski novejši poeziji je bilo zabeleženo v Kermaunerjevih esejih. Kermaunerjevo delo obsega nekaj tisoč strani, natisnili pa so prav veliko, to je nekaj desetinj knjig, nikakor pa ne vsega, kar pa je avtor napisal o poeziji, je dostopno vsaj v knjižnicah. Slavisti in profesorji slovenščine poznajo POEZIJO SLOVENSKEGA ZAPADA, ki jo je Kermauner pisal za radio v Trstu, nekaj naslovov pa je umestno nanovo navesti: Med prijatelji, med sovražniki; Natura in intima; Družbena razveza; Strukture v slovenski poeziji in še mnogo drugih. Znano je, da se je Taras Kermauner umaknil iz slovenskega centra kulture na podeželje, da bi lažje ustvarjal. Bil je dokaj samokritičen, a se je zavedal, da stvari, ki jih je on spoznal, drugi ne bi bili sposobni spraviti na papir, še manj o njih na dolgo in široko razpravljati. Sredi neutrudnega dela se je včerkat zmotil, se večkrat prenel, a v sorazmerju z vsem, kar o literaturi obsega njegov življenjski opus, ni opaziti, da bi koga oviral pri ustvarjanju besedne umetnosti. Za tržaško poezijo je pomembno, da ji je posvetil kar dve obsežni knjigi. Ta esejist ni imel predsodkov, o določenem delu, ki je ostajalo onkraj tedanje »železne zavese«. Morda je tudi Kermauner zaslužen za vso pozornost, ki nam jo nekatere slovenske univerze dodeljujejo, nam slovenskim poetinjam! Mlada generacija univerzitetnih profesorjev namreč nima več strahu pred raznimi očitki politične kaste, ali bolje povedano, se ne bojijo več upoštevati tiste poezije, ki nastaja okoli nas in ni politično prosojna. Tak strah je bil v našem kulturnem prostoru obvezen, čeprav so ga imenovali z drugimi imeli! Nekateri smo v desetletjih pred letom 2000 sklenili drugače!

Nekdo je sredi osemdesetih let ugotovil, da nastopajo in objavljajo v občini Dolina, ali po starem »v Bregu«, pesniki in tudi kakšna pesnica tako v Sloveniji kot okrog po domačih društvih. Nekje je vznikla ideja, da bi jih imenovali »pesniki Brega«. In smo z raznimi nastopi začeli od Mačkovelj, Boljunca, Doline in zlasti Ricmanj (Žerjal in Pregarc) sestavljati to, kar je občasno bilo imenovano »pesniki Brega«. Z razliko od nekaterih drugih literarnih nastopov so nas povsod sprejeli, poslušali, ocenili in nagradili s ploskanjem prav ob vsakem recitalu. V medijih so nas sprejeli skorajda navduševalno, fotograf Mario Magajna je imel vedno imenitne posnetke s tistih poetičnih odrskih desk. Vsaj takrat se je poezija uveljavila tudi v društvenih dvo-

ranah, zato lahko danes rečem samo to: Kje so tiste stezice?

Čas beži! Marsikdo se danes odreka širjenju umetniške besede »iz domačih logov«, da uporabim nekoliko arhaični izraz. Kdor to počne, ne ve, da se odreka bogastvu slovenskega izročila in tudi priliki, da bi mladina, ki jo vsi privabljajo in ponavadi zaman pričakajo na svojih prireditvah, mimogrede spoznala svet umetnosti. Ne samo naše, kakor pravi popevka »al' si naša, al' te ni«, ampak svetovje, neverjetno neizmernost številnih slogov in vsebin.

Nikakor ne bom trdila, da so bili pesniki Brega tako pomembni kot Fran Levstik ali Ivan Cankar, nekaj mladih peres pa se je ob naših nastopih opogumilo in napisalo kaj več kot časnikarsko poročilo. Ali pa smo pogнали psihološki stroj, ki ljudi navaja k branju razumljive in hermetične poezije, saj jo je na kilometre prevedene tudi v slovenščino!

Če je bil uspeh v odmerjenem času resničen, bi se morali zahvaliti tudi »zaledju« ali »zakulisju«, kakor ga hočemo imenovati. Danes ima prepričljivo potuho in reklamo kak mlajši literat, a o poeziji ni veliko govora.

Pesnike Brega smo sestavljali: Čuk Marij, Pangerc Boris, Pregarc Aleksij in moja malenkost. Parkrat se je pridružila Nadja Švara, enkrat kdo drug.

Sedanji ravnatelj tržaške slovenske televizije Marij Čuk je doslej napisal veliko raznolikih pesniških zbirk, a tudi nekaj satir, ki jih je gledališče uprizorilo. Ob prvih nastopih smo vedeli, da je slog njegovih poezij mnogo bolj aktualen v osrednji Sloveniji kot med tržaškimi bralci. Najdlje od razčustvenih tožb v obliki alpske poskočnice. Marijevi verzi so izražali ironijo, izzivalno kritiko, ludistično spontanost, Pangerc je nadaljeval nelahko lirsko pot Srečka Kosovela, znal pa je uporabiti metaforiko, ki še vedno preseneča; Pregarc je s svojim ekspresionističnim glasom kiparil neznane podobe kot še neznano simfonijo; moje pesmi so bile povsem drugačnega kova, a smo na vseh nastopih dobro vedeli, da je pred nami ljubeče občinstvo, ki pričakuje vsaj nekaj razumljivega.

Vsa lirika in dramatika nastopajočih je bila odvisna od vsakega izmed nas.

Ustvariti takega vzdušja, ki je primerno podajanju na literarnih nastopih, če se avtorji sami ne vživijo v trenutno zgodbo, v svoj nastop. Bili so časi, ko so omenjeni izobraženi organizatorji, poznavalci slovenske litera-

ture in njene dolge zgodovine vzpodbujali umetniško rast med tržaškimi ljudmi. Jasno je, da so pred nami bili v glavnem ljubitelji lepe pesniške besede, pričakovali pa so vedno kaj novega, morda kaj gregorčičevskega, zato je bilo zelo pomembno, kaj je predstavitelj (ali predstaviteljica) napovedal(a) in razložil(a). Razlagati poetiko pred praznično razpoloženo publiko ni bilo lahko, a se je začuda vedno posrečilo, razen ob nekaterih nastopih v Ljubljani, kar pa je druga zgodba.

Napačno bi razumeli pojav breške skupine, kakor je nastopala, če bi jo vkalupili v običajni, tudi tradicionalni pojav pesniških zgodb ob sočasnih sodelavcih okrog slovenskih osrednjih skupin, ki so imele svoje dobro predebatirane programe in so najpogosteje tudi proglašale novovznikle sloge v slovenski poeziji. Pangerc, Pregarc, Čuk in Žerjalova so vsak zase pisali med seboj različno poezijo, ki je izhajala ali odgovarjala različnim poetikam.

Da ne bo dvomov, v kolikor marsikdo, ki je bolj oddaljen od objavljanja v literarnih revijah, zamešuje priimka Pregarc in Pangerc. Oba sta pač »pesnika Brega«, oba objavljata (sta objavljala) pretežno pesmi, in vendar je med njima za poldrugo generacijske razlike. Gre zgolj za zmešnjavo, ki nastane, ko sta si priimka podobna. Pregarčev literarni krog, če ga tako imenujemo, sega v čas, ko Pangerca ni še bilo na svetu. Že takrat, v petdesetih letih, je Pregarc vestno pilil svojo slovenščino v strogi šoli Jožeta Peterlina, tu in tam je objavil kaj v Mladiki, v šestdesetih letih pa se je znašel v ljubljanskih literarnih krogih. Spoznaval je, kakor jaz, ogromno novega, slabega in dobrega v slovenski literarni srenji, ker smo takrat ogromno govorili, se pripravili in zarotovali, bili iznajdljivi in včasih do vsega kritični. Objavljali smo v takratnih osrednjih revijah, ki bi jih kdo moral ponatisniti, da bi imeli mladi učenjaki (nič krivi) vzor in vzgled, kaj je ustvarjalno iskanje. Ne privoščim pa zares nobenemu literatu, da so bili dostojni, čeprav na neenaki ravni, pogovori edinole z Ivanom Mrakom, ker tistih nekaj pogovorov z Edvardom Kocbekom ne morem jemati v poštev drugače kot soočenje z literaturo. Kocbeka sem prebirala vseskozi, ker me je prevzel njegov literarni genij, zlasti sem oboževala njegove pesmi. Vendar sem se v pogovorih z njim začudila nad neljubljansko dimenzijo, če jo že opažam še danes pri osrednjih literatinjah in literatih. Pri proučevanju starih in novih prevodov, ki sem jih rabila ob pisanju za radijske esejistične dialoge, sem se razveselila prevodov iz bolgarske in grške poezije med obema vojnoma. Podpisani? Edvard Kocbek. Mojstrsko!

Marij Čuk, sedanji ravnatelj na slovenski televiziji v Trstu je literarno pot utiral skupaj z Acetom Mermoljo, s katerim sta študirala na slavistiki v Ljubljani. Takrat, v sedemdesetih svinčenih letih, so vznikale izzivalne literarne poetike in se jim ni izognila nobena duša. Ludistično, karnistično in beatniško maniro so zavračali

vsi »stari« perspektivaši, navdušen je bil le šalamunovski koncept. Marij Čuk je objavljati tudi v mariborskih Dialogih, največkrat pa pri Založništvu tržaškega tiska. Literarni zgodovinar in profesor Martin Jevnikar je sprva nekoliko ironično, a pozneje pohvalno obravnaval vsako knjigo tega Brežana, kakor je skrbno ocenil vse, kar je bilo literarnega v našem prostoru. V bistvu so tudi mlajši kritiki spremljali uveljavljanje novih in starih pesnikov in pesnic ob raznih nastopih in tisku.

Natisnil pa si v sedemdesetih in osemdesetih letih vsako pesem celo v Primorskem dnevniku. Revije so objavile vse, kar je prišlo na uredniško mizo, odpadlo je le malokaj. Pri Zalivu je recimo pisatelj Milan Lipovec naravnost učeno pisal novele za »svojo revijo«, bil pa je popustljiv pri objavi drugih prispevkov. Revija Most je v začetku izhajanja pridobila ogromno lirike, tako da je lahko izbirala med najboljšim. Mesečnik Dan je bil odprt tudi za literatinje in literate, čeprav v bistvu ni imel uspeha, ki ga je od izhajanja dalje imela Mladika. Nekateri med tržaškimi avtorji smo objavili marsikaj celo v Celovcu, v Mladju namreč. Pesniki iz Brega smo imeli v Celocu obetaven nastop. Predstavila nas je prof. Ester Sferco.

Najbolj pestra izmenjava mnenj se je dogajala pri idrijskih Kapljah.

Tja so pošiljali svoje stvaritve »outsiderji«: Dominik Smole, Gregor Strniša, Dane Zajc, ogromno novega pa tudi Edvard Kocbek. Tako sem vsakič, ko je revijica priletela po pošti, navdušeno občudovala smotrno urejevanje vsake posamezne številke, od pesmi Aleksija Pregarca do zadnje pikre, a prozaične enote na koncu revije. Vse to literarno prizadevanje je bilo sicer proučevano na raznih udbaških oddelkih po tedanji Sloveniji, a je vsaka revija imela občudovalce, predvsem pa neustrašne časnikarje, beroče občinstvo, radovedne mlade bralce, razgledane ocenjevalce, stroge kritike, ki niso nič prizanašali, če je bila po njihovem estetskem okusu napaka v izbiri ali vsebini. Franc Jeza pri Novem listu in zlasti Janko Jež v Gospodarstvu sta bila resna ocenjevalca ne samo v pisanju gledaliških kritik, ampak tudi pri poročanju o vsem, kar je bilo objavljeno v tržaški revialistiki. Seveda ni bilo malo polemik in sporov, kar lahko razberemo iz debelih knjig pisatelja Borisa Pahorja.

Pesniške duše so torej v zadnjih desetletjih do leta 2000 imele svoje odmevne, več kot tolažilne bralce, mi, tedanji »pesniki iz Brega« pa verjetno največ nastopov. Zase lahko trdim, da sem bila privilegirana, saj so me vzpodbujali in bodrili ob vsakem napadu malodušja taki ljubitelji poezije, kakršnih ni več! Mislim na pisatelja Pavleta Zidarja, pesnika Filiberta Benedetiča, slikarja Avgusta Černigoja in zlasti pikrega, a vselej prisotnega Milka Bambiča. Tudi revija Mladika je bila idealen »poetograd« in je še danes »ultima spes« pesnikujočih idealistov.

Nekaj knjižnih novosti Knjižnice Dušana Černeta

Pri pregledovanju periodičnega in dokumentarnega gradiva za pripravo publikacije, v kateri bo obdelano in popisano kulturno delovanje Slovencev v Kanadi, smo zasledili zanimivo publikacijo, ki je izšla okoli leta 1984 v Montrealu. To je krajši življenjepis slovenske umetnice Marije Svatina, ki se je leta 1957 preselila iz Slovenije v Kanado, doštudirala in ustanovila ročno tkalnico in ustvarjala umetniške stenske preproge in razne tkane modne izdelke, ki so bili v Kanadi zelo cenjeni. Eno izmed njenih umetniških del visi v prostorih zvezne vlade v Ottawi. Publikacija, ki obsega 9 strani velikega formata, objavlja pregled življenjepisa in je opisan v več poglavjih: življenjepis, bibliografija, samostojne razstave, skupinske razstave, prejeta priznanja (naj tu omenimo diplomu za sodelovanje na trienali v Milanu) in naročila.

Marija (Maria) Svatina se je rodila v Sloveniji 12. oktobra 1934, umrla pa v Montrealu 8. aprila 1986.

Inštitut *Centro Italiano Studi e Ricerche Archeologiche Precolombiane* iz Brescie je leta 1997 izdal zanimivo zgodovinsko publikacijo z naslovom *Argentina: una visione delle antiche culture preispaniche*, ki jo je napisala Angela Cukjati. Urednica knjižne zbirke Elvina Pieri Orefici je knjigi napisala uvodne besede in zelo pohvalila avtorico ter pripomnila, da je delo na zelo visoki strokovni ravni. Omenila je tudi, da je Angela Cukjati hči slovenskih staršev, ki so se po drugi svetovni vojni naselili v Argentini. Mlada Angela je doštudirala v Buenos Airesu, kjer je študij zaključila na katoliški univerzi. Zaposlena je bila v raznih zgodovinskih inštitutih, leta 1997, ko je napisala študijo, je bila sodelavka *Centro Italiano Studi e Ricerche Archeologiche Precolombiane* v Bresci.

Knjiga je velikega formata, obsega 228 strani in je zelo bogato ilustrirana.

Iz daljne Argentine smo prejeli zanimivo knjigo *Črni plamen*. Knjigi, v kateri je avtor Branko Rebozov zbral svoje pesmi, je izšla letos v samozaložbi v Buenos Airesu. V spremni besedi je Rebozov napisal, da knjiga ni za prodajo, marveč je namenjena družinskemu krogu, sorodnikom, prijateljem in znancem.

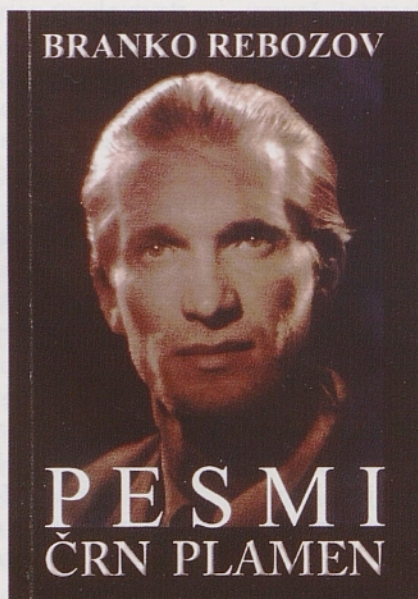
Avtor se je rodil 8. julija 1926 v Sevnici. Najprej se je šolal v domačem kraju, nato pa v raznih zavodih in šolah v Ljubljani in drugod. Ob kapitulaciji Italije so ga partizani mobilizirali v svojo vojsko. Sredi novembra je pobegnil in se priključil domobrancem. Po končani vojni se je umaknil na Koroško. Maja 1948 pa se je za stalno preselil v Argentino, kjer je sodeloval pri *Slovenski kulturni akciji*, *Meddobju*. Objavljal je tudi v *Celovškem* in *Ljubljanskem zvonu*.

Tržaški pesnik in pisatelj Ivan Tavčar je daroval naši knjižnici tri knjižne izdaje, in sicer eno v slovenščini in dve v italijanščini. Tavčar namreč svoje knjižne izdaje objavlja v italijanščini in slovenščini, nekaj pesmi je napisal tudi v nemščini.

Kot prvo naj omenim pesniško zbirko *Odselitev*, ki jo je izdala *Goriška Mohorjeva družba* leta 2012. Knjigo je uredila Majda Cibic in obsega 119 strani.

Druga knjiga, ki nam jo je avtor podaril, je v italijanščini z naslovom *Ed è subito sussulto*. Knjiga je izšla v Piacenzi pri založbi *Blu di Prussia editrice* leta 2010 in obsega 162 strani.

Tretja publikacija pa nosi naslov *Imperscrutabile accelerazioni*. To je tudi pesniška zbirka, manjšega formata, s 76 stranmi in je izšla leta 2012 pri *Edizioni Eventualmente* v kraju Comiso.

Za smeh in dobro voljo

- Rado, dežnik boš moral dati v popravilo. Luknjo imaš v njem.

- Ja, kako bom pa potem videl, kdaj dež preneha?

- Živio! Neskončno dolgo te nisem videl! Kaj delaš?

- Odprl sem ženitno posredovalnico.

- Pa se izplača?

- Kaj čem, imam osem hčera!

- Včasih je žena vsak večer igrala klavir. Odkar je rodila punčko, ne igra več.

- No, saj sem vedno trdil, da so otroci družinska sreča.

- Ti je moja juha všeč?

- Všeč, vendar ne toliko, da bi jo pojedel.

Mulc s cigareto in steklenico v roki. Mimoidoča ga vpraša:

- Hej, zakaj pa ti nisi v šoli?

- Ste neumni! Od kdaj pa petletni otroci hodijo v šolo?

- Včeraj sem te spet videla odhajati iz gostilne!

- Mar misliš, da bom zaradi tebe ves čas sedel notri?!

- Priča, vi ste bili večkrat prisotni pri prepirih teh dveh zakoncev. Ali imate kaj pripomniti?

- Da, da sem zelo hvaležen, da se nisem nikoli oženil.

Ženska se poroči z moškim v upanju, da se bo spremenil. Moški se poroči z žensko v upanju, da se ne bo. Nna koncu sta oba razočarana.

Nikoli ne obžaluj, kaj si misliš o svoji ženi. Ona ima o tebi še slabše mnenje.

Ugotovil sem, da sta samo dva načina, da je žena srečna. Prvič: naj misli, da je vse po njenem. Drugič: naj bo vse po njenem.

Ali veste, kaj pomeni, ko prideš pozno zvečer domov in te žena sprejme z malce ljubezni, malce razumevanja, malce nežnosti? Pomeni, da si vstopil v napačno hišo!

Z možem sva se ločila zaradi verskih razlik: on je mislil, da je Bog, jaz pa ne.

Ko moški odpre vrata avtomobila svoji ženi, je nov avto ali žena.

LISTNICA UPRAVE

DAROVİ V TISKOVNI SKLAD:

Mihajla in France Habjan – 54,50 €; Karel Bonutti – 10,00 €; Boris Rebernik – 10,00 €; Ida Komjanc – 10,00 €; Ida Klarič – 20,00 €.

Vsem darovalcem se iskreno zahvaljujemo.

MLADIKA v novem letu 2

Vsem, ki bodo naročnino 2013 poravnali do 31. januarja 2013, darujem knjig, ki so tu navedene (po razpoložljivosti zaloge posameznih knjig). Naročniki nam poštnem računu 11131331 ali pa tudi osebno na upravi Mladike, Ljubljana, ponedeljka do petka med 9. in 17. uro.

Plačniki v tujini lahko plačate s čekom ali po banki na: **Zadružna kraška banka – Banca di Credito Cooperativo del Carso (IBAN: IT58 S089 2802 2010 1000 0016 916 - SWIFT: CCTSIT2TXXX).**

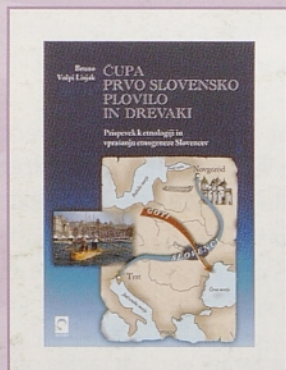
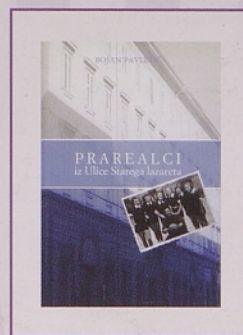
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
č 67
II 117 986 2012
920121604, 10
COBISS

Št.1
M. Gregorič
Vstani Slovenija

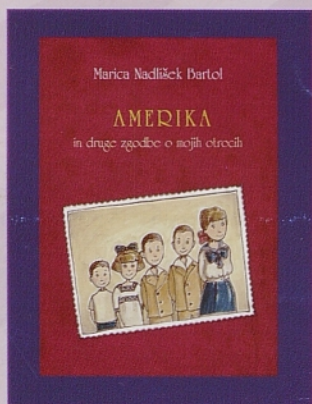
Št.2
B. Pavletič
Prarealci

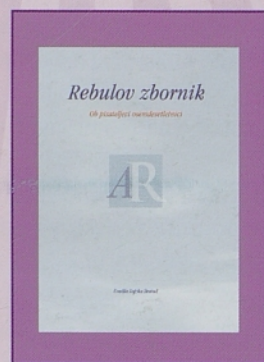
Št.4
B. Volpi Lisjak
Čupa

Št.5
V. in E. Cunja
Trdoglavček
Tomaž

Št.6
M. Nadlišek Bartol
Amerika

Št.7
Rebulov
zbornik